

SADOVEANU

Coperta de *N. Constantinescu*

Textul ediției de față este reprodus după
Mihail Sadoveanu — *Opere*, vol. 12,
apărut în Editura de Stat pentru Litera-
tură și Artă, 1957

MIHAIL SADOVEANU

VIAȚA
LUI
ȘTEFAN CEL MARE

1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Capitolul I

ÎN CARE SE ARATĂ DE CE A TREBUIT SĂ
VIE ȘTEFAN-VOIEVOD CEL MARE LA TRONUL
MOLDOVEI

I

Cînd în micul și neînsemnatul principat al Moldovei a intrat Ștefan, fiul lui Bogdan, ca să apuce domnia, cursul anilor de la Hristos era 1457.

Tînărul domnișor era cu totul necunoscut. După asasinarea părintelui său trăise pribeag la curți străine. Acuma venise cu ajutor de la munteni, cu partizani de țară și mercenari de strînsură. Faptul, întocmai la fel, se petrecuse în nenumărate rînduri în acel început de veac, cu alți pretendenți. Unii își aduceau sprijinul de la unguri, alții de la leși : zilele domniilor lor fuseseră puține și supuse blăstămului. Se afla acolo, lîngă Dunăre, la marginea Europei și a Sciției, un colț nou de lume, de prea scurtă vreme întemeiat și lăsat de vînturi contrare. Mai sosea un nour de pulbere, din care amenința cătră scaunul Țării, Suceava, o altă spadă, cercînd norocul stăpînului ei.

Ceea ce numeau oamenii de atunci voința neclătită a lui Dumnezeu, hărăzea acelui braț și acelei spade un destin cu totul excepțional.

II

Tara Moldovei se cuprindea atunci de la Pocuția în lungul Carpaților pînă la Dunărea, Marea și Nistru, ocol de 222 de mile geografice sau 274 de ceasuri cu piciorul de jur împrejur. După astîmpărul hoardelor, care, totuși, nu-și uitau de tot drumurile lor vechi de pradă, descălecaseră aici domni și boieri de peste munte, cu soții lor, năzuind spre lărgime și căutînd să scape din strînsoarea regelui unguresc. Găsind pămînturi grase și păduri bătrîne, se lărgiseră pe văile apelor, spre cîmpii. Sămînța acelor oameni liberi era de vechi pămînteni ai Daciei, grăind o limbă care amintea stăpînirea și amestecul romanilor. De la munții Apuseni la Maramureș, în tot nordul Ardealului, au rămas pînă astăzi vetrele de demult, ținute de aceleași neamuri statornice din care se trag acei descălecători.

La începutul veacului XV, a stănut Voievod în Suceava Alexandru, căruia i s-a zis cel Bun, din familia Mușat. Acest domn de țară nouă a așezat rînduieli după moda împărăției Bizanțului, împărțind dregătorii, punînd căpitenii peste oști, pîrcălabi și șoltuzi peste tîrguri și cetăți. A împuternicit cu hrisoave pe stăpînii vechi și noi ai cuprinsurilor, a așezat biruri și vămi, a recunoscut

privilegii găsite ale neguțătorilor străini, armeni, nemți și genovezi, gospodărint treizeci și mai bine de ani cu pace și cu tihnă. La trecătorile munților, spre țara regelui ungur, găsisse cavaleri nemți, papistași după credință, pe care i-a respectat și cu care a trăit în bună înțelegere. El însuși a avut soții doamne catolice ; totuși el a fost cel dintâi mare orînduitor al ortodoxiei.

Astfel, într-un veac, oamenii din munte s-au dezvoltat către cîmpie. Înmulțind satele, s-au răsfirat spre Prut și Nistru. Își măsurau iazurile cu bătaia săgeții, prîsăcile în poeni cu aruncătura baltagului, moșiile neamurilor cu ochii, din cel mai înalt țănc cît cuprindeau privirile în patru vînturi, punînd semne și bătînd bouri. Umblau cu turmele de la Cîmpulung și Trotuș pînă la Chilia și Liman. Din cetățile Nistrului, străjerii domnești se uitau în pustiile tatarilor.

III

Nevoia de autoritate în aceste ținuturi bîntuite de invazii se întovărășea cu un îmbielșugat folos pentru vistieria domnească : deoarece împrejurările europene și heghemonia comercială a Republicii Venețiene în Marea de Mijloc siliseră pe genovezi, biruiți în interesele lor cardinale de neguțătorii lui San Marc, să-și caute spre orientul asiatic o cale continentală. Intovărășindu-se cu nemți și leși, avînd agenți pe armeni și greci, oamenii de afaceri de la Genova organizaseră concurența prin drumul tătărăsc, care acuma mergea în lungul Moldovei la Cetatea Albă, sub apărarea noului voievod. Un al doilea drum, pe la ocele domnești de la Troțuși, ori pe la Brașovul Ardealului, se sfîrșea la cetatea Chilieii. Din ambele porturi, corăbiile genoveze pluteau spre Cafa. Privilegiile și orînduielile întocmite în timpul lui Alexandru-Voievod Bătrînul arată, prin grija, preciziu-ne și enumerarea amănunțită a articolelor cu taxele respective, importanța acestui capitol fiscal pentru Domnie. Pămîntul virgin al Moldovei își dădea rodul lui în chip firesc ; oile și vitele albe se prăseau în imașuri largi ; unele mergeau la export pe calea mării, altele se îndrumau spre Danțig ; companiile de comerț de la

Genova și sucursalele lor de la Liov lăsau vistieriei însemnate cîtimi de aur. Asemenea amestec de interese a sporit și năzuința crailor Ungariei și Poloniei de a păstra ori a impune influența și suveranitatea lor asupra acestui mic însă bogat și important principat.

Alexandru-Voievod Mușat a domnit deci cu bine și prietinie ani treizeci și doi chiar la începutul veacului. A avut la curtea lui o doamnă de la Ardeal ; pe urmă una de la Cracovia, soră a însuși regelui Vladislav. A împrumutat măriei sale craiului, ca să-și poarte războaiele cu cruciații, o sumă însemnată de galbini, pentru care a luat amanet ținuturi și cetăți leșești, și-a făcut scrisorile de închinare după moda medievală către ambii suverani, și a adormit, întru legea părinților săi, liber și de sine stătător, poruncind să-i fie sălașul de veci în sfînta mănăstire a Bistriței, unde odihnește și acum.

Urmînd oarecum pilda climatului din această parte de lume, care se desfășură fără noimă și-n salturi de tigru, amestecînd anotimpurile, ploile cu viscolele, tornadele cu calmurile neclintite, revărsările de puhoie cu secetele, Domnia de la Moldova s-a tulburat îndată după moartea bătrînului. Vreme de un sfert de veac au urmat împărecheri, silnicii, prigoniri și omoruri în familia domnească, sub privegherea și grija regilor suzerani.

Păcătoasa fire a oamenilor îndeobște și a pămîntenilor de la noi îndeosebi ațîță la desfătarea răului atunci cînd trupul se lăfăiește în huzur, iar înțelepciunea nu se vîdește decît la sfîrșitul nenorocirilor.

Blîndul și prea cinstitul Voievod Alexandru s-a îngrijit cuviincios de Doamnele sale ; dar umblînd ca să dreagă dreptățile norodului, prin atîta bielșug de turme, bucate și podgorii, s-a molipsit de voia-bună a tuturor întru nunta cu pămîntul feciorelnic, și a lăsat copii din

flori în multe părți. Așa că după ce coborătorii săi legiuiri au început a se împunge și a se tăia, căutînd ajutor la craii străini, s-au semețit și unii din copiii din flori, socotindu-se tot os din osul Voievodului răposat, cu același drept în fața lui Dumnezeu.

Feciorul cel mai mare al lui Alexandru Bătrînul a fost Ilie, însoțit cu Maria, soră a reginei Poloniei. Din căsnicia aceasta s-au născut două vlăstare : Roman și Alexandru. Al doilea fecior al Voievodului răposat se numea Ștefan.

Ilie, cumnat regesc, a statut Domn în Suceava pînă ce, la uneltirile și amenințările fratelui său, s-a înduplecat să-i dea în stăpînire Țara-de-Jos. Domnia aceasta dublă a durat pînă la 1444, cînd regele Vladislav Jagello a pierit în bătălia cea mare de la Varna, cu turcii. Îndată Ștefan, văzînd pe fratele său fără ocrotitor, a pășit asupra lui prinzîndu-l în scaunul de la Suceava și punînd pe gîde să-i scoată ochii. Roman, feciorul orbitului, cu fratele său Alexăndrel și cu maica sa, scapă în Lehia, punîndu-se subt aripa unchilor și neamurilor din Republică.

În țară, Ștefan ucigașul își împarte domnia cu Petru, al treilea frate, mai mic, pînă ce Roman, cu oaste leșască, vine asupra lui în Suceava, îl prinde și îl descăpăținează. Petru fuge în Ardeal, se întoarce cu sprijin de la Ioan Corvin, voievodul acelei țări și alungă pe nepotul său. Nu mult după aceea Roman, pribeag în Polonia, moare. Îndată Doamna Maria, maica sa, sumuță asupra Moldovei pe Alexăndrel, al doilea copil. Partizanii leși îl pun pe acesta în scaunul Sucevii și de acolo Alexăndrel-Vodă cade la împăcare cu un unchi al său Petru Aron, îngăduindu-l să domnească în parte.

Atuncea, «dacă-i vorba pe-aceea», cum spun moldovenii, s-a sculat un fecior din flori dintre cei sămănați

de Voievodul bătrîn. Numele lui era Bogdan. Acesta a fost tatăl lui Ștefan, despre care vorbim noi aici. Venind împotriva Domniei cu oaste, alungă tovărășia lui Alexandrel și Petru Aron. Ambii aceștia pribegesc, după datină, la leși. După un timp Petru Aron, mai harnic, calcă hotarul cu pîlcuri de călăreți și găsește în cîșlegile de toamnă, la vreme de noapte, în petrecere de nuntă, pe Bogdan Vodă, în sat la Reuseni. Îl prinde în arcan, îl aruncă între mercenarii săi și, la lumina faclelor, pune să i se reteze capul.

Într-acea spaimă s-a aflat față și Ștefan-sin-Bogdan-Vodă, fiind încă domnișor tinerel, în petrecere cu părintele său. Găsindu-și scăpare prin învălmășeală, a fugit cu puțini soți și boieri credincioși și a aflat sălaș la munteni. Acolo, în acea parte, trăia și maica sa Oltea, de neamul ei din Țara Romînească.

Iată, sfîrșitul sbuciumelor ca și alinarea vijeliilor stăca-ntr-o taină a unei flori. După atîtea morți și zvîrcoliri, după atîta lipsă de lege și braț de stăpînire, norodul și boierii trebuiau numaidecît să scornească vorba despre schimbarea domnilor, și să cunoască înțelepciunea ei. Deci erau doritori de un domn adevărat. Negreșit, nu-l puteau cunoaște pe acesta în ființa tînărului domnișor venit din necunoscut. N-avea înfățișare nici de uriaș, nici de balaur : era scund la trup ; numai ochii lui ca apa de munte aveau ascuțime și tărie. Nu s-ar fi mirat dacă a doua zi ar fi căzut altul din nour, ca să-i ia locul. Însă înțelegerea lor, deși ageră, era scurtă. Ei nu puteau pătrunde ascunzișul de șapte ori învăluit al lucrărilor lui Dumnezeu.

După cum după vîrtejuri și nesiguranțe se așează crugul vremii, așa sta să se așeze domnia tulburată a Moldovei. Nu pentru că țara cuprindea în ea alcătuiți minunate ; nu pentru că neamul care o descălecăse era

prea viteaz, prea dibaci în meșteșuguri ori prea înțelept ; nici pentru că ar fi avut un drept deosebit.

Daco-romanii de odinioară, umiliți de un mileniu de loviri ale invaziilor, întorși la fondul lor de civilizație primară, însă, păstrînd în ei demnitatea și amintirea nedeslușită a unei nobleți, căutaseră aici peste munte o regiune de dezvoltare liberă. Înțelepciunea cea mai presus de toate a Celui Etern trebuia să le dea un impuls de viață pentru restriștea îndelungă a vremurilor ce aveau să vie.

Grupele umane n-au toate aceeași chimie sufletească și același destin. Unele au avut soarta să umble din loc în loc pe uscat și pe mări, schimbînd produse, făcînd negoț și întemeind orașe. Altele și-au mișcat turmele și sălașele din furnicarul Asiei, bătînd războaie și cutropind alte neamuri, agonisindu-și bunurile lumii cu sabia. Totuși cei dintâi au rămas mai presus cu agerimea vicleniei lor. În sfîrșit, sînt neamuri care prind rădăcină în pămînt ca pădurile și ca ierburile. Acestea se ridică din furtuni și din puhoai, stăruind, așteptînd și pentru ele de la Dumnezeu plinirea timpului.

Asemenea neamuri nu ară morminte altora, nu deschid puhoai de sînge și nu clădesc piramide de leșuri ; nici nu adună în hazinele aurul lumii. Nu se bucură de bunuri prea mari și de fală prea înflorită. Viața plugarului și a păstorului statornic e mărginită ; e ordonată de apusuri și asfințituri, de anotimpuri, de vatra familială și de mormintele strămoșilor. Mulțămirea lui materială e mediocră ; de aceea își creează bunuri sufletești. Religia și legenda, cîntecul și tradiția sînt pentru el bunuri mai substanțiale decît aurul.

Din această categorie inferioară s-a întîmplat să fie pămîntenii aceștia din Dacia și din preistorie. Dezvoltarea lor finală, pentru destinul care ne poartă pe toți

În spirala ascendentă a umanității, era dintru început hotărâtă de Dumnezeu. Eliberarea în vlăstare nouă trebuia să fie urmată de o impulsivă de energie, care să ajungă pentru trei veacuri. Forța de inerție avea să fie reluată abia în timpurile nouă, când seminția întreagă s-a închegat din instinct, pregătind elaborarea unei conștiințe depline și a unei meniri.

Aceasta e una din explicațiile ascunse ale ivirii lui Ștefan-sin-Bogdan-Voievod la tronul Moldovei.

Mai sînt și altele.

Capitolul II

DESPRE PUTERILE RĂULUI CARE S-AU RIDICAT ÎMPOTRIVA LEGII LUI HRISTOS ȘI
DESPRE UN JURĂMÎNT AL UNUI TÎNĂR VOIE-
VOD ; DESPRE CREDINȚA DE DEMULT ȘI O
POVESTE CU SFÎNTUL IOAN DIN PEȘTERĂ ;
DESPRE BLÎNDEȚA NOROADELOR ȘI PRIN-
ȚILOR DIN EVUL MEDIU

I

În una din serile acelui trecut care ni se pare pentru totdeauna pierit, din care totuși rămân amintirile ca niște alcătuiuri vii și de sine stătătoare, umblau către limanul Moncastrului Bogdan Mușat și coconul său Ștefan, fiind pribegi și sărmani în moștenirea Moldovei.

Călări și fără slujitori după ei, mergeau în pas după arșița zilei, sfătuind. La dreapta lor se clătina aria mării, împunsă de boldurile de lumină ale constelațiilor. Dinspre Trapezuntul Asiei se rumenea răsăritul lunii. De către miezul nopții, din stepă, adia un vânt subțire, cu miros de ierburi pîrjolate.

— Peste Marea sînt stăpîne vînturile, zicea Mușat ; însă dincolo, unde s-arată acumă luna, ține buzdugan de poruncă Bogdihan, împăratul tatarilor.

— Și-n partea de unde vine cenușă de pojar ? întrebă Ștefan.

— Acolo sînt nohail, pînă la Crîm și la Or, tot ai aceluiași împărat, despre care prostimea povestește cum că ar avea cap de cîine și numai un ochi în frunte ; însă și el e om ca și noi, fără decît mai puternic, avînd subțire ascultare toate cuprinsurile, pînă la marginea pămîntului.

— Și decît el nu-i mai mare nimeni ?

— Este cineva mai mare, zîmbi Mușat cătră feciorul său. În fiecare noapte, la poarta oricărui palat de Domn ori de împărat, poate sosi îngerul morții. Bate cu toiagul de trei ori, arătînd că timpul omului e mărginit.

— Ce se-ntîmplă ? se răsuci coconul. În locul lui Han-Tatar cel vechi se ridică altul nou.

— Se ridică. Însă vine un ceas cînd Domnul-Dumnezeu face un semn. Atuncea semînțiile de pradă stau și se alină. Scrie la psaltire : Cel Etern împărățiile ca pleava le vîntură. Și tot acolo, despre soarta omului : un vînt îl suflă și nu mai este ; și nu i se mai cunoaște nici locul !

Coconul cel tînăr cugetă un răstimp :

— Atuncea, măria ta crezi că e mai bine să ne ducem la mănăstire la Neamțu, dacă toate sînt deșertăciune ?

— Ba nu, zîmbi iarăși Mușat, căci această țară e o grădină care a rămas fără stăpîn. Poate Dumnezeu te-a menit pe domnia ta grădinar. Cărările noastre, urmă Bogdan Mușat, acuma sînt încîlcite și primejdioase, mestecăm amărăciune și ne adăpăm cu lacrimi ; descălicăm în primejdie, odihnim între năluciri ; însă eu, fiind prim-născut al odihnitului între fericiți Alexandru-Vodă, am drept la moșie, iar dreptul meu este și al domniei tale. Nădăjduiesc că Dumnezeu ne va pune la locul nostru. Nu uit nici într-o zi să îngenunchez la mila lui, cerșindu-i dreptate. Vom descălica deci și în astă-sară la o mănăstioară de ceamur pe care o cunosc și unde voi găsi un prietin. Ți se pare calea grea și drumul lung ?

— Înțeleg, Doamne, că nu-mi vorbești de drumul pînă la Cetate, ci de cel pînă la Suceava. Nu mi se pare lung, căci ai să-mi istorisești iar cum a ajuns

Ghinghis-Han de la un salaş sarac de şapte căruţe la cea mai mare putere, împărat peste kitai şi peste toate seminţiile.

— Am să-ţi spun, răspunse Muşat ; şi aceasta să fie o taină a domniei tale.

Istorisirea din acea sară privea cariera înfricoşată a călăuzului hoardelor tataro-mongole, care se ridicase cu două veacuri şi ceva înainte din smîrcurile sibiriene de sub munţii Altai. Rumeneala de incendiu a lunii, tremurul mării sub răsfrîngerea căii lactee erau semne legate de amintirea marilor hoarde. Acest colţ al Dunării şi al Mării a fost ca o strungă pe unde s-au grămădit toate năvălirile veacurilor, bătînd repetat, ca şi crivăţurile şi viscolele, întâi în troianurile vechilor străjeri ai Romei, apoi în adăpostul munţilor. Cum se alinau spulberele, populaţiile din vechi statornice ieşeau la luminişuri, ca roii cei grăbiţi din luna lui mai. Acolo era o poartă a pustiului. Cum o treceau, mongolii îşi puteau prapori căii slăbiţi la iarbă grasă. În valea Dunării şi a Siretului erau gropile cu orz, grîu şi malai ale plugarilor. Dincolo de munţi, băile de aur. Cătră Bizanţ, ori cătră Roma, fantasmă de palate şi haznale de juvaeruri.

Deci cu două veacuri jumătate înainte, se ridicase Ghinghis, organizînd hoardele tătarăşti şi crescîndu-şi puterea. Cu trei sute de mii de călăreţi bine echipaţi, cu rezerve şi parcuri de căruţe îndărăt, cu cercetaşi ageri şi spioni cu multă pricepere întrebuiţaţi în regiunile de invazie, a supus China, întinzîndu-se peste deşertul Gobi şi peste munţii cei mari pînă la perşi şi turcomani. Unul din căpitaniii lui cei mai destoinici, Sabetai-Behadîr, a răzbit la Marea Caspiei, de acolo la Volga şi la poarta stepei. A intrat în cîmpia Dunării, a străbătut munţii asupra Ungariei, a învăluit graniţa Europei de cătră Polonia ; capetele de coloană au străpuns ţinuturile pînă

la posesiunile Veneției. Faima acestor călăreți nouroși, împlătoșați în piele neagră de bour, era susținută de repeziciunea cu care străbăteau cuprinsurile, de bătaia arcului și a lăncii lor, și de spaima rachetelor de pulbere de pușcă — născocire chineză, pentru întâia oară văzută în Europa evului mediu ; în sfârșit, acolo unde întîmpinau împotrivire, de dezastrul uciderii în masă și al pojarurilor totale. În preajma Cetății Albe, Sabetai a pus semn înaintea cortului lui flamura și sulțile încrucișate, dînd pămîntul Moldovei în pradă șapte zile.

După ce Dumnezeu a odihnit pe Ghinghis-Han cu robii, femeile, tezaurul și armele sub turn de lespezi, într-un gorgan al pustiei, a așteptat să vadă ce înțelepciune aduce oamenilor această arătare. Oamenii, afară de spaima lor, nu înțeleseseră nimic. Atunci, după două veacuri, adică îndată după aceea, s-a ridicat iarăși asupra omului, cu alte hoarde de tătari, Timur. Sabia trebuia s-o poarte cu stînga, căci de dreapta era cîș. Era beteag și la picior în aceeași parte, din lovituri de sulită la învîlmășeală de război în tinereță, de aceea era poreclit Lenc, adică Șchiopul. Semnul lui la picior arăta că trebuie să se oprească și el. Sabia nu-i era îngăduit s-o poarte cu mîna hărăzită dreptății.

După ce în kuriltai, adunare a războinicilor, și-a dat nume de Saheb-Keran, adică stăpîn al lumii, și-a deslănțuit și el hoardele. A bîntuit Industanul, Persia, Siria și Babilonul ; printr-o lature a mărilor a lovit pe turci, iar prin alta căpitani ai lui au ieșit la aceeași poartă unde poposise Behadîr-Sabetai. Iarăși s-a pus semn flamura și sulțile, dîndu-se pîrjolului și prăzii pămîntul oamenilor statornici. Din această năvălire au rămas tabere și sălășuri tătărăști la Crîm și dincolo de Volga, pînă la Marea Caspiei.

Cînd Bogdan Mușat era cocon de vîrsta feciorului său, se aflau oșteni cărunți la curtea lui Alexandru-Vodă, care apucaseră pe Timur Șchiopul și vorbeau despre războaiele lui. Ca și hanul cel dintăi, supusese jumătate de Europă și Asia sub ascuțișul fierului. Menirea lui, ca și a lui Ghinghis, era să fie o pedeapsă a lumii. Ca și celălalt, Timurlenc nu urmărea să statornicească o altă rînduială socială, ori o lumină a unei credințe nouă; nu părea a fi decît un vîrtej de distrugere.

La asediul cetății Sivas, în India, locuitorii i-au trimes întru întîmpinare o mie de copii îmbrăcați în alb, ca să ceară iertare. Timur a poruncit să fie sfărîmați în copitele cailor. În Georgia au curs puhoai crunte pe treptele munților din șapte sute de sate. La Babilon, măcelul a ținut două zile, pînă ce a fost ucis și ultimul cetățean. O sută douăzeci de movili de capete au fost atunci clădite în cîmpie. La Sebsvar, în India, după un măcel la fel, a rînduit să fie zidiți în turnuri cinci mii de prizonieri vii. La Delhi a pus sub sabie o sută de mii de robi cu care nu avea ce face în acea clipă. Capul lui mare, cu obraz pistrui și barbă lungă, privea dușmănos asupra lumii. Urechile lui nu primeau gluma și poveștile. Îi plăceau numai oamenii înțelepți și cărturari, pe care-i tăia cu aceeași ușurință ca și pe cei proști. Nimene n-a înțeles cărui Dumnezeu se închină. Mormîntul lui de la Samarcand s-a pustiit, nu tîrzie vreme după aceea, în patru vînturi.

În acel timp, cînd a izbit pe turci, a bătut în crîncen război la Ankara pe Baiazid-Sultan, prinzîndu-l și închizîndu-l într-o cușcă cu gratii de fier, pe care o purta după el în expediții. Iar hoardele lui din răsărit au pătruns pînă la împărăția nemțească, după ce au așezat în lungul Nistrului, pe drumul neguțătorilor, în țepușe,

trupuri de bătrîni cu barba albă și de femei cu pruncii la sîn. Bărbații și feciorii cîți au fost prinși au fost duși sub harapnic în robie la Crîm și la Volga. Puțini s-au întors, urmînd calea acelorași stele, care licăreau pe crețurile mării, în sara aceea cînd Mușat spunea aceste povești coconului său.

De ce a ieșit asupra lumii spaima lui Han-Tatar? Arătau oamenii vechi că atît Ghinghis cît și Timur nu sînt decît forme schimbătoare ale aceluiași demon, care lucrează asupra creștinătății. Căci legea lui Hristos a fost ca o lumină de dragoste asupra lumii, iar aceștia sînt oșteni ai Întunericului. Împotriva lor și a altora nu poate fi armă mai tare decît însuși Adevărul pe care l-a predicat Fiul lui Dumnezeu pe acest pămînt al răutății. Praporele unei oști împotriva păgînilor nu pot avea cusută pe ele altă icoană decît pe a sfîntului Gheorghe străpungînd balaurul. Grădina aceasta așa de bîntuită, la marginea mării și a pustiului, are nevoie într-adevăr de un stăpîn, care s-o statornicească în hotare, să clădească în ea lui Dumnezeu cel adevărat case de stîncă și să-i orînduiască oșteni care s-o păzească și s-o păstreze ca pe o cetățuie a Binelui împotriva Demonului negru.

Căci iată, acum se proțăpește împotriva creștinilor încă un dușman. Asupra lumii vin otomanii.

II

Cu ani mai târziu, după ce Ștefan rămăsese pribeag și orfan, și mai pe urmă, când se așezase Voievod, își aducea aminte, în ceasurile de mîhnire, de vorbele spuse într-o noapte de vară în preajma mării. Descălecînd la o bisericuță umilită zidită din glod și slujită de un monah în zdrențe, îngenunchiase lîngă părintele său, plecîndu-și fruntea și hărăzindu-se fierbinte lui Hristos, pentru slujba dreptății. Pe atuncea, la Domnia urdiilor turcești era Sultan Murat. De atunci, în locul aceluia pășise Mahomed, căruia îndată i-a ieșit faimă și poreclă de cuceritor, care în limba turcească se cheamă El-Fatîh.

Oștenii aceștia ai prorocului minciunînd de la Meca se arătaseră în Anatolia și în vederea Bizanțului cu un veac în urmă. Rupseseră bucată cu bucată din împărăția grecească, pășiseră peste Helespont și peste Marmara năzuind întăi la Dunăre. Așezaseră sultanat la Adrianopol. Își trimiseseră oștile asupra voievozilor creștini și asupra ținuturilor Împăratului. Înainte de a detuna scaunul lumii Țarigrad, îl împresurau de pretutindeni, slăbindu-i apărările. Pe uscat băteau Grecia veche, Sîrbia și Bulgaria ; pe mare prigoneau corăbiile de negoț ale vene-

țienilor. După ce vor rupe porțile și zidurile duble ale Constantinopolului, năzuința lor era către celălalt scaun al creștinătății, Roma. Fusesse, cu patru ani înainte de 1400, o mare bătălie la cetatea Nicopolei, unde se strânseseră oștile creștinătății, într-o cruciadă a timpului îndemnate de glasul papei și de ambasadele dibace ale Veneției. Și cavaleri nemți și franțuji, și boieri unguri și ardeleni și munteni, și mercenari albanezi și italieni fuseseră învăluiți și stropșiți de noianul păgânurilor. Se mai ridicase o oaste mare a creștinătății la anul 1444, la care a stat căpitanie și Ion Corvin, viteaz al acelor timpuri. Dând război la Varna, otomanii au rămas iarăși stăpâni și biruitori, încât între movilele de morți a fost aflat și trupul lui Vladislav, craiul leșilor. A ieșit atunci dreptate vorbeii unui înțelept rabin de la Solunt cu numele Akiba, care dovedise că anul nu-i prielnic, deoarece numerele lui adunate dau o sumă ciudată.

La 1453, care cuprinde tot numărul nefast 13, după prorocirea aceluiași Akiba, Mahomet II, avînd vîrstă numai douăzeci și trei de ani, a spart prin mieznoapte cetatea Constantinopolului, cucerind-o și dînd în pradă oștenilor săi comorile publice. În acel măcel a pierit cel din urmă împărat, Constantin Dracoses.

Așezîndu-se în scaunul împăraților bizantini, El-Fatîh și-a întors ienicerii cu fața către asfințit, unde din douăzeci și opt în douăzeci și opt de zile se arată pe cer semiluna. Menirea lor era să se ducă pînă sub ea în împărățiile apusene, să așeze geamia cea mai bogată pentru Alah și profetul său. În vîrful ei va străluci însuși juvaierul ceresc.

Palatele și basilicele Bizanțului au fost despoiate, statuile de aur au fost topite, hipodromul și forul Augusteon au fost invadate de căruțele nomazilor ; în

palatele împărătești și-a așezat curtea al șaptele sultan, destinat să stea acolo prin puterea acestui număr fatic ; caravanele au adus vreme de nouăzeci și nouă de zile în serai prăzile lumii răsăritene, grămădindu-le în haznale. Cazangiii au bătut pe nicovală cel dintâi tron de aur al retirăzii măritului Sultan, umbră a lui Alah pe pământ, deosebit astfel și despărțit de ceilalți ticăloși oameni chiar și în clipa celei mai modeste retrageri.

Cele mai înfricoșate armii au ieșit de la Poarta Împărăției nouă. Grecia și Sîrbia au fost puse sub fier în 1459. Împărăția de la Trapezunt a celor din urmă Paleologi și Comneni a fost răsturnată în 1461. Rînd pe rînd au căzut insulele Mediteranei pînă atunci sub stăpînirea venețienilor. Bosnia și Albania, zonă de influență a aceleiași republici a nobililor neguțători ai lui San Marc, au cunoscut prada și robia și și-au plecat grumazul. De la Persia, prin Georgia și Circasia, peste Marea Neagră pînă la unguri și leși și pînă în Dalmația, tuiurile cu cozi de cal se așezau în cetăți, și beglerbeii lui Mahomet primeau la picioare tributul ghiaurilor.

El-Fatîh era nu numai un sultan norocos și viteaz, ci și prea înțelept. La așezarea sa în locul tatălui său Murat, ca să nu mai fie niciodată pricină de discordie și împărechieri, poruncise muților seraiului său și ienicierilor să strîngă în juvăț și să împutîneze de cap pe toți frații și unchii săi și pe toți copiii acelor frați și unchi. Cel dintâi vizir era în fața sa ca cel din urmă rob : putea să piară la o clătire de deget. Garnizoanele fidele ale cetăților, soldații eroici ai principilor, care-și respectau cuvîntul după proasta tradiție cavaleriească, erau neapărat înecați în sînge. Stăpînii încununați de la Trapezunt, din Bosnia, din Lesbos, de la Atena au fost tîrîți în ștreang de cozile cailor. Însă prostimea care cădea cu fruntea în pulbere dobîndea îndată milă. Nu-i

era greu să deosebească, prin emisarii săi greci, toate interesele de vanitate care agitau pe unii prinți ai Europei, nici interesele permanente comerciale ale venețienilor, care predicau în lume cu lacrimi război sfânt, adăogind pe sub mână aur argumentelor sentimentale. Zdrobea pe viteji, trata cu vanitoșii, zîmbea venețienilor, despoindu-i de colonii și risipindu-le contoarele.

Judecata lui fără cusur au aflat-o apusenii prin pictorul Gentile Bellini, pe care l-au trimis marelui Padișah venețienii, ca să-i zugrăvească nobila înfățișare, pentru galeriile lor de artă. După războaie, în care pieriseră soldații națiilor, nobilii lagunelor găsiseră cu cale să încheie pace cu clauze comerciale și ambasada artistică apărea ca un omagiu dezinteresat și amical.

Deci pictorul, avînd nevoie de modele, le-a găsit pe toate cele vii, între care se afla însuși Padișahul, între covoare, vitralii și aur. Însă văzîndu-l că stă la îndoială asupra jertfelor și mai cu samă asupra capetelor fără trup, stăpînul cel mare a poruncit unui icioglan să îngenunche numaidecît. Altul a înaintat și, după un semn, i-a retezat capul. Rareori pictorii apuseni s-au bucurat de asemenea modele.

Bostangiii îngrijind să sosească la masa slăvitului Sultan cel dintăi cantalup trufanda, s-a întîmplat ca unul din copiii sufrageriei, mai lacom, să-și însușească și să ospăteze în ascuns fructul. Cînd stăpînul n-a găsit pe talerul său ceea ce i se vestise de cătră medelnicer, și-a încruntat sprînceana cu mare mînie. A chemat în fața slăvitei sale fețe pe cei optzeci de copii de slujbă în acea zi și a poruncit să se arate vinovatul. N-a răspuns nimeni. Pe loc strălucirea sa a găsit soluția cea mai bună ca să afle pe vinovatul de lăcomie. A fost adus gîdea care a prins a lua rînd pe rînd copiii din șirag spintecîndu-i. La al douăzeci și optulea, Pa-

dişahul a putut a-i cunoaşte în măruntaie cantalupul nemistuit încă.

Pictorul a îngenunchiat a doua zi, cerînd augustului său model, cu lacrimi, învoirea de a se întoarce numai-decît la Veneţia.

El-Fatîh era un înţelept care ştia să se folosească de fanatismul osmanlîilor săi şi care dovedea în orice clipă osîrdia sa pentru Profet; însă în camara sa intimă avea rezerve; şi relaţiile lui cu patriarhul ortodox au fost dintre cele mai blînde, lăsînd adevărului celui din urmă prestigiul său neviolat.

La acest arhanghel negru, fiara despre care a vestit sfîntul Ioan, cugetase cu inima bătînd coconul cel tînăr, îngenunchiat lîngă părintele său, pe cînd monahul din mănăstioara de ceamur slovenea vorbele prorocirii din Apocalips:

«Vai! vai de tine! cetatea cea mare a Babilonului, cetatea cea tare! că într-un ceas a venit osînda ta!».

«Şi neguţătorii pămîntului vor plînge şi se vor boci».

III

Vremurile erau într-adevăr așa cum le arătau de mai de mult scrisorile sfinte.

«Cine-i hiara aceasta ? cuvintează Arătarea Teologului, și cine poate să se bată cu dînsa ? I s-a dat o gură care grăia cu trufie și cu hulire ; și i s-a dat putere să lucreze patruzeci și două de luni. Și i s-a mai dat să facă război cu sfinții și să-i biruiască ; și i s-a mai dat putere peste toată seminția și poporul și limba și neamul».

«Cine are minte, să socotească numărul hiarei, căci acest număr e nume de om, și numărul ei este șase sute șazeci și șase».

Moișa, filosoful de la Moldova, socotise și găsisese că toate numele împăraților porniți de la prorocul minciunos răspund numărului arătat, căci el înseamnă fără odihnă, fără închinare, fără duh ; puterea pulberii și cărnii, desfătarea între oameni a lui Satana.

Toate sînt trebuitoare, pentru ca oamenii să vadă calea înțelepciunii. Privind spre lumina care se deschide sub arcu ei, și astăzi stă Ștefan-Voievod la Putna, în icoană, cu capul aplecat și mîinile încrucișate. Astfel s-a

visat soldat al Adevărului. Pe cînd neguțătorii cei întristați, adică venețienii, care covîrșeau marea cu corăbiile lor și adunau banii noroadelor, urmăreau cu ochi ageri progresul marelui Sultan.

Pentru ei, Mahomet era o forță care trebuia oprită cu orice preț; altfel domnia lor asupra Europei era amenințată.

Republica lagunelor, fondată cam o mie de ani în urmă, se dezvoltase încet-încet, agonisnd întâi comerțul Adriaticei. Pe urmă ieșise în Mediterana, cucerind porturile și afacerile pînă la Levant și Egipt, luînd locul grecilor și al vechilor fenicieni. Cumpănind cu răceală foloasele, în vremea cruciaților, deodată se arătase sprijinoare a credinții, oferindu-se a purta în Orient pe luptători cu flota ei. Negreșit, cea dintâi măsură pe care a luat-o a fost ca să încaseze prețul transportului, și a doua să încarce cu aromate corăbiile, ca să realizeze de la cei rămași acasă alt cîștig. În bătăliile cu necredincioșii, soldații lui Hristos au cucerit pămînturi și limanuri, în care neguțătorii s-au silit îndată să întemeieze case de negoț. Oștenii au fost scoși după aceea de acolo; neguțătorii însă au rămas, alcătuindu-se cu alți neguțători; și unii și alții neavînd decît singura lege a banului. După ce au cucerit în cursul vremii ținuturile, coastele și ostroavele, bătînd și depărtînd de la cîștig pe toți frații lor creștini și mai ales pe genovezi, după ce au acoperit cu zărăfiile lor Bizanțul și Alexandria, deodată au văzut tîrîndu-se din umbra Asiei asupra lor fiara otomană. Doctori învățați de la Veneția îndată au semnalat-o, arătînd primejdia pentru credință. Dar primejdia era mai cu samă pentru corăbiile de negoț.

Într-adevăr, sultanii le-au strîmtat locul și le-au împuținat căile. Iar Mahomet II, cucerind Constantino-

polul, pe venețieni i-a izgonit cei dintâi. După războaie cu Sultan-Baiazid și Sultan-Murad, au urmat altele cu Sultan-Mahomet. Mercenarii republicii se băteau în toate cetățile de pe coaste și din insule, cu mare vitejie, căci erau bine plătiți. Craii și împărații, solicitați de cei mai dibaci diplomați pe care i-a cunoscut lumea, au primit să-și jertfească oștile la Nicopole și Varna, în Sîrbia și Ungaria. S-a găsit și-un viteaz dintr-o mie și una de nopți, George Castriota din țara Albaniei, care s-a războit o viață întreagă în munții lui, întârziind coloanele ienicerilor în năzuința lor spre Dalmația. A pierit cu arma în mână, încredințînd bancherilor pe copiii săi. Diplomații și-au întors privirile în alte părți, și au cunoscut pe craii Poloniei și Ungariei și pe voievodul de la Ardeal. Au ajuns cu înțelegerea și pînă la șahul Persiei, după aceea au găsit și pe un domn de la Moldova, cu numele Ștefan.

Stînd astfel atent încordați, cu arme și agerime, pentru ocrotirea fundacurilor lor de negoț, punînd pe continentali să le cumpere marfă și să se bată pentru domniile lor, nobilii venețieni aveau conștiința că, apărîndu-și bunurile, apără însăși civilizația care era al doilea nume al Veneției. Europeanii evului mediu apăreau față de ei ca niște simplii barbari. Nicăieri ca în cetatea lui San Marc nu se puteau vedea palate mai bogate, rivalizînd cu ale Bizanțului, petreceri mai fastuoase, curtezane mai bine plătite. Vițiul e un atribut și o datorie a aurului. Contemporanii știau asta, dar lăsau altei generații grija ispășirii.

Sanctitatea sa pontiful roman, craii Ungariei și Poloniei, împăratul și prinții, solicitați pentru înaltele datorii ale timpului, se mișcau cu greutate și întârziere, avînd fiecare interese și încurcături. Primejdia, ampli-

ficată în măsura intereselor imediate amenințate, nu le apărea în finalul ei tragic — așa cum apăruse ochilor iluminați ai tînărului cocon în mănăstioara din preajma mării.

Cînd rînduiala ascunsă l-a adus la domnia Moldovei, Ștefan-sin-Bogdan-Mușat era pătruns pînă în fundul sufletului și pînă în cel din urmă ascunziș al înțelegerii de primejdia care amenința biserica lui Hristos și de misiunea pe care o avea ca domn și ostaș al Adevărului.

Tot în Apocalips, scrie :

«Nedreptul lasă-l să mai facă nedreptate, necuratul lasă-l să se mai întineze».

«Iată, vin îndată și răsplata mea este cu mine, ca să răsplătească fiecăruia după faptele lui».

Pentru el cumpăna clipei putea fi trecută, cum a și fost, printr-un tratat de supunere, care-i asigura folosul vieții trecătoare. Pentru sufletul său înfierbîntat de ortodoxie, problema se punea, însă, cu totul pe alt plan. Nu atît venitul vămilor, nu atît cetățile Mării, nu hotarele Moldovei, nu domnia lui erau interesate, ci Adevărul și Dreptatea, care erau însuși Izbăvitorul Hristos. În această credință înfricoșată în care se absorbea cu totul, el găsea neîncetată hrană, așezînd semnele de piatră ale Dumnezeuirii în toate colțurile Moldovei și punîndu-se pe sine jertfă neconținut.

Istoricul de azi, judecînd trecutul în elementele lui proprii, poate îndrăzni a susține că singur acest ostaș a văzut pentru timpul lui și viitorime, ca Ioan, cînd a avut visul de spaimă în ostrovul Patmos. Însă contemporanii lui, în afară de iluminați și cărturari, l-au înțeles mediocru.

Dacă zimbrul n-ar fi oprit repetat, în cetățuia lui de codru și munte, pe marele vînător, El-Fatîh și-ar fi

putut lua timp ca să ajungă mai curînd acolo unde numai moartea l-a împiedicat să ajungă. Calul său vînat ar fi mîncat orz din pristolul de la Roma. Dumnezeu nu a îngăduit ; și, ca să nu se plinească amenințarea celui mai semeț și mai tare dintre stăpînii de seminții, a pus ascuțime și tărie în mintea și brațul celui mai neînsemnat prințisor de la marginea creștinătății.

IV

Împărat al părților germane se afla atunci Frederic III din Casa de Austria. Crai al Poloniei, Cazi-mir IV. După căderea Constantinopolului a fost ales la tronul Ungariei Matiaș-Crai, fiu al lui Ion Corvin, faimos voievod al Ardealului.

Mai era un domn al pământului, foarte temut : papa de la Roma.

Alți regi și prinți din Apus, încurcați în necurmăte războaie unii cu alții, erau prea departe de catastrofa răsăriteană.

Stăpîni de castele medievale, orașe care tindeau să se elibereze cu armele, nefericite populații agricole doborîte sub jug, foamete, ciumă și întunerice, coborîre a sufletului, amintiri jalnice ale împărăției de altădată : asta era lumea apuseană de atunci.

În confuziunea decăderii, după domnii schimbătoare de șefi barbari cu obrazuri păroase și săbii grele, se ruinaseră toate alcătuirile împărăției vechi. Fiul senatorului din Galia, care se luptase lîngă Aetiu în contra hunilor, se mulțămise cu situația de sutaș în armata vizi-goților ori a longobarzilor ; iar nepotul nu mai cunoștea baia și nu mai putea ceti literele lapidare de pe mor-

mintele strămoșilor lui. Pe risipituri și pojaruri lumea începea de la capăt.

Numai Italia își mai păstrase prestigiul. Papii, prinții și mănăstirile erau conservatori ai nobleței și, în vremea despre care vorbim, peninsularii, în deosebi genovezii, venețienii, florentinii și milanezii, credeau că pot privi cu dispreț spre soldații de fier ai regelui francez sau spre raiterii mirosind a usturoi și bere ai împăratului german.

Candelile spirituale, aprinse de la Roma creștină și hrănite cu oleu scump al antichității, ardeau și în mănăstirile continentului, refugii sfinte de sălbăcie timpului. Florile și flacărele arhitecturii gotice păreau a vibra către Dumnezeu în împărăția lui Carol cel Mare ; dar în afară de aceste oaze, unde stăteau aplecați pe texte cărturari palizi, domnii lumii nu voiau să cunoască decît pe zeul Forței, rînjit și cu fruntea îngustă, și mulți baroni socoteau mai prejos de demnitatea și onoarea lor să știe a ceti și a scrie.

Războinicul de atunci s-ar fi socotit un afemeiat dacă s-ar fi spălat zilnic. De cămașă nu avea nevoie. Putea fi cunoscut de departe prin parfumul propriu. Luptătorul în Orient, în legiunile cruciate, visa, fără aprehensiune și cu o imaginație proprie, la doamna sa, rămasă în turnul castelului și asigurată în centura de castitate cu lacată. Contese de la curți regale se duceau pentru micile lor nevoi jos în jurul scării de onoare.

Acei marchizi care ieșeau cu sabia la drumul mare ca să vămuiască pe cinstiții neguțători ; acei suverani care se împrumutau de la vasalii lor cu trei mii de galbini ca să-și poată plăti mercenarii ; acei împărați ai Sfîntului Imperiu care priveau placid cum se taie, se jefuiesc și se pîrjolesc ei în de ei prinții, episcopii și baronii supuși maiestăților lor, după cîte s-a spus, erau

cel puțin aprinși de o mare credință. Această credință trebuia să-i înalțe spre mîntuire.

Însă moldovenii obișnuiau să povestească despre un schimonah care s-ar fi ridicat din singurătățile Atonului și numele lui era cuviosul Ioan din Peșteră.

Coborînd la Țarigrad, a văzut căderea și ticăloșia împărăției grecești și mai ales certurile de vorbe ale doctorilor legii lui Hristos și a căutat scăpare mai departe, spre adevărații frați creștini. A umblat pe jos, suferind ostenele și pulberile. A ajuns într-o cetate mare, la împărăția cea nouă, unde se înălțau turnuri de biserici. Înainte de a intra în sfîntul lăcaș, a văzut oameni spînzurați în crengi de copac. Și într-un cazan al casei orășenești, fierbea un calpuzan. Iar crainicii strigau cătră norod greșalele osîndiților. Fiind duminică, schimonahul Ioan a intrat la sfînta leturghie și a văzut poporâni îngenuncheați, unii plîngînd, iar preotul striga spre ei din amvon vorbe grozave despre pieirea lumii. Privind la acel preot, cuviosul Ioan l-a văzut a avea cunoscîndu-i capul de țap despre care arată cărțile. S-a grăbit să iasă și să umble în calea întîmplării, nădăjduind să afle ceva. I-au ieșit într-un corn de dumbravă închinători, care l-au lovit, jefuindu-i traista săracă. S-a sculat din sîngele său, s-a spălat la un izvor și s-a dus mai departe, ajungînd în altă cetate. În biserica de acolo stătea slujind cu mare fală episcopul și înfățișarea lui era a lupului, iar enoriașii îngenuncheați erau oi. Astfel umblînd din loc în loc, schimonahul Ioan a cunoscut căderea inimii omenești. După ce a văzut tot ce putea vedea și a cunoscut tot ce putea cunoaște, și-a luat toiagul și a trecut munții mari și a coborît în cîmpii înflorite, ajungînd la cetatea Romei. Acolo, la scările Sfîntului-Petru, a stat îngenuncheat nouă zile și nouă nopți, pînă ce s-au îndurat slujitorii să-l poarte

la sfântul Părinte. Intrînd întru strălucire și podoabe de mare preț, călugărul de la Aton a bătut metanie și a plîns.

— Cine ești tu și de unde vii ? l-a întrebat prea sfântul Părinte.

— Sînt un sărman monah, prea sfințite. Am venit să cunosc credința lumii și să mă bucur. Am cerut creștinilor împărăției tale adăpost și nu mi-au dat ; hrană, și m-au lăsat flămînd ; apă, și m-au lăsat însetat. În casa Domnului meu am găsit zărăfie, iar maroc de arme și mezat de muieri. I-am certat cu blîndeță pentru că n-au milă ; ei m-au bătut. M-am mirat că-și spun creștini și ei m-au spînzurat în cîrlige. Am văzut păstorind țapii și lupii. Iar aici, în cetatea părintelui meu Domnul Dumnezeu, văd hălăduind leul, care-și întinde ghiara asupra celor pămîntești.

Sfântul Părinte a simțit pe el cămașă de ghiață, căci obrazul sărmanului îl privea dintr-o cunună de raze. Închinîndu-se cu smerenie, s-a întors bătînd din palme ca să vie slujitori să poarte de grijă musafirului.

— Te cunosc, Doamne, a zis el cu dulceață. Sînt pătruns și eu de durerea suferințelor tale. Ai dreptate. Asemenea ticăloșii ale lumii nu trebuie să le mai vezi.

După porunca sa, slujitorii l-au dus pe schimonah pînă în chilia cea mai din fund a temnițelor sfîntului Petru, și de atunci nimeni nu l-a mai văzut.

V

Scribii tuturor acestor neamuri ne-au învățat succesiv să ne plecăm stăpînilor lor ca domnilor și împăraților celor mai mari ai lumii. Au făcut asta fie din pricină că n-au fost în stare să discearnă adevărul unic, fie din pricina nevoii de pîne, fie din lașitate. Oamenii liberi sînt extrem de rari.

În lumea antică, bătălia de la Termopile reprezintă poate numai un cuvînt frumos, iar războiul Troiei mai mult stihuri și tropi. Puterea elină a sălășluit în spirit și în manifestările de artă. Dar regii și împărații europeni, lăudați pentru toate gesturile și zîmbetele, pentru toate slăbiciunile, pentru toate bătăliile pierdute ori cîștigate, au avut asupra lor reflectoare actricești. Față de marele imperiu al lui Carol, stăpînirea lui Ghinghis a fost de douăzeci de ori mai vastă. E adevărat că tatarii au trecut ca pulberile, dar nici Carol n-a fost soldat al spiritului nemuritor și al inteligenței. Nici el, nici toți prinții coborîtori din barbari în curgerea evului mediu. Generații după generații de școlari le-am pomenit, sub ferulă, numele și le-am celebrat aniversările ca unor puteri solare, pe cînd Veneția, stăpîna de fapt a evului mediu prin diplomatie și aur, mai tare decît Frederic și

decît Matiaş-Crai, şi decît Cazimir-Crai, creditoarea tuturor, uneltitoarea pretutindenii, are parte în istorie de foarte puţine cuvinte.

Nu-i rău că are ea puţine; e rău că au alţii prea multe.

Faţă de sfinxul care priveşte spre necunoscut în marginea deşertului Libiei, toţi sînt una şi aceeaşi pulbere vînturată. Depozitul umanităţii e alcătuit dintr-un material imponderabil. Nu-l plouă, nu-l ninge, nu-l spulberă furtunile. Sămînţa lui rodeşte neaşteptat şi în aparenţă bizar. Astfel pot cunoaşte în florile de azi ale pămîntului Moldovei, esenţa unei jertfe de altădată.

Deci marele împărat, în care credea prostimea, înfăţişa mai mult un nume. Oraşele şi principatele Germaniei nu constituiau o putere unitară. Contele palatin se afla în ceartă cu arhiepiscopul de Maienţa. Regele Boemiei şi ducele Burgundiei se aflau în război pentru ţinutul Lutzelburg. Împotriva aceluiaşi rege boem se sculasera şi ducii saxoni. Şviţerienii urmau să se arate neînduplecaţi duşmani ai ducilor de Austria.

În coasta acestei anarhii, cei doi crai — al Ungariei şi al Poloniei — aveau şi ei treburile lor mari şi mărunte. Cea mai de căpetenie afacere a lui Matiaş-Crai, cum s-a aşezat la domnia Ungariei, a fost să puie la cale războaie contra neamurilor lui.

Cazimir-Crai îşi avea şi el treburile lui deosebite: războaie cu cavalerii teutoni la marginea Crăiei, un război mai primejdios înlăuntru, cu clerul, pentru dreptul de numire al episcopilor, şi cu şleahicii care aveau mare plăcere totdeauna, în Seim, să stea împotriva maiestăţii sale.

La 1459 sfîntul părinte Piu II s-a întors la Roma de la congresul de Mantua, prea tulburat de amestecurile pămînteşti şi politice. Osîndind pe un tulburător al

plebei cu numele Tiburcio și punînd să fie ridicat în furci, s-a simțit mai liniștit și a putut primi cu un obraz liniștit și surîzător pe ambasadorii de la șahul turcomanilor Uzun, de la împăratul Trapezuntului și de la armeni, care veneau să-i ceară sprijin ca unui puternic domn al pămîntului contra lui Mahomet.

Din întîmplare, se aflau de față și emisarii Veneției. S-au ridicat asemenea plîngerii pentru căderea Bizanțului și pentru destrăbălarea în sînge a Antihristului, încît sfîntul papă a lăcrimat, făgăduind, în numele lui Hristos, că-și va mișca brațul.

Ambasadorii Sfîntului Scaun n-au întîrziat în adevăr să ceară împotriva dușmanului întregii creștinătăți săbiile împărăției, a regelui Angliei și a regelui Franței, după pilda de la 1396 și 1444. Măriile lor au răspuns cu vorbe ocolite că timpul nu-i prielnic, că tezaurele sînt în suferință, că lumea are alte griji și că s-ar fi iscat în Europa o primejdie și mai mare, în ființa unor așa-zisi savanți, care pretind că pămîntul ar fi rotund. Atunci sfîntul părinte și-a mișcat brațul și a alcătuit o epistolă către Mahomet-Sultan, dovedindu-i de ce trebuie să lese lumii apusene Constantinopolul și Mediterana și de ce locul mării sale e în răsărit, dîndu-i a înțelege că a ajuns pînă la Domnul Dumnezeu aburul singelui și faima faptelor crîncene.

Mahomet-Sultan ar fi avut dreptul să zîmbească la cuprinsul acestei opere literare, căci grecii săi de taină, de care-i plăcea să se slujească și pe care-i iubea ca informatori, îl țineau în curent cu faptele de blîndeță ale creștinătății. Închinătorii lui Hristos cunoșteau și ei meșteșugul caznelor celor mai felurite și al morții în toate chipurile: prin zdrobirea oaselor pe roată, prin ruperea cu caii, prin țeapă, prin rug. Ienicerii săi, prinși în bătălii, nu beneficiau de mila lui Hristos. Iancu-

Vodă Corvin, stăpînitorul Ardealului și mare conducător de oști și biruitor în mai multe rînduri al Semilunei, îi dovedise chiar strălucirii sale la Belgrad, în 1456, că învingătorii au multă imaginație și puțină stăpînire în executarea învinsului. Între cele învățate de la arta asiatică a chinului și a uciderii, Vlad, voievodul de la Munteni, poreclit Țepeș, îi putea fi dascăl. Hamza-Pașa și toți oștenii lui fuseseră suiți în țepi, lîngă Tîrgoviște, ca să vie corbii să le ciugulească ochii încă vii. Ologilor și ciungilor, pentru echilibru, li se retezau fără motiv și celelalte mădulare. Binecredincioasa inchiziție și sfînta Vernă cunoșteau și ele cele mai rafinate meșteșuguri ale uciderii, căci mai ales în asta omul s-a arătat totdeauna harnic și de la deprinderi mai blînde s-a întors cu ușurință spre stîrv, ca fiara. Unde nu erau înclinările firești și grosolănia timpului, era nevoia represaliilor și spiritul de întrecere. Lupta epocii pentru legea de blîndeță a Mielului înfățișează tocmai aceste latură de ciudată contradicție.

Însă nu se cuvine să apreciem greșalele și prejudecățile oamenilor de demult cu prejudecățile noastre de astăzi, nici să comparăm după diferențele de astăzi popoarele de atunci ale Europei. În fața cruzimii asiatice a lui El-Fatîh și a palidei melancolii bolnave a lui Vlad-Vodă Țepeș, stau, în acel veac al durerii, faptele tuturor regilor și prinților europeni.

Cărturarii timpului povestesc cu naivitate și mirare, ca și semenii lor de totdeauna, expediția din 1479, la porunca lui Mahomet, a lui Isa-Beg, Ali-Beg și Skender-Beg, în părțile ardelenе, unde au ars, prădat și robît regiunea Sibiului, apoi satele romînești de pe Mureș, către Alba-Iulia și Orăștie. Cu acești șefi păgîni lucra și oastea muntenească a lui Țepeluș-Vodă Basarab. Voievodul Bathory a dat împotriva lor o luptă în Cîmpul Pîinii,

la care au luat parte toate neamurile țării și băătăia a fost cîștigată de creștini prin intervenția bruscă a lui Pavel Chinezu, voievod de la Banat, care a lovit din spate pe dușmani. Însuși cneazul Pavel bătea în fruntea iureșului cu cîte o sabie în fiecare mînă, dînd înfricoșat strigăt, și urmat de valahi care urlau și răcneau la fel. După ce turcii au fost secerăți și stropșiți, biruatorii de trei neamuri, romîni, unguri și sași, au făcut ospăț în mîzga de sînge și pe movilele de leșuri ; lăutarii au zis din alăute și măria sa Pavel, după ce a deșertat o cupă mare, a dănțuit ținînd în dinți un turc mort.

Capitolul III

ȚARA MOLDOVEI ODINIOARĂ, AȘA CUM NE-O
INFĂȚIȘEAZĂ UN VOIEVOD AL EI

I

Părintele nostru Dimitrie Cantemir vorbește, într-o carte, scrisă acum două sute și ceva de ani, despre Moldova de odinioară. Multe din cele de demult le știu prin el și pentru asta îi sînt recunoscător. Multe le-am înțeles privind numai în jurul meu, și pentru asta mă închin codrilor și apelor care au mai rămas și pămîntenilor, care s-au schimbat foarte puțin.

Nu știu dacă sînt colțuri de lume unde săriturile climei să fie mai aprige. Firea autohtonilor a urmat pe a văzduhului; îmbrăcămintea lor a fost impusă de arșițele și gerurile excesive; adăpostul și locuința le-au cerut pădurilor; rodnicia solului le-a făcut viața ușoară; situația geografică le-a dat «liniștea vînturilor și a apelor» — cum glăsuiește un blăstăm vechi.

Acest rai, unic prin fertilitate, al Daciei, a avut locuitori statornici din cea mai adîncă preistorie, iar cei care s-au adăugat cu vremea s-au supus legilor lui firești. Civilizația, portul și datina de acum zece mii de ani subsistă încă. Trecerea culturii romane de cetate se simte întrucîtva în limbă și inteligență, fără ca fondul original să fie prea alterat.

Este o poveste despre descălecarea Domniei Moldovei de către Dragoș. Așa au apucat-o bătrînii. Zice că acest Dragoș-Vodă de la Maramureș ar fi ieșit la vîntoare cu soții săi și ar fi gonit un zimbru, pe care l-au oborît lîngă apa Moldovei. Capauca lui Dragoș, cu numele Molda, «pe care el foarte o iubea», a pierit în apa care-i poartă astăzi numele. Stema țării a rămas capul de zimbru și Domnia Moldovei a început de atunci.

Istoricii, care nu afirmă nimic fără act scris și petcruit, au avut dreptate din punctul lor de vedere să înlătore această legendă. În locul ei însă n-au pus nimic. Nefiind istoric, eu îmi voi îngădui să dau iarăși povestii străbunilor noștri, dreptul ei. Nu sînt realități numai clădirile de piatră și petecile de hîrtie; mitul păstrează eternității lamura sufletului generațiilor. Ceea ce au crezut bătrînii și ceea ce vor crede copiii noștri, desfățați de vis, e un adevăr pe care nu-l vor putea înlătura oamenii prea serioși. Nici un argument nu poate sta mai presus decît o frumuseță. Deci îmi păstrez legătura cu cei care dorm în acest pămînt și nu lepăd cele relatate de Cantemir.

Oamenii liberi, întinzîndu-se din cetatea munților, au găsit cîmpi aducători de roadă și adăpați de ape bune, cetăți tari și tîrguri care erau părăsite de locuitori din pricina vremurilor neașezate și au statornicit hotarele firești dînd țării nume nou. Leșii și rușii, megieși vechi, au urmat însă a le spune locuitorilor Moldovei tot volohi, adică italieni. Turcii le-au spus acvlahi, adică valahi albi.

Din Cîmpulung pînă în Vrancea umblau pe plaiuri și costișe, în poieni de codri merei, turmele păstorilor. Spre toamnă coborau la iernatic lîngă bălți și limanuri. Pe apele din munte umblau plutele, coborînd catar-

guri la Siret și schelele Dunării. Cătră acest fluviu și cătră Mare zarea se alină : aici era Țara-de-Jos. De la limanul Nistrului, în apusuri limpezi de toamnă, se vede Ceahlăul, între valurile încremenite ale celorlalți munți : în acea parte era Țara-de-Sus.

În partea cîmpului, văzduhul e mai călduros, zice Cantemir, însă cu vînturi mai puțin folositoare sănătății. Cu toate acestea, în Moldova nu se știau atîtea boale, ca în alte țări de arșiță. Cîteodată, rar, se stîrnea ciuma și un fel de friguri rele, care se chiamă lungoare. Cercetarea a arătat că ciuma nu avea o sămîntă a locului, ci răzbătea aici ori din Țara Leșască, ori prin corăbiile levantine care descărcau la porturi. Boala lungorii, adică tifosul, era localnică și avea o putere cu mult mai mare decît în alte părți ale Europei, așa că moldovenii se puteau mîndri cu iuțimea ei de fulger. Dobora omul cît și ciuma. Cel lovit putea să moară pînă în a treia zi. Numai cel care dura pînă într-a șaptea avea sort de scăpare.

Ori vremurile nesănătoase, ori obiceiul viețuirii, ori slăbăciunea firească a vîrțuții făceau pe locuitorii țării aceștia să nu ajungă la bătrînețe adînci ; așa că rar se găsea în Moldova om de șaptezeci ori de optzeci de ani. Poate nu atît slăbiciunea firească a vîrțuții, cît nevoia de a sta într-una cu sabia ca să-și păzească averea dinspre partea pustiei, amenințîndu-l pe fiecare, la scurte răstimpuri, pieirea ori robia. Pentru aceasta și casa lor era săracă, bordei ori colibă, ca să se risipească lesne la năvăliri și să se clădească ușor după aceea. Numai în munte se păstra meșteșugul locuințelor mari și statornice. Și încă, țăranii ajungeau mai adîncă bătrîneță decît oamenii de frunte, căci aceștia aveau asupra capetelor lor și alte amenințări.

Cantemir transcrie astfel vorbele scriitorului leah Oricovie despre locuitorii vechi ai țării :

«Acești moldoveni, cu firea, cu năravurile și cu vorba, nu sînt cu mult osebiți de italieni ; ei sînt oameni sălbatici, însă foarte viteji ; că nici un neam nu este care, stăpînind o țară așa de mică ca dînșii, să steie ca și dînșii pentru cîste la război, cu așa vitejie împotriva tuturor vrăjmașilor megieși de prin prejur și, de cîte ori se ridică asupra lor, să se apere cu biruință. Ei sînt așa de viteji, că într-o vreme cu toți vrăjmașii de toate părțile băteau război necontenit.»

N-aș fi înclinat să cred că uncheșii aceștia de demult ai noștri ar fi fost mai viteji decît alte popoare ; au fost însă mai necăjiți și la o răspîntie mai primejdioasă ; și țineau în stăpînire pămînt din cel mai îmbielșugat al acestor părți de lume. Altminteri, mai lesne le-ar fi fost să pribegască. Au stat aici nu numai din îndărătnicie și răutate ; dar nicăieri ca în Moldova nu sînt mai îmbielșugate roduri, după dezastre, răsplătind șapte ani de lipsă ; și nicăieri nu sînt mai încîntate primăveri, după grozăvenia iernilor. Așa că, între alte multe păcate, au avut și acest ticălos nărav al statorniciei, și au fost crînceni de nevoie, căci altfel Dumnezeu le-a hărăzit o inimă blîndă și ușor schimbătoare.

Scriitorul vechi laudă apele Moldovei întru toate folositoare. Dintre ele zice că-i place mai mult apa Prutului, căci ar fi cea mai ușoară și sănătoasă, de și tulbure. Dacă Ți pune însă cineva într-un vas de sticlă să steie, apoi se așează năsipul în fundul vasului și apa rămîne cea mai limpede și mai curată. După o cercare făcută de el însuși, Cantemir dovedește că 100 de dramuri din apa aceasta e cu 30 de dramuri mai ușoară decît alte ape din alte rîuri. Într-adevăr, nu numai apa Prutului, dar și alte ape ale Moldovei sînt și au fost

foarte bune din veci, mai ales pentru că au fost lăsate în rînduiala lor dumnezeiască. De aceea par rele numai cînd se dezlănțuiesc în puhoaie și revărsări, ceea ce se întîmplă destul de des. După pilda propriei lor ființi, moldovenii nu s-au îngrijit să le îngrădească. Cînd apele rupeau într-o parte ei semănau și păstoreau în alta, împărțind cu ele teritoriul, recunoscîndu-le vechimea și întăietatea ca și celorlalte stihii.

În aceste ape a pus Dumnezeu sămînță de tot felul de pești, care de care mai gustoși. Între toți erau și în vechime mai de laudă lostrițele, păstrăvii și lipanii, pe care pescarii domnești îi aduceau vii la mesele lui vodă, călărind cu cea mai mare repeziciune din munte la Suceava și la Iași.

Burcuturile și alte ape minerale nu prea erau prețuite de localnici, căci apa Prutului, precum s-a spus, era destulă doftorie împotriva tuturor bolilor. Se pare chiar că însăși această preferință era mai mult o vorbă și o înșelare, ca să ascundă o altă înclînare a pămîntenilor, după cum vom vedea numaidecît.

II

Țara-de-Sus cuprindea șapte ținuturi, iar Țara-de-Jos cincisprezece, cu târgurile lor.

Între cele din Țara-de-Jos, stătea în frunte ținutul Iașilor, cu târgul Iași, care a fost cetate de scaun după Suceava. În târg la Iași era frumoasă curte domnească, cu ziduri ; și au fost ridicate de voievozi și boieri minunate biserici și mănăstiri, care se văd și azi. Iar casele localnicilor erau de lemn și cea mai frumoasă înfățișare a lor era când ardeau, ceea ce se întâmpla destul de des.

Lângă ținutul Iașilor era al Cîrligăturii, cu Târgul Frumos sau Târgul Doamnei.

Apoi ținutul Romanului, cu târg și cetate încă din vremea tatarilor lui Batie-Han.

Ținutul Vasluiului ; ținutul Tutovei, cu târgul Bîrlad ; ținutul Tecuciului ; ținutul Fălciului, cu Huși ; ținutul Putnei, cu târgul Focșani ; ținutul Covurlui, cu târgul și șchela Galaților ; ținutul Lăpușnei, cu cetatea Tighinei ; ținutul Orheiului ; ținutul Sorocei ; ținutul Bugeacului ; al Chiliei și al Cetății Albe.

La Vaslui în târg erau curți domnești. La ținutul Putnei era cetate numită Crăciuna moldovenească, spre

munteni. La Soroca era cetate pe Nistru, în legătură cu Tighina și cu cetatea cea mare de la Liman.

În preajma acestor cetăți, în lungul Nistrului, umbla drumul cel mare de negoț de la Liov înspre cetatea Mării. În lungul Siretului era al doilea drum mare către cetatea Chiliei.

Iar între Fălciu și Orhei era un codru vestit, Tigheci, unde scăpau oamenii de la câmp în bejenie, la vremea cînd intrau tatarii în pradă. Erau și alte păduri mari pe toate dealurile; însă aici era ca o cetate, de unde pămîntenii puteau bate război. Căci îndată ce-și mistuiau în prăpăstiile aceluia codru familiile și vitele, ieșeau iar la lume cu baltagul, cu sulita și cu arcul, ca să vîneze pe căpcăuni.

Mai este în ținutul Fălciului o movilă mare care se cheamă a Răbîiei. În vremea aceea, povesteau unii tatarî că acolo ar fi ucis moldovenii pe un han cu toată oastea lui și, pentru pomenire, s-ar fi clădit această movilă; iar alții arătau că ar fi fost îngropată în acel gorgan o crăiasă a sciților, pierită aici cu oștile ei, tot de mîna localnicilor. În acel loc au mai umblat oștile lui Ștefan-Vodă și au stat străjeri care dau semnul de primejdie cu focurile și buciumele.

De la Soroca în sus, în vremea lui Ștefan-Vodă, erau locuri deșerte, care se chemau «în pustie».

Cele șapte ținuturi din Țara-de-Sus erau: Hotinul, care se întindea peste pustie, prin codri, către munți în miezul-noptii, și pînă către cetatea cea mare dinspre Lehia. Acolo erau întărituri grele, ziduri foarte înalte, șanțuri adînci și valuri oable spre Nistru; ținutul Dorohoiului; ținutul Cernăuțiului; ținutul Neamțului cu cetatea cea din piscul de deasupra apei Ozana; ținutul Hîrlăului și al Sucevei.

La Suceava a fost scaunul de domnie a lui Ștefan-Vodă și cetate vestită. Biserici care de care mai mîndre lumineau locul, sclipind din patruzeci de turnuri. Tîrgul avea șaisprezece mii de case și mare curte domnească.

În domnia lui Ștefan-Vodă s-au zidit curți de cărmidă la Hîrlău, în preajma viilor celor mari de la Cotnari. Aici măria sa a adus un pivnicer sas vestit, cu numele Feltin, pe care l-a rînduit să îngrijească podgoria și pivnițele, încît de la măria sa a rămas pînă în zilele noastre această dulceață și tărie fără cusur, care se cheamă vinul armaș. Acest vin, arată Cantemir, nu era cunoscut în afară de țară, căci, purtat pe apă ori pe uscat în vase neîndestulător îngrijite, își pierdea puterea. Altfel, în pivniță adîncă și boltită, cum îi era rînduiala, se făcea mai bun decît toate celelalte vinuri ale Europei, chiar și decît cel de Tocai. Într-al patrulea an dobîndea acel fel de putere încît ardea ca rachiul, și cel mai mare bețiv abia era destoinic să beie trei pahare să nu se îmbete ; însă nu aducea durere de cap ; și floarea lui era osebită de a altor vinațuri, căci era verde, și de ce se învechea, de ce se înverzea.

Erau podgorii bune și în altă parte ; poate de aceea bătrînii nu erau prea ahotnici băutori de apă, și pe cea mai bună — cea de Prut — o socoteau doftorie : o lăudau mai mult și o beau mai puțin. În acele timpuri triste era nevoie de o bucurie, și Dumnezeu le-a dat-o acestor sărmani pămînteni, care socoteau închinarea paharelor drept-o îndeletnicire cuviincioasă, iar beția o faptă vrednică.

III

Lucrătorii de corăbii căutau mai ales stejarii moldovenești și îi lăudau a fi, pentru năvi, mai buni decât oricare alt lemn și mai tari împotriva cariului. Iar pentru catarguri găseau brazi înalți și drepți ca lumînarea, pe care muntenii îi purtau pe apa Bistriței și a Siretului la șchelă. Lumînărarii căutau ceara, cu prea plăcută mireasmă, iar iubitorii de dulciuri mierea. Nicăieri pe pământ n-a fost rai al albinelor mai blînd și mai tihnit pentru roi, decât în poienile codrilor vechi. Erau și fructe multe, și pîne îmbielșugată, încît se știa la toate țările din preajmă că la Moldova, «merele din Țara-de-Sus și malaiul din Țara-de-Jos nu au coajă». Deasemenea, într-atîtea pășuni grase, vitele erau fără număr. Neguțătorii nemți le căutau și pentru bunătate și pentru iefteșug. Despre caii de Moldova orientalii au avut o zicală : «Nimic mai frumos decât flăcău persian pe cal moldovenesc».

Neguțătorii genovezi și armeni, nemți și leși, găseau aici și alte bogății ale pământului, animale domestice și fiare sălbatice.

Erau la Moldova atuncea trei soiuri de oi : cele de munte, cele de Soroca și cele sălbatice. Cele dintăi erau

fără de număr, mai ales în Cîmpulung și spre Vrancea. Turcii spuneau acestui soi de oi «chivirdic», și, cum a aflat sultanul Mahomet de gustul lor cel fraged, apoi n-a mai vrut să mîînînce altă carne și a trimis oști să bată țara și să o cuprindă. Oile de la cîmp erau mai mari decît cele chivirdic ; iar cele de la Soroca erau altfel decît toate oile din lume ; căci toate aveau cîte o coastă mai mult decît celelalte și, cît trăiau, nu o pierdeau ; iar dacă le duceau gospodarii în alte ținuturi, la al treilea an fătau miei cu coastele obișnuite ; de-asemena și alte oi de pe aiurea, cum erau aduse în acest ținut, fătau miei cu o coastă mai mult. Și mai osebite decît acestea erau cele sălbătice, care nu s-au arătat nicăieri în alte părți de lume. Buza lor cea de deasupra spînzura în jos de două degete, de aceea pășteau mergînd îndărăpt și grumazul lor era țeapăn, fără încheietură, deci nu-și puteau înturna capul nici la dreapta, nici la stînga ; și picioarele le erau scurte, dar atît de grabnice, încît nici cîinii, cînd le goneau, ne le puteau ajunge ; iar adulmecarea le era atît de subțire încît sub vînt, simțeau de la o milă nemțească vînătorul sau fiara ce venea asupra lor.

Moldova mai avea altă sălbătăciune a ei, cu numele zimbru, la mărime asemeni taurului, însă cu capul mai mic și pîntecele mai viton. Nalt în ciolane și sprinten, cu coarneaule țapoșe, suia cu grăbire, ca și căprioara, stîncile cele mai oable. Era fiara cea mai anevoie de vînat.

Capul ei se afla pus în stema țării, pentru un înțeles mai osebit decît cel de rînd.

De lupi, rîși, mistreți și căprioare erau plini codrii. Între cerbi povesteau vînătorii cum că s-ar fi găsin-

și cel cu o stea de olmaz în frunte. Deasemenea erau urși în prăpăstiile de piatră, pe care muntenii îi vîneau într-un chip cu totul deosebit : că umblau asupra lor cu hotărîre dîndu-le cu stînga să îmbrățișeze jocul, atuncea cînd acele fiare se înălțau în două labe ; iar cu dreapta le puneau sub pîntece cuțitul și-i spintecau.

La ținutul Orheiului, între apele Ichil și Răuț, se aflau niște rîmători care nu aveau copitele despicate, ci întregi ca și la cai. Mai erau și alte asemenea lucruri de mirare în această țară ; dar mai cu samă tatarii de la Crîm și de la Or aflaseră veste despre niște herghelii de cai sălbatici, pe care veneau să-i vîneze furiș în smîrcurile limanurilor. Acei fugari sălbatici erau mărunți, cu copitele de o palmă de late, vîrtoase și rotunde ; și păgînii mărturiseau, cu mîna în foc, cum că nu se află carne mai gustoasă de ai umbla lumea ; și Han-Tatar, dacă nu avea o dată pe săptămînă asemenea carne la masă, se bolnăvea de scîrbă.

Neguțătorii nemți, care nu umblau în pustiile codrilor ci numai la iarmaroace, se mulțameau cu boi domestici fălcienesti pe care îi cumpărau aici cu un taler părechea și-i vindeau la Danțig cu patruzeci. Deasemenea se mulțameau cu pieile de jderi și vulpi. Le plăceau și poveștile, însă pe ele nu dădeau parale ; iubeau deasemenea vinul care întovărășea aceste povești ; spre a nu supăra pe localnici, se arătau de altminteri gata să le creadă orice, ca unor copii, ca să poată dobîndi prietinește mărfurile ; plăteau după aceea vama Domniei și se duceau în treaba lor.

Erau într-adevăr, în țara asta, pe lîngă jivinile de mirare de care am povestit, și alte arătări, pe care alți oameni de pe pămînt nu le vedeau la ei. Toate cîte se

spun în povești și eresuri, în descâlcece și înfricoșări, iele, strigoi și demoni, toate erau, trăind în singurătățile umbrei.

Orice pămîntean văzuse cu ochii lui, măcar o dată în viață, un sărman amorezat dus de vrăji, pe sub nouri, călare pe măturoi. Iar minuni de vrăji și descâlcece se pomeneau pretutindeni. Cantemir a văzut, ori a auzit de la cineva care a fost însuși martor, o faptă cu un cal mușcat de șarpe. Calul mușcat zăcea umflat la pămînt iar boierul a trimes numaidecît slujitorii să cheme o babă doftoroaie. Cum a venit baba, a poftit pe boier să aducă cu mîna lui o cofă cu apă neîncepută. Și descîntînd acea apă, l-a pus s-o bea toată. Pe cînd el se adăpa, umflîndu-se în dureri, calul a prins a se dezumfla. Și descîntînd baba a doua oară, boierul n-a mai simțit dureri și a vărsat apa, iar calul s-a ridicat în picioare, s-a scuturat și a nechezat, ca și cum nu i s-ar fi întîmplat nimic.

Deasemenea, obiceiuri și datine ca nicăieri aiurea se vedeau la nunțile ori la îngropăciunile moldovenilor, la unele sărbători în curgerea anului și la Sfîntul-Vasile.

Toate dovedeau darul lui Dumnezeu, ori în înseși minunile Moldovei, ori în fantazia moldovenilor.

Acești excepționali strămoși ai noștri, în corespondență directă și misterioasă cu tărîmul celălalt, nu erau lipsiți de cusururi destul de mari, pentru ca în cum-păna ființei lor să fie o armonie. Dar mai ales fudulia și semeția le erau maică și soră. Dacă avea unul cal bun și arme bune, apoi socotea că nimeni nu poate să-l întreacă. Erau toți îndeobște îndrăzneți și gîlcevitori, dar lesne se linișteau și se împăcau. Arătau pe de o parte aprigă mînie, iar pe de alta șagă și veselie. La

începutul războiului dovedeau totdeauna mare vitejie, iar după aceea erau mai slabi de inimă. Aveau însă un meșteșug, să se întoarcă înapoi din fugă asupra vrăjmașului, lovindu-l cu mare strășnicie. Cătră robi se vedeau acum cu blîndeță, acum cu tiranie, după firea lor cea nestatornică. Dîrzi cînd le mergea bine, slăbeau la năcaz ; lesne se apucau de trebi și mai lesne le părăseau. Disprețuind învățătura și filosofia, socoteau că numai preoților li se cuvine să știe carte.

Așa încît cea mai mare minune dintre toate au fost ei înșiși, în vremea războiului celui înfricoșat al otomanilor împotriva omenirii, păstrîndu-și ființa, pămîntul, legea și eresurile.

Pe lîngă destule slăbăciuni, aveau moldovenii și unele bunuri. Se puteau mîndri mai ales cu femeii frumoase, iubește după firea lor, însă prea cuviincioase în adunări. Deasemeni, vrednică de laudă era primirea lor de oaspeți față de cei nemernici și drumeți. Nu numai cei înstăriți, dar și cei mai săraci arătau aceeași dragoste pentru călător, dîndu-i sălaș și mîncare, și ținîndu-l în dar trei zile cu dobitocul său. Pe cel nemernic îl primeau cu fețe vesele, ca și cum le-ar fi fost frate. Unii așteptau cu masa pînă la al șaptelea ceas al zilei și, ca să nu mînințe singuri, trimeteau slugile pe la răscruci de drumuri, ca să cheme pe drumeți.

Acest bun, dușmanii lor îl răstălmăceau în rău : că adică nu din dragoste pentru om făceau asta, ci din dragoste pentru petrecere.

Numărînd relele, trebuie să mai adăugăm unul : drumurile în vremea ploilor ; la care nu se poate să nu arătăm și un bun : că știau ce să facă atunci cînd li se rupea capătul căruței într-un loc greu, întrebuintînd

o secure, doi pari din dumbravă și trei formule magice, lucru la care, în vremea aceea, nu se pricepeau nici nemții.

În sfârșit, pe lângă cele înșirate, erau supuși tuturor ticăloșilor omeștești ; încît, de pildă, leșii, bărbați subțiri și întru toate desăvîrșiți, îi pîrau lumii că ar fi așa de răi, de zvîrl și cu barda în Dumnezeu ; prea mișelnică blăstămăție într-adevăr, pe care numai Ștefan-Vodă a știut s-o înfrîneze.

Capitolul IV.

ZVONURI ȘI POVEȘTI ÎN MOLDOVA LA MOAR-
TEA LUI IOAN HUNIADADE ; APOI ÎNVIEREA LA
SUCEAVA ÎN ANUL 1457 ȘI AȘEZAREA NOUĂ
A ȚĂRII

I

Anul 1457, început, după rînduiala oficială a epocii, la 1 septemvrie, adusesese obișnuitul bielșug de toamnă. Asta era firesc ; de mirare pentru moldoveni era numai tihna întru care se bucurau, ceea ce nu li se întîmpla ades. La hanurile căilor mari, unde poposeau neguțătorii, la iarmaroacele unde se adunau gospodarii, la mori și la podgorii, unde deasemeni se întemeiau sfaturi, umblau vorbe și vești felurite de la Țara Romînească, de la Ardeal și din alte părți, de care moldovenii se mirau foarte, înflorindu-le din săptămîină în săptămîină la alte adunări, după un cunoscut nărav al lor.

Umbla știre, încă de la Sîntămăria cea mare, că Iancu-Vodă Huniade de la Ardeal murise ; așa că acum nu se mai afla căpitan de oști care să mai stea cu tărie împotriva dușmanilor creștinătății.

Dumnezeu binevoise ca să aleagă pe acest oștean al său dintre oamenii de rînd. Spuneau monahi învățați de la Neamțu, veniți la adunările din Țara-de-Jos, cum că mama lui Iancu-Vodă fusese o femeie din prostime. În vremea ei nu se afla fecioară cu frumuseță mai luminată decît a ei. Așa că un crai vechi, cu nu-

mele Jicmont, umblînd în munți la o vînătoare, a văzut-o într-un sat romînesc și a rămas pătruns de dulceața chipului ei și i-a fost dragă. Nu mult după aceea, cînd a fost să se întoarcă Jicmont-Crai la scaunul său, i-a dat așelei fecioare un inel, grăindu-i astfel :

— Iată inelul meu de crai. Dacă vreodată vei avea nevoie de ajutor și vei dori să-mi vezi chipul, vino la cetatea mea și cată să mă vezi. Dacă te vor opri, arată inelul acesta și toate ușile se vor deschide înaintea ta.

Deci după ce a născut prunc, femeia aceea și-a pus pe cap mahramă de nevestă și s-a dus la scaunul lui Jicmont-Crai, ca să-i spuie că a avut de la el fecior. Se zice că Jicmont-Crai s-ar fi bucurat și a dăruit mamei feciorului său pămînturi și cetate la Hunedoara. Iar, într-un rînd, cînd mama stătea singură cu pruncul pe prispa casei și-i cînta un cîntec pe care-l cîntă toate mamele de la Ardeal și de la Moldova, și pe cînd pruncul se juca cu inelul, a venit din văzduh un corb care s-a rotit pe deasupra tot mai jos, pînă ce s-a repezit și a furat inelul crăiesc. Atunci pruncul a scîncit, apoi a strigat cătră corb în înălțime să-i dea dreptul lui ; și corbul s-a supus, a venit și a dat copilului dreptul său. Acesta a fost semnul întăi al voinței lui Dumnezeu, prin care s-a arătat că acel Ioan de la Hunedoara va ajunge voievod și mare căpitan de oști. Într-adevăr, a fost Ioan Huniade asemenea viteaz în timpul său, încît faptele lui au umplut lumea ; și dacă n-ar fi fost el, turcii și-ar fi jucat caii la Buda și la Viena.

Acest voievod al creștinătății a murit, se tînguiau monahii de la Neamțu, și lumea a rămas fără sprijinul lui. Acuma Mahomet-Sultan poate să treacă peste sîrbi, și peste ardeleni, și peste munteni ; și va veni și asupra noastră urgie.

— Vai nouă, fraților creștini ! cuvîntau monahii, s-apropie o vreme de crîșcare. Tot bielșugul pămîntului Moldovei nimic nu ne va folosi. Vinul nostru are să se învenineze și malaiul va fi stropit cu lacrimi.

La asemenea vorbe, oamenii din adunări se înfricoșau. Se ridicau însă unii și arătau că Dumnezeu nu poate îngădui prea mult Demonului. Deci dacă a căzut o sabie, se va înălța alta. Trăim acuma în ticăloșie, adăogeau ei ; căci, de la bătrînul Alexandru-Voievod, Moldova tot în scădere a mers. Dintre feciorii și nepoții bătrînului, scrie într-un zăpis vechi că numai unul se află care-i dezlegat de blăstăm ; după ce vor pieri toți de venin ori de sabie, va veni cel ocrotit și atunci și acest pămînt va avea braț de apărare.

— Slavă lui Dumnezeu, avem Voievod care-i cu milă asupra monahilor și a sfintelor mănăstiri, făceau întîmpinare călugării de la Neamțu.

— Se poate, se îndîrjeau cuvîntătorii din Țara-de-Jos, care erau niște răzăși semeți și răi ; dar noi cunoaștem, prea cuvioșilor părinți, că anul trecut, pe vremea asta, măria sa Petru Aron a trimes la împărăția turcească pe dumnealui vel logofătul Mihu ca să închine Țara și să făgăduiască spurcatului Mahomet două mii de galbini venetici pe fiecare an. Auru-i bună apărare, dar noi tot mai mult nădăjduim în sabie. Din galbini să lege măria sa mai bine salbă la Maica Domnului făcătoare de minuni de la sfînta mănăstire a cuvioșiilor voastre. Se cuvine să arătăm păgînului mai curînd luciu de fier.

— Oameni buni, fiți cuminți, se tînguiau iarăși călugării. Decît războiul, e mai bună pacea. Decît fierul, e mai bun aurul. Pe vitejii cei mari, ca și pe arhangheli, Dumnezeu îi trimete rar în lume. Să ne mulțămim cu un voievod cuminte.

— Noi am pofti unul o leacă mai nebun ! se hără-
teau răzășii din Țara-de-Jos.

— Dacă ați fi cetit Isopia, n-ați grăi așa, le întoarse
cuvînt cel mai înțelept dintre monahi. Noi să nu pă-
cătuim, dorind Moldovei altăceva decît blîndeță. Căci,
iată, la Țara Romînească este voievod ca acel pe care-l
doriți, și țipă pruncii la sînul maicelor lor.

— Mai bun e acela, hîrîiau răzășii, căci spîrcuie pe
răi. Așa Aron-Vodă al nostru n-a tras sabia decît ca să
taie pe frate-său. Îi va veni însă și lui vremea, căci se
mai află bărbat vrednic din osul lui Alexandru-Vodă
cel Bătrîn.

— Care-i acel bărbat și unde se află ? ispiteau
cuvioșii monahi.

— Se va vedea la vremea sa... rînjeau cu semeție
răzășii. Avem noi o veste cum că, la primăvară, are să
iasă domn nou în Țara Moldovei.

Se istoriseau, la aceste adunări de toamnă, fapte ale
lui Vlad-Voievod, feciorul Dracului, de la Țara Ro-
mînească. Cea care plăcea mai mult răzășilor celor în-
dîrjiți era povestea cu calicii și cerșetorii pe care i-a
strîns măriia sa la un praznic și i-a închis în niște case,
pîrjolindu-i. Le plăcea una și mai mult, dar aceea nu
se șoptea decît la nunți, cînd oamenii se înfierbîntă
de vin. Se spunea că Vlad-Vodă chiamă răzăși de la
noi din Țara-de-Jos în leafă. De ce cheamă de la noi,
cînd e plină lumea de alvaniți și de sîrbi, și de unguri,
e o taină pe care orișicine trebuie să o țină închisă
în sine. La mare nevoie, nu poți s-o spui decît prieti-
nului celui mai bun.

Cît despre zapis, s-a știut încă din vremea iernii pe
cine înseamnă. Zapisul nu putea vorbi decît despre
singurul bărbat rămas din sămînța Mușatinilor, afară
de măriia sa Petru Aron, care avea să dea socoteală față

de Domnul Dumnezeu. Acel bărbat pribeag se afla la cetatea Dîmbovița, la Vlad-Vodă și era Ștefan, feciorul lui Bogdan-Vodă cel ucis la Reuseni.

Se spune cum că la o mănăstioară, lângă limanul Cetății Albe, este un pomelnic și o scrisoare. Pomelnicul arată pe Bogdan-Vodă și pe Ștefan-Vodă. Și scrisoarea spune că Bogdan-Vodă a închinat lui Dumnezeu pe fiul său Ștefan-Vodă, ca să fie oșteanul lui Hristos, împotriva lui Antihrist. Deci vine vremea plinirii scrisorii și jurământului ei ; căci și cetatea cea mare, Țarigrad, a căzut și Iancu-Vodă de la Ardeal a închis ochii. Și fiindcă dintre Domnii vechi nici unul nu s-a înălțat, trebuie să se arate unul nou ; iar acela nu poate să fie decît la Moldova.

Asemenea basme umblau prin lume și plăceau foarte mult moldovenilor. Unii le primeau ca pe o hrană potrivită firii lor ; alții le strecurau cu viclenie, crezînd ei înșiși într-însele. Toate izvorau din aceeași nevoie și împlineau aceeași suferință. Căci Bogdan-Vodă lăsase în urma lui părerii de rău care înfloriseră și împrăstiaseră semințe. Și din dragostea lui și din durerea timpului mulți partizani ai coconului său Ștefan hrăneau asemenea povești, umplînd țara.

Din pricina amenințării turcești, eră în suflete mîhnire, trufie și îndîrjire ; firea poporului ajuta la creșterea acestei simțiri. Pămîntenii visau răzbunări și războaie : așteptau deci să le sosească de la o zi la alta un Mesia.

În vremea asta, în alte țări creștine, craii și boierii se dovedeau mai mult înclinați spre slăbăciunile lumești și păcate. Abia Ioan Corvin încrucișase mîinile pe piept și fiul său Ladislav se ridică împotriva comitelui Cilly,

dușman al familiei Huniade, prinzându-l cu viclenie și dându-l pieirii. Deasemeni lovi pe despotul sîrbesc, fără dreptate. Și făcu și alte fapte silnice, dovedind dispreț de Dumnezeu și lege. Așa încît craiul de atunci al Ungariei a poruncit cătră sfîrșitul iernii să-i fie adus acest Ladislas la curte la Buda, unde l-a supus judecății și apoi securii gîdelui.

Rămînea feciorul mai mic al lui Iancu-Vodă Huniade — anume Matiaș, în vîrstă încă fragedă, pe care-l călăuzea nobilul Mihail Szilagy, unchiul său. În jurul lor se alcătuiseră o tabără de magnați care voiau să-l poarte la domnia Ungariei. Mai era și a treia tabără, care lucra pentru împăratul nemțesc Frederic.

Asupra Moldovei avea putere craiul Cazimir, căruia Petru Aron-Vodă îi jurase credință de vasal după legea evului mediu. Era o alianță a unui rege cu un prinț. Regele avea la dispoziție «auxilium et consilium», prințul palatin se mulțămea cu sprijinul, foarte prețios în acele timpuri nesigure. Scăderea Moldovei făcuse din voievozii ei niște simpli cerșetori, necontenit și pe rînd fugari în Polonia, în cursul ultimelor două decenii. Cazimir nu se dovedea destul de tare ca să așeze aici ordinea, cum cereau interesele comerciale ale republicii ; poporul Moldovei era prea vioi și prea mobil ca să asculte numai de vorbe ; așa că și prestigiul craiului leah era coborît în judecata moldovenilor. Niște oameni cuminți s-ar fi supus mai bucuroși unui crai ; ei țineau să-și aibă voievodul lor și neatîrnarea. Ciudățenia aceasta era sporită și de părerea că un papistaș, de și creștin, rămîne de fapt papistaș ; și că nu-i lege creștinească mai dreaptă și mai bună decît a moldovenilor. Cu toate acestea, popoare ortodoxe din Podolia și Rusia se supuseseră craiului leah. Și pentru îndărăt-

nicii de acestea le sporise pămîntenilor de aici faima răutății între neamurile megieșe. Lucrul cel mai pidosnic, deasemeni cunoscut, era că acești moldoveni, de și își puneau inima și viața pentru Hristos, ascultau zîmbind muștrările călugărilor și preoților pentru puțina lor credință, pentru neînfrînarea în posturi și pentru sfintele biserici goale. Vodă cu oștile, popa cu babele, asta era o vorbă foarte păcătoasă a lor.

II

În acel an 1457, sfintele Paști cădeau tocmai în vremea cînd înfloreau livezile și prindea a înmuguri codrul. În acest timp gospodarii își tocnesc saraiurile, își întregesc gardurile, pun în rînduială iezăturile, meremetisesc morile, îngrijesc mieii, numără și aleg oile ; tocnesc plugurile și boroanele ; primăvara suflă fumuri de pe toate văile, ca să se limpezească văzduhul, să se uite Dumnezeu la pămîntul său ; și nu-i locuitor, din munte la Liman, care să nu răspundă cu hărnicie și cu plăcere la chemarea soarelui, după pilda rîndurilor de generații adormite. Într-un asemenea răstimp, cînd și cei cu slujbe ori treburi mai depărtate se trag spre case la tihna sărbătorilor, s-a stîrnit zvon repede în țară cum că Ștefan-Voievod, feciorul lui Bogdan-Voievod Mușat, a intrat pe la Adjud cu sprijin din Muntenasca.

Intrarea aceasta, tocmai la așa vreme, nu era fără meșteșug socotită. Căci răzășii care erau de rînd în slujba Domniei se îndoiau dacă trebuie să creadă vestea și-și lăsau caii în ceair. Scutelnicii și satele domnești care aveau anumită rînduială ostășească nu puseră nici o grabă. Nici cealaltă lume nu se tulbură

prea tare, căci, o dată cu intrarea lui Ștefan, se deșteptară cu o îndoită putere toate istorisirile despre drepturile acestui nepot al lui Alexandru-Voievod Bătrînul; pretutindeni apărură călăreți ai lui îndemnînd pe oameni să steie fiecare cu liniște și pace la cuibul său, căci nu vine război asupra Țării, ci asupra lui Aron-Vodă, sluga lui Mahomet-Sultan și ucigașul lui Bogdan-Vodă; că Dumnezeu va alege curînd dreptatea celui drept și pieirea celui rău; și peste Moldova va luci un adevărat soare al Învierii. Cel care are dragoste și dorință de voievod nou și vrednic — să încalece, ca să firitisească pe măriia sa Ștefan în Suceava, în noaptea de sîmbătă.

Pe temeiul acestor vorbe, mulți răzăși tineri din valea Ialanului și a Bîrladului au luat săbiile și au încălecat, ieșind la oaste în drumul Siretului și închinîndu-se domnului celui nou. Cei mai vîrstnici au stat, ca să înțeleagă întăi hotărîrea de Sus.

Erau semne pentru Ștefan-Vodă. Cerul era curat; vîntul curgea de la sud; ca vești albe, într-o singură noapte caldă, au înflorit pretutindeni mălinii și cireșii.

La Borzești, măriia sa a descălecat la bisericuță ca să îngenunche la Maica Domnului și boierii intrați după el au văzut cu ochii lor cum, în clipa cînd măriia sa și-a plecat fruntea, s-a luminat de soare obrazul pruncului sfînt. Chiar în acea clipă, măriia sa Ștefan s-a înălțat, și pintenul de argint de la piciorul drept a dat sunet prelung. Măriia sa s-a plecat cătră Maica Domnului și cătră pruncul Isus, mulțămind, apoi a ieșit în tăcere și cu fruntea înclinată din sfîntul lăcaș. Iar apoi s-a ridicat în scări pe calul alb și s-a uitat în juru-i cu sprînceana încruntată. Toate grămezile lui de oștime stăteau bulucite pe coastă și în lungul șleahului. Cînd i-au văzut coiful fulgerînd, s-au mișcat. Apoi, rămî-

nînd măria sa neclintit, au stat și oștenii, descoperindu-și capetele. Atunci măria sa, cu brațul stîng, a făcut semn spre Suceava. A închis palma ca și cum ar fi cuprins-o și și-a rezemat mînușa pumnului de zalele șoldului.

Era marți, în Săptămîna-Patimilor, la amiază. Pîlcurile aveau poruncă anumită cum să se perinde mai mult pe sub dumbrăvi, pe costișe zvîntate. Măria sa ținea drumul, avînd sub privire apa Siretului. Dincolo de Siret umblau călăreți fără arme la vedere, cercetînd cu mare fereală înainte. Deasemeni erau alergători foarte iuți, cu călăuze anumite și cunoscătoare, pe poteci, la patru ceasuri înaintea grosului oștii. Neconținut avînd știre de ce este cătră miazănoapte, Ștefan-Vodă își dădea la fiecare popas poruncile.

Miercuri, la asfințitul soarelui, au stat în preajma Romanului. Iscoadele și ștafetele aduseră știre că oastea lui Petru Aron-Vodă așteaptă la Joldești, în cotitura Siretului. Deci măria sa Ștefan-Vodă a rînduit la o parte din călărime cu Ciopei, boier din părțile Neamțului, să treacă în stînga spre Moldova, în locuri ferite, prin pădure, ca să iasă la anumit ceas spre Joldești. Iar în Joia Mare, la 12 aprilie, s-a mișcat deodată cu repegiune, încît roua nu era luată din lunca Siretului, cînd tabăra de la Joldești a lui Petru Aron-Vodă s-a văzut lovită.

La prînzisor, Ciopei pîrcălab a căzut de cătră asfințit în coasta celor de la Joldești, așa că tuturor a fost de mirare cu ce grabă s-a cîștigat lupta aceasta întăia. Oamenii lui Petru-Vodă Aron au pus pinteni cailor și s-au dus învăluiți de pulbere ; o samă dintre dînșii au rămas și s-au supus. Călăreți sprinteni s-au ținut de departe după vîrtejurile de colb, le-au văzut cînd se alină, au însemnat popasul și au adus răspuns

lui măria sa Ștefan-Vodă. Chiar în aceeași sară unghiuri de suliași s-au arătat pe culmi, în vederea celorlalți. Cum s-a înoptat, tabăra lui Petru Aron-Vodă s-a mutat, căutînd un loc prielnic de apărare dincolo de apa Moldovei. Însă vineri, cum s-a făcut ziuă, Ștefan-Vodă a fost asupra lor la Orbic. Cine nu s-a oprit și nu s-a plecat, a fost ajuns de fier și doborât. Puțini au scăpat în munte.

Lăsînd pe unchiul său Vlaicu să puie deplină stăpînire pe tabără și pe prinși, măria sa chiar în acea zi s-a mișcat spre Suceava, iar călăreții și crainicii săi s-au arătat în preajma cetății domnești sîmbătă.

Lumea începu să fiarbă în sate și tîrguri. Clopote băteau vestind domn nou. Nu mai era pentru nimeni taină că măria sa Petru Aron a părăsit scaunul fugind cu puțini curteni spre Hotin, deci spre Țara Leșască. Oștenii credincioși de la Orbic nici nu-l mai putură ajunge, așa încît se întoarseră spre domnia nouă, cerînd milă, ca să le fie ticnite sfintele sărbători.

În sara de vineri, măria sa Ștefan a descălecat în Baia, la sfînta slujbă a Îngropării Aerului. După rînduiala creștinească, ținuse post desăvîrșit întreaga zi. Îndrăznise a lua numai puțină apă la asfințitul soarelui.

Ingenunchind la ușa bisericii, sub sfîntul simbol, măria sa a mulțămît cu umilință pentru izbîndă, avînd alătura pe tovarășii săi credincioși. Preoții l-au blagoslovit și i s-au plecat — asta fiind pentru norod alt semn. Din sat în sat, în Țara-de-Sus, chiar din acea noapte moldoveni harnici vesteau faptele, chemînd lumea la domnie nouă și la învierea prorocită.

Sîmbătă dimineata, o parte din călărime, cu hatmanul, a apucat Suceava. Mitropolitul Teoctist cu tîrgoveții și unii boieri bătrîni au ieșit într-o întâmpinare a Voievodului la locul judecăților vechi care se chema

Direptate, unde se bulucise popor mult. Era o zi lină de primăvară din veac hărăzită. O vesteau din depărtare clopotele Sucevii. Alaiul domnesc veni fulgerînd, se opri; toți descălecară; măria sa rămase singur în șa. Se uită ațintit, dar cu mare strășnicie, asupra poporului, încît deodată orice zvon a conținut.

— Întreb Țara dacă mă cunoaște Domn! a vorbit cu îndîrjire măria sa. Am venit în moștenirea părintelui meu Bogdan-Vodă și a bunicului meu Alexandru-Vodă.

Înalt prea sfinția sa părintele mitropolit Teoctist l-a primit în odăjdii, închinîndu-i-se împreună cu toți clericii care-l însoțeau, și poporul l-a cunoscut dintr-o dată, strigînd cu bucurie, cum era din vechi obicei la domnie nouă.

Cînd Vodă a făcut semn și oștenii s-au încălărat stăpînind mulțimea și alinînd-o, măria sa a coborît cătră părintele Teoctist, primind pe frunte sfîntul mir și cununa.

Boierii de față l-au împresurat, urîndu-i:

— Întru mulți ani cu slavă să domnești, măria ta.

— Am venit să fac rînduială în țara Moldovei, a răspuns Vodă.

Vorba a mers din om în om ca un val și-un freamăt de apă.

Trăsurile au venit pentru clerici. Măria sa s-a ridicat iar în scară, poftind poporul la sfînta Înviere de la miezul nopții, cînd trebuia să facă jurămînt de iertare pentru orice fugar și de dreptate pentru orice pămîntean. Căci de a doua zi Țara își începe învierea sa.

Astfel s-a întîmplat. Poporul l-a văzut în strălucirea podoabelor domnești, cu curtea atunci în clipă întocmită, cu dregătorii la locurile lor și cu ostașii în preajma sfintei mitropolii, în cea mai mare rînduială

și înfrînare. Erau cu măriia sa bătrînul Manoil, fost pîrcălab, Dobrul logofăt, Cozma Șandru și Oană Giulea, Petre Ponea și Costea Orăș, Ilieș Modruz și Micu Craiu, Crețu și Oțel și alți boieri mari și mici care au aprins făcliile de la măriia sa, cînd s-a săvîrșit taina miezului nopții.

— Hristos a înviat, fraților, a zis cătră Curtea sa Ștefan-Vodă.

Mulți au nădăduț în el și aceia nu s-au înșelat. Prea sfințitul părinte Teoctist, ca un bătrîn înțelept, care, în douăzeci și cinci de ani, miruise pe rînd atîtea capete și iertase atîtea stîrvuri, avea singur drept să se îndoiască de ziua de mîne. Totuși înțelepciunea stă uneori mai prejos decît inima ; și semnele adevărului se vădesc mai ales celor care cred în ele.

III

În cumpănă sta nu numai prea sfințitul ; iar vicleni dintre boierii timpului nu erau numai cei câțiva care trecuseră în pribegie cu Petru Aron-Vodă, ca logofătul Mihu, cel care închinase tribut la Belgrad lui Mahomet-Sultan, precum și domniile lor Stanciul, Duma Brăescu, Costea Dan și alții. Gata pentru treburi nestatornice erau nu numai răzășii, iubitori de harță și de război. Ci toată Țara era neașezată ca din puhoaiele acelei frumoase primăveri. Așa că Ștefan-Vodă câștigase în puține ceasuri biruința asupra ucigașului părintelui său ; însă războiul cu moldovenii a durat luni și ani, pînă ce a putut zugruma anarhia.

Întăi s-a uitat îndelung în jurul său, cîntărind oamenii după destoinicie. Apoi a arătat o foarte cumpănită bunătate și deslegare de pedepse tuturor boierilor pribegi care poșteau să se întoarcă. Supunînd poporul unei legi nouă, măria sa era dator să nu-și mai aducă aminte în ce tabără slujiseră unii și alții : acumă toți pămîntenii erau chemați la slujba Țării.

Căci trăim sub greu cumpăt, zicea măria sa ; cetățile Hotinului și Chilie, rămase de la Alexandru

Bătrînul, acum se găsesc înstrăinate, una la leși și alta la unguri ; în hotarul Moldovei calcă cine poștește ; la căile mari ale neguțătorilor cutează să ia vamă lotrii ; neamurile se bat pentru ocine și n-are cine le face judecată dreaptă ; turmele de oi și de vite sînt bînuite de lupi omenești de peste Nistru ; iazurile se prefac în mlaștini, morile cad în risipă ; sfintele biserici și mănăstiri au slujitori în zdrențe. Toate trebuie să se schimbe, a poruncit măria sa. Această dreaptă a noastră va ocroti pe cel bun, dar va apuca sabie pentru cel rău.

Călăreții săi au cercetat hotarul la Ceremuș spre Lehia, căutînd știri despre Petru Aron. Aflînd că domnul pribeag stă în cetatea Cameniței, aproape, ei au strigat străjerilor de dincolo ca să știe măria sa craiul cum că are oaspete cu primejdie. Însuși vodă Ștefan, pornindu-și cercetările în cuprinsul Țării, s-a oprit în vederea Hotinului, privindu-l neclintit ; apoi a poruncit să se înfingă, în acel loc unde stătuse, o săgeată, ca să fie semn al întoarcerii sale. A cercetat apoi Soroca și Cetatea Albă și a alcătuit strajă în tot lungul drumului neguțătorilor lioveni. Prin acești bărbați cinstiți și așezați, a trimes măriei sale Cazimir cuvînt de prietinie, după rînduiala legămintelor vechi ale Moldovei cu Polonia ; însă a îndrăznit a cere întăi de la măria sa dovadă că nu-i e dușman ; iar dovada anumită nu putea fi decît alungarea lui Petru Aron, ucigaș de prietin crăiesc, ucigaș de domn și frate.

A călcat apoi vămile cătră Țara Ardealului, pînă la Trotuș ; a văzut tîrgurile domnești ; a ținut la Iași, Vaslui și Bîrlad scaune de judecată. Pretutindeni stătea în putere, avînd pe boieri lîngă sine. Toată curtea sa

avea cai frumoși și arme bune. Unde ajungea, întocmea cea mai mare dregătorie și rînduia oastea de Țară, dînd pămînturi, hărăzind scutiri și simbrii.

Astfel Țara l-a cunoscut nu atît în strălucirea straiului său, cît în hărnicia lui cea fără de hodină. Cei care veneau să se închine dreptei lui îngenunchiau la scară în zori, știind că nu vor aștepta. Cei cu pricini au învățat curînd cum să-și apere capul. Cetelor de lotri nu obișnuia să le rînduiască țeapa ori jupuitul : asemenea treburi cer zăbavă. Ci prinșii ori erau spînzurați de oșteni într-o margine de dumbravă, ori îi duceau răzășii de săptămîină să-i năpustească în ocne.

Nu s-a hodinit pînă ce n-a pus pretutindeni căpitani, pînă ce n-a așezat cu mîna sa pîrcălabii cetăților, pînă ce n-a întocmit poștele și curierii. A poposit în sfintele mănăstiri înzestrîndu-le. A cercetat mormintele domnilor răposați din neamul său, rînduindu-le pomenire. A poftit să găsească pretutindeni în calea sa iazurile bine astupate și morile umblînd. A cercetat breslele din tîrguri. A trimes răspuns de prietenie neguțătorilor și faurilor brașoveni, arătîndu-le ce postav îi place măriei sale pentru oștenii curții și cu ce greutate cată să fie cumpănite săbiile și sulilele care-i trebuiesc.

Și-a pus logofăt mare pe domnia sa Dobrul, dîndu-i semnul vechi de la Alexandru-Vodă Bătrînul, gherdan cu lanț de aur la grumaz și întărindu-i sub oblăduire Cetatea Albă și venit de la tîrgul Cernăuți.

A întărit vornici pe domnia sa Goian și pe unchiul său Vlaicu, dîndu-le semn al boieriei lor toiag aurit.

Domnului hatman și portar al Sucevei Toma Cîndea i-a dat în samă oastea. Lui Crasniș postelnicul i-a dat rînduiala slugilor curții și a călărașilor de margine.

Spătari, purtători ai semnelor stăpînirii sale, a pus pe dumnealor Albu și Sacîz. Paharnicul cel dintăi i-a fost domnia sa Toader ; dar în această dintăi vreme a avut prea puțină întrebuintare.

Astfel și-a ales boierii, după cum se vede din uricele vechi. Pe lîngă cei în slujbă a ținut lîngă el sfetnici pe oameni cu greutate ai timpului, stăpîni de pămînturi întinse și sate, care puteau da mării sale mulți oameni de oaste ; așa erau domniile lor Manoil, Hodco Știbor, Micu Craiu și alții.

Cu aceeași grijă a ales pe ceilalți boieri din treapta a doua și a treia și slugile curții.

A pus în cetate la Suceava zece căpitani de siimeni, schimbători cu rîndul la ziduri, avînd fiecare sub mîină cîte o sută de oșteni cu leafă bună.

A rînduit cei patru căpitani nemți cu cîte o mie de lefegii, armată de război cu arme grele, adică panțiri.

Pe lîngă aceasta a așezat patru căpitani căzăcești tot cu cîte o mie de oameni, călărime de harț.

A pus douăzeci și unu de căpitani de călăreți cu leafă la ținuturi. A numit douăzeci și doi de căpitani de pedestrime ai ținuturilor, cu hotnogi lor, care aveau sub ascultarea lor la război oamenii din sate. A așezat tuturor răzășilor de la ținuturi căpitani, însemnîndu-le slujba la vămi, la căile de negoț, la vaduri, la urmărirea și pedepsirea răilor. Dîntre aceștia a știut alege Ștefan-Vodă cei mai buni ostași pentru cele treizeci și șase de războaie ale sale.

A rînduit umblători repezi la toate cetățile și la toate punctele de margine, ca să aibă știri de la dregători în orice clipă a zilei și a nopții. Și pe căi a statornicit poște cu cai gata înșăuați ca să umble aceste

ștafete cu mare repeziciune. A hotărât semnele locurilor de primejdie și muzica surlilor de la un deal la altul, ca să știe căpitani și dregătorii ce este și ce poruncă vine de la Suceava. A învățat pe anume slujitori cum să pîrjolească fînațurile și să otrăvească fîntînile în Țara-de-Jos, pentru dușmanii năvălitori; cum să rupă podurile și să închidă pasurile în munți, pentru oști de cătră Lehia ori de cătră unguri.

S-a așezat domnia sa însuși, în vara a doua a stăpînirii sale, în sfînta mănăstire Neamțu, ctitorie a uncheșului său Petru-Vodă, și de acolo venea ca să privegheze înnoirea cetății de deasupra Ozanei. S-au clădit aici cămări și paraclis; s-au întărit meterezele și rîndul al doilea de ziduri și s-au atîrnat în lanțuri puntea și grapa. A dat apoi astfel cetățuia în sama vînătorilor de Neamțu cu căpitanul lor, față de pîrcălabul nou Isaiia, întocmindu-le lege care a rămas în veac. Acolo era menit adăpostul domnițelor și al coconilor domnești la vreme de război în țară. Și acei vînători, așezați în sat, peste apă, aveau întocmire să ție cu vînat, fie fiară, fie pană, fie păstrăv, cuhniile mării sale.

În locul care se cheamă Braniște, între cetate și mănăstire, a întîmpinat Ștefan-Vodă, în acea vară, pe domnia sa cuvioasa monahie Maria, Domnița Oltea, maică a mării sale, care pofta de sărbătoarea Sfinților-Apostoli, la mormîntul lui Bogdan-Vodă, soțul său ucis. Cu măriia sa, cuvioasa Maria aducea întăia oară pe Alixăndrel, nepotul său, cocon al lui Ștefan-Vodă, copil bălai în cei dintâi ani ai vieții. Descălecînd și sărutînd mîna mamei sale, Domnul a cuprins în brațe pe cocon și a stat cu ochii umezi, privind pe deasupra căpșorului său spre miazăzi, cătră depărtări unde îi era îngropată dragostea cea dintâi din tinereță.

S-a întors apoi la datoriile sale și Țara a urmat a-l cunoaște astfel, fără hodină, pînă ce toate cîte trebuiau au fost alcătuite. În anul 1459, cum s-a rupt zăporul de primăvară, Domnul a poruncit căpitanilor căzăcești să poprească drumurile înspre Lehia. Stoluri de călăreți au fost slobozite peste apa Ceremușului. Unele s-au abătut spre Camenița, unde avea sălaș Petru Aron pribeagul. Căpitani de margine ai craiului n-au avut vreme decît să se mire de asemenea faptă de dușmănie ; dar îndată oameni cu limbă ascuțită le-au făcut cunoscut că Domnul de la Moldova așteaptă de doi ani cea dintăi dovadă de prietenie de la vecinii săi, iar acea dovadă întîrzie să se arate. Căci Petru Aron-Vodă, ucigaș de Domn și frate, primește adăpost și tain de la măriia sa Craiul și acel adăpost se află chiar în coasta Moldovei, la Camenița. Să mărturisească cinstiții neguțători de la Liov și de la Genova dacă, în curgere de doi ani, au avut vre-o sminteală pe căile Moldovei ; dacă i-a asuprit vreun slujitor, dacă le-a luat vreun boier marfă în silă ; dacă vămile nu stau cu dreptate și vameșii cu cinste ; dacă au auzit vorbe de ocară împotriva mării sale Cazimir-Crai. Se cuvine ca dreptatea să se arate și de partea cealaltă. Iar dacă măriia sa Cazimir are de dezbătut pricini la alt hotar și de bătut război cu cavalerii cruciați în Prusia, va face rînduială peste Ceremuș sabia mării sale Ștefan. Oamenii de rînd să n-aibă nici o grijă ; vine prigoană numai împotriva Domnului pribeag de la Moldova și a boierilor leși care-l ocrotesc. Într-adevăr, călăreții moldoveni, umblînd sub strașnică poruncă, au lovit în cîteva locuri spre Camenița, încît pribeagul Petru Aron s-a ridicat de acolo într-o noapte și a fugit cu pușinii lui curteni mai înlăuntru cătră cetatea Șmotrici. Hotarul Pocuției

a avut deosebită pagubă, pentru că mulți țărani de lege ortodoxă s-au sculat și s-au îndemnat a se bejeni și a trece sub domnia nouă de la Moldova. Acolo erau deschise acuma slobozii îmbielșugate.

— Măria șa Ștefan-Vodă, au lăsat cuvînt căpitanii, ne-a dat poruncă să ne întoarcem iar în dobîndă la Sfîntul-Ion-de-vară, cînd se coc pînile; dacă pînă atuncea cinstiții domni de la Lehia nu vor lua aminte.

Castelanii de margine s-au mișcat, dînd dreptate lui Ștefan-Vodă. Au ajuns și neguțătorii la mai-marii republicii. Așa încît, destul de degrabă, la începutul lunii aprilie, solii craiului s-au înfățișat la Overchelăuți pentru pace.

Ca de obicei, în asemenea împrejurări, s-au schimbat vorbe. Deci Ștefan-Vodă a așteptat ca să se îndeplinească cererea lui de căpetenie. Cînd soarele s-a înălțat la solstițiul anului următor și a dat în zodia racului, însemnînd căderea făgăduinților, căpitanii de cazaci au trecut iar Ceremușul. Însuși măria sa, cu altă oaste, a venit asupra Hotinului pe culmea unde se înfipsea săgeata. Un crainic și-a împins calul pînă la poarta cetății și a bătut în poarta cetății cu buzduganul, strigînd aceste vorbe:

— Voia mării sale Ștefan-Vodă este să vă închinați căci această cetate este a Moldovei.

Asta le-a plăcut mai ales răzășilor din Țara-de-Jos, cei care spuneau povești într-o toamnă, și au rînjit prin mustățile lor tușinate.

Îndată după asta, porunca Domniei a fost să se țăpuiască cetatea, să se tragă cu săgeata în orice tîrgoveț ori oștean care ar ieși la pescuit, ori după lemne, ori după merinde. Cine pînă luni dimineața,

În cealaltă săptămână, nu se va pleca, va cunoaște mînia mării tale, căci taberele vor sta cu sulita și cu sabia gata pentru pedeapsă.

Astfel pe turnul cel mare al cetății Hotinului n-a întîrziat să se înalțe flamura cu zimbru și domniile lor Vlaicu și Goian au fost așezați acolo pîrcălabi.

În acel ceas Moldova a priceput că stă la cîrma ei putere și în același timp înțelepciune.

Capitolul V

ȘTEFAN-VOIEVOD ÎNCEPE A SE MIȘCA, ÎN
VREME CE MAHOMET-SULTAN VINE LA DU-
NĂRE ȘI ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ CU RĂZBOI
ÎMPOTRIVA LUI ȚEPEȘ-VODĂ. CUM, DUPĂ HO-
TIN, S-A DOBÎNDIT CHILIA ȘI CUM A FOST
RĂZBOIUL CU MATIAȘ CORVIN, CRAIUL UN-
GURESC

I

La anul 58 a venit veste de mirare între moldoveni, cu neguțătorii din sus, cum că Vladislav craiul Țării Ungurești a căzut jos și a murit, la petrecerea nunții sale. Asemenea lucru nu se întâmplă oamenilor de rînd. Pentru domnia acelei țări a fost semn, căci Dumnezeu a îngăduit să cadă cumpănă alegerii sale înspre un fecior tînăr, abia de cincisprezece ani, feciorul lui Iancu-Vodă. Iar nunta cea veselă s-a prefăcut în una crîncenă, căci unii magnați au tras în altă parte; și s-a amestecat și maiestatea sa împăratul Frederic, neavînd ce face la împărăția nemțească și dorind să fie și la Ungaria crai. Matiaș nu s-a putut așeza desăvîrșit în scaunul Țării decît după trei ani, între tulburări și răscoale, ajutîndu-l puterea unora dintre nobili și cuminenția altora. El însuși fiind un tînăr aprig și semeț, de și rîvnea la fapte mari, nu uita să numere cu grijă pe potrivnicii săi, ca să le plătească la timp cu cel mai potrivit metal. Între acești potrivnici se aflau sașii de la Ardeal, care ținuseră cu împăratul lor neamț, precum și Ștefan-Vodă, care rostise vorbe potrivite că domniile țărilor nu sînt dulciuri să le mănînce, nici jucării să le strice copiii.

Cătră anul 62, apăsarea moldovenilor asupra hotarului leșesc sili pe măriia sa înțeleptul Cazimir-Crai să-și trimeată soliile pentru o pace desăvârșită, primind de la Voievodul Ștefan jurământul de vasalitate, după formulele de la Alexandru cel Bun. Acest legământ scris trebuia urmat de cel în ființă, atunci cînd craiul va putea să-și lese pricinile lui de la hotarul de miază-noapte și apus al Republicii și cînd și Ștefan-Vodă va găsi un răgaz între năcazurile vremii. Căci din miazăzi se ridicau iarăși oștile lui Mahomet-Sultan. Punîndu-și iscăliturile și peceteile pe pergament, prea sfințitul Teocrist cu boierii și castelanii și împuterniciții regali se firitisiră și se îmbrățișară pentru liniștea popoarelor lor creștine. Totuși curtenii moldoveni, după obiceiul neamului, nu se putură opri să nu zîmbească și să nu amestece șoapte că domniile lor Muzilo de Buciaci și Stanislav căpitan de Halici și ceilalți șleahțici leși au poftit la Suceava, și că această poftire nu s-a săvîrșit decît după ce pribeagul Petru Aron a părăsit Lehia.

Cătră acel an, aproape toți boierii pribegi erau întorși în Moldova, plecîndu-se la mila lui Ștefan-Voievod. Iar Petru Aron-Vodă, mai singur, însă mai îndîrjit, căută alt sălaș, tot în preajma hotarului țării sale, cerînd sprijin de la boierii Ardealului și de la voievodul ardelenesc Sevastian de Rogzon.

Cum află Ștefan-Vodă că ucigașul părintelui său și-a găsit sălaș în secuime, trimise la Ardeal oameni care să spuie anumite vorbe boierilor de acolo, și alți călăreți, cu scrisori cătră neguțători brașoveni prietini ai săi, îndemnîndu-i să dea și ei sfaturi în secuime; deoa-rece locul unde stă Petru Aron e blăstămat și cei ce-l ocrotesc pot pătimi primejdie. Cum s-au întors umblătorii de Trotuș arătînd că Petru Aron stă pe loc, Domnul a fulgerat porunci căpitanilor de călărime care

lucraseră în Leahia. Și îndată oștenii în leafă și o samă de răzeși în dobîndă trecură pe poteci opcina muntelui și păliră în secuime împrăștiind mare groază.

— Asta scrie pe cealaltă parte a cărții mării sale ! strigau crainicii. Și să afle tot omul, și sasul, și ungurul, și țiganul, că între noi nu poate fi prietinie, cît stă ucigașul părintelui mării sale Ștefan-Vodă în acest hotar.

Ajungînd vestea la tînărul Matiaș-Crai despre această tulburare, măria sa nu s-a întristat de năcazul omenirii de la Ardeal, căci între ardeleni își găsisese potrivnici, și la Ardeal și acuma noroadele mișcau răscoală asupra coroanei sale ; dar răsfoind catastiful datornicilor săi și găsind și pe Ștefan-Vodă, a pus pe cancelar să scrie voievodului Sevastian de Rogzon această carte :

«Am auzit cum că Petru, Voievodul Moldovei, este la domniile voastre ; deci noi, din pricini binecuvîntate, poftim să-l vedem la palatul nostru. Rugăm și poruncim să-l trimeteți pe acel Petru, ceea ce are să fie pentru domniile voastre prielnic, iar pentru dînsul de folos.»

II

În acest timp, când Mahomet-Sultan își îndrepta iarăși taberele către apus, urmînd, neînduplecat, calea destinului său, într-al treilea principat al Daciei, care se chema Țara Romînească, urma să stea cu înfricoșată sabie Vlad, feciorul Dracului-Voievod. Acest Țepeș-Vodă, cum îi era porecla, a fost fără îndoială, unul dintre cei mai viteji căpitani ai timpului său. Avea însă în ființa sa vipera neliniștii și a visurilor sîngeroase. Ne sfiim să arătăm în ce măsură stătea acest sol al mîniei deasupra purtătorilor de sabie ai veacului. În fiecare clipă, în tîmplă îi ciocănea cu ghiara un demon, și în ochi i se aprindea ură asupra fratelui său omul.

Matiaș-Crai și sfetnicii săi socoteau de mare preț vîrtutea lui Vlad-Vodă Țepeș, în războiul pe care Necredinciosul, după toate semnele, îl pregătea iar împotriva europenilor. Ca să-l ție fidel coroanei, craiul plănuise și o înrudire cu Vlad-Vodă, hotărînd nuntă între o soră a sa și voievodul muntean, îndată după biruință. La socotelile acestea creștinești, care bucurau pe venețieni și pe sfîntul papă, se adăugeau și interese mai directe, privind cetatea Chiliei, antrepozit al rega-

tului, stăpînită de tunuri crăiești și de căpitani unguri cu foarte buni oșteni.

Și domnia Țării Românești — ca și cea de dincoace — era bîntuită de pretendenți. Vlad-Vodă se afla în scaun din 1456. Din clipa cînd se așezase el la Cetatea Dîmboviței, un pribeag, Vladislav Dan, se oploșise în Țara Bîrsei sub ocrotirea brașovenilor și altul, Vlad Călugărul, sta lîngă ceilalți sași, la Sibiu. În preajma anului rău 1462, Vlad Țepeș, urmărind cînd pe un domnișor, cînd pe altul, s-a socotit în dreptul său a lovi locurile lor de adăpost. El însuși a stat în fruntea pîlcurilor sale de călăreți, hotărîndu-le să calce întăi semănăturile Bîrsei, apoi să le dea foc ; poruncind nu abaterea turmelor de pe plaiuri înspre trecătorile muntenesti, ci spîrcuirea lor desăvîrșită, ca și cum toți lupii veacurilor s-ar fi adunat să zugrume oile ciobanilor, lăsîndu-le apoi să putrezească fără scop. Satelor de pe coline li s-a hărăzit să lumineze în văi oșpețe de noapte. Robii căzuți în genunchi au fost ridicați cu mult mai sus decît obișnuiesc a sta oamenii — căci căruțele oștirii aduceau țepușile gata făcute și pîrlite la vîrfuri. E adevărat că, pentru copii, țepușile erau mai mărunte. Neguțătorilor brașoveni și slugilor lor li se rînduiau cazne mai subțiri și mai îndelungi. Oamenii timpului erau îndeobște deprinși cu asemenea meșteșug ; cu toate acestea Vlad-Vodă a izbîndit să-și facă o faimă a lui, pînă la șahul turcoman Uzun și pînă la Ludovic XI, regele Franței. Mai ales regele Ludovic visa zîmbind, sub pălăriuța lui cu iconițe, la arta necesară a distrugerii, pe care acel prinț depărtat o realizase la Dunăre. Căci neguțătorii săi, pe care obișnuia să-i ocrotească împotriva baronilor, îi aduseseră încredințare că, pe calea cea mare a Vlahiei spre Buzău și spre cetatea Chilie, locul cel mai sigur pentru punga cu aur a călătorului este pragul ha-

nului și mijlocul drumului. Toți răii au putrezit în pari cu capu-n jos, înțepați prin creștet. Cei care au mai rămas fug de pungi, ca guzganul de capcană.

Voievodul muntean venise la domnie din bunăvoința lui Mahomet-Sultan, cu ajutor de oaste păgînă de la Poartă și din cetățile Dunării. Dar îndată ce se așezase în scaun se îndreptase spre craiul creștin al Ungariei, înoind cu el legămîntul vechi de vasalitate. După moartea lui Vladislav, găsi sprijin în Matiaș. Cum războiul Europei trebuia pornit din nou și Ungaria avea a suferi cea dintâi lovitură, iar Țara Românească era un prag și mai apropiat, soli și cărți umblau de la Buda la Tîrgoviște și Cetatea Dîmboviței cu îndemnuri, sfaturi și făgăduinți. Răutățile lui Vlad-Vodă în hotarul Ardealului erau trecute cu vederea, cu toate tînguiriile sașilor. Acel braț tare, care lovise cu cruzime dincoace, trebuia acum să slujească într-o primejdie comună.

Dintr-odată, în anul 61, birul în aur și copii fu oprit de domnul muntean. Mahomet zîmbi, știind că, mai naintea sa, cunoaște acest lucru ambasadorul venețian de la Constantinopol domnul Balbi, care a primit vestea prin curier special de la domnul Thomassi, ambasador la Buda.

— Să se scrie o carte, a poruncit înălțimea sa, împungînd cu nasul înspre oamenii săi de taină și spre scribii greci, să se scrie o carte către Pașa de Vidin, să se ducă să vadă ce este. Dacă într-adevăr ghiaurul e bolnav, să ni-l aducă aici, să-l tămăduim. Sluga noastră Iunis-Bei Catabolinos să pornească numaidecît cu acea carte, să șoptească la ureche lui Cara Iflac-Bei că nu este pentru el altă înțelepciune decît să urmeze a fi supusul nostru. Căci mila noastră e adiere de primăvară, dar supărarea volbură a furtunii. Să se desfacă

de sfatul unguirilor, al papistaşilor şi al neguţătorilor şi-i va fi lui bine pe pământ.

Grecul turcit Iunis-Bei a călărit cu grăbire la cetatea Vidinului între slujitorii împărăteşti. Cum a ajuns la Hamza-Paşa, i-a prezentat pe palmă, cu temenelele cuviincioase, prea înalta poruncă. Iar Hamza-Paşa fără întârziere a trimis cuvînt lui aga de spahii pentru ascuţirea săbiilor şi gătirea cailor.

Catabolinos a călărit mai departe, peste Dunăre, găsind pe Vlad-Vodă în cetatea sa şi strecurîndu-i cel mai bun sfat. Cu asta dovedea măriei sale că i-i bun frate, de şi împrejurările îl silesc să poarte turban. Vlad-Vodă l-a privit cu ochii lui mari şi plini de mîhnire şi i-a zîmbit, suspinînd.

— Nu pofteşte, măria sa, la întîlnire cu Hamza-Paşa ? ca să se spuie vorbele cuvenite de pace şi să se hotărască sorocul tributului.

Fără îndoială, măria sa Vlad-Vodă era gata să meargă la întîlnirea cu Hamza-Paşa. Sfaturile bune aduc prietinie bună. Dacă astfel se poate alina mînia slăvitului Padişah, umbră a lui Alah pe pământ, Vlad-Vodă merge la întîlnire fără să se teamă de vreo viclenie ori cursă.

Iunis-Bei Catabolinos l-a întovărăşit, zîmbind în barbă. Hamza-Paşa a fost înştiinţat de el în taină să nu se arate dintr-o dată cu toată puterea, deoarece hainul vine fără grijă. Iar în drumul Giurgiului, slujitorii lui Vlad-Vodă au apărut ca hultanii în clipa întîlnirii, luînd în cîngi pe trimeşii împărăteşti, împresurînd apoi în săbii şi supunînd şi pe spahiii de la Vidin. Prinşii au fost duşi către Tîrgovişte şi opriţi într-un loc desfătat, unde meşterii lui Tepeş-Vodă au lucrat cu mare hărnicie întăi ca să-i străpungă pe toţi

prin fundul șalvarilor și apoi ca să-i ridice în văzduh pînă la cel din urmă. Toate s-au făcut bine, a încuviințat măria sa, privind spre osîndiți cu neagra-i amărăciune ; însă măria sa Hamza să fie coborît și apoi ridicat din nou într-o țapușă mai înaltă, așa cum se cuvine unei căpitenii.

Vestea despre împlinirea aceasta din Țara Românească a ajuns la Stambul cu destulă întârziere ; pentru vestitorii răi, muții din serai aveau ștreang de matasă. Îndată ce se așază iarna și peste Dunăre se întinse pod de ghiață, vestea dintăi începu a fi îmbulzită de curieri din Tracia, pe care-i aducea în spulber de groază vîntul miezului-nopții.

Cara Iflac-Bei trecuse fluviul și luase pe rînd așezările de pe țărmul drept al Dunării, de la Ceatal pînă la Nicopole, cu prea bune calfe în meseria morții. Răbufniseră pe agale și pe serdari în cetăți, spintecîndu-i ; apoi luaseră metodic sat cu sat, cu sabia și cu facla. Căpitaniii țineau catastif de case arse și de capete. Așa că măria sa Vlad a trimes izvod în bună rînduială, cu iscălitură și cu pecete, la craiul Matiaș la Buda, pentru 23.809 capete, care au fost clădite și numărate subț ochii săi. Iar pentru 884 de supuși ai spurcatului sultan era numai mărturie, cu jurămînt pe cruce, că au pierit în pojarul caselor lor. Ceea ce face, total bun : 24.693, tocmai, uciși.

Domnul Thomassi s-a grăbit să trimeată copie de pe această carte, la Veneția, ca să bucure pe onorații domni senatori ai Republicii. A adaos că Vlad-Vodă cere ajutor grabnic de la măria sa craiul Ungariei, căci, o dată cu primăvara, în urma unor asemenea provocări, invazia Păgînului se va săvîrși negreșit ; iar el, față de nesfîrșitul număr al ordiilor, nu poate opune

decît douăzeci de mii de oșteni adevărați. Pe cît va fi cu puțință, negreșit, craiul va da sprijin voievodului valah ; însă și tînărul suveran Matiaș are destule greutateți și încurcături ; iar punctul prim al strategiei sale a fost îndeplinit : deoarece Mahomet își mută obiectivul spre Țara Romînească. În această împrejurare înțelepții domni senatori și dogele vor aprecia ce au de făcut, dacă pot trimete sprijin bănesc ori se mărginesc la operații diplomatice. În orice caz Voievodul pare hotărît să lupte cu energia disperării, altă eventualitate fiindu-i complet închisă.

A treia zi după Sfîntul-Gheorghe, anul 62, după rînduiala campaniilor sublimei Porți, oștile s-au urnit din taberile lor. La o zi după aceea și ortalele de ieniceri au mîncat cel din urmă pilaf înecat în seu, la Stambul, căci aga a ridicat tuiurile și trîmbițașii au sunat ieșirea slăvitului stăpîn din serai, ca să se încrunte asupra Apusului, făcînd să tremure domniile lumii.

Năvile de război și de provizii trecură în Marea Neagră și intrară pe Dunăre în luna lui mai, plutind pînă la vărsarea rîului Morava. Oștile de uscat umblau din popas în popas, ienicerii ducînd în mijlocul lor pe slăvitul stăpîn, cu călărimea ușoară a spahiilor înainte și cu toate celelalte taberi de feluriți ostași pe felurite căi, fiecare cu armele lor, sulii, arcuri, săbii ori bombarde — avînd în coadă mîile de cară cu podvezi de zeherea și salahori și pretutindeni, pe cai mărunți și iuți, ceaușii cu buzdugane însărcinați cu rînduiala de obște. Curieri libieni repezeau înainte poruncile cu înflorită caligrafie care ieșeau de la icioglanii marelui stăpîn. Ca să pedepsească el însuși fapta nemaipomenită a lui Țepeș-Vodă și să treacă

apoi mai departe, Mahomet-Sultan ducea spre Cara-
Iflac o sută de mii de oșteni. Și avea lângă sine, și la
cortul său, pregătit domn nou pentru raiă, pe Radu
Basarab, tânăr și frumos prietin al său, fratele lui Vlad.

La sfârșitul celei dintăi săptămîni din luna iunie,
dubasurele și podurile plutitoare isprăviseră de pus oști-
mea pe țărmlul stîng al Dunării. Spahiii recunoscură
calea prin Deliorman. Veștile, care soseau la cortul
Padișahului, arătau că toată valea Dunării s-a pustii
și localnicii s-au tras la codru, în munte, cu toate ale
lor, după obiceiul vechi al pămîntenilor din această
parte de lume.

Ținta cea dintăi a expediției era Cetatea Dîmbo-
viței și apoi Tîrgoviștea. În țară trebuie pus voievod
nou ; lumea trebuie chemată la ascultare cu blîndeță ;
numaicît să dea în mîna slujitorilor strălucirii sale pe
beiul răzvrătit, împreună cu meșterii lui de țepuși.
Din popas în popas, nu se afla de ființa lui Vlad-Vodă
și a oștii lui nici o veste. Drumurile erau nespuse de
grele, și o arșiță nemilostivă săgeta dintr-un cer albu-
riu de secetă, așa încît caii începură a slăbi și a în-
genunchea ; înviorare aducea doar amurgul, cînd toți
stau și, după ce se leagă taberele, cheamă hodgea la
rugăciune. Atunci picură din stele roua. Oamenii în-
fulică hulpav și adorm îndată sub privegherea străji-
lor. Numai cămilele neliniștite rag la lună.

În una dîin aceste nopți, din pustia din preajma ta-
berei ienicerilor, s-au mișcat meșterii lui Vlad-Vodă.
Cortul lui Mahomet-Sultan era acolo, între oștenii
săi. Din pămînt, din spaima întunericului, deodată
s-au deslănțuit urlete de război. Lupii omenеști au
trecut, cu săbiile în dinți, printre carăle legate, apoi
prin gardul de sulici încrucișate — și au pricinuit în-

tr-o clipă, în douăzeci de locuri, acea zvîrcolire de dobitoc fără cuget a mulțimii, care se chiamă panică. Calfele domnești lucrau cu repeziciune, străpungînd în linie dreaptă și concentric spre locul unde trebuia să se afle cortul cel mare de matasă ; pe cînd oștimea nebunită se tăia între sine.

Straja Padișahului dădu semnal de primejdie. Mahomet porunci să se alcătuiască în patru laturi zid și să se aplece sulițele. Surlașii strigară din trîmbițele lor liniște asupra taberei. Prăvălirile smintite ale celor înfricoșați fură tăiate în săbii și bătute cu măciuci de fier. Lupii Valahiei lucrară, spîrcuind cu cea mai mare agerime, pînă ce tabăra începu a se alina. Viforul de spaimă trecu la alte țarcuri ; cămilele și caii își rupseră conovăturile îmbulzindu-se între oamenii în risipă. Cînd luciră zorile de cătră Țarigrad, salahorii primiră poruncă să adune morții și stropșiții și să spintece pentru cuhnii animalele căzute.

Pîlcuri de călărime ieșiră la cîmp, ca să adulmece urmele dușmanilor nopții. Găsiră aceeași întindere cu fînațuri și lanuri pîrjolite ; tăcere cătră codru ; pustie cătră zarea muntelui. Era războiul vechii Sciții, pe care-l cunoscuseră odinioară, în veacuri, și alți cuceritori de neamuri.

Taberile deci se mișcară iarăși în necunoscut, spre tîrgurile poruncite. Beii puseră ici-colo sub săbii pîlcuri de țărani, scoși ca fiarele de prin bîrloguri. Zilele erau foarte trudnice, din pricina unui soare mult mai complexitor decît pe fericitul țarm al Propontidei ; iar nopțile se vedeau tot mai neliniștite și mai hărțuite de vedenii și oameni, care erau neconținut prezenți în marginea zidului de umbră.

Socotelile sfetnicilor celor înțelepți de la Buda s-au dovedit deci temeinice. Nici strășnicia măritului Sultan, nici vitejia oștilor lui, cele mai bune din lume, n-au folosit nimic. Nu era un război între oști legate ; era o zădărnicie. De la cortul strălucirii sale ieși firman pentru domnia lui Radu Basarab cel Frumos. Ticăloșii pămînteni, cîți au putut fi prinși, fură puși să se tîrască în genunchi, în pulbere, cu ochii holbați la strășnicia sa ; dar pentru trecătorile la Ardeal nu mai era putere îndestulătoare. Avîntul falangelor fusese înjosit. La începutul lui iulie El-Fatîh descăleca la Adrianopol. Rezultatele campaniei erau trîmbițate după protocol ; resturile de oști se scurgeau însă cu apele din munte la Dunăre. Numai bombardele și marinarii stăruiră în fața cetății Chilieii. Acolo era garnizoana crăiască și un punct într-adevăr important, care putea cumpăni toate pagubele.

În toată hărțuiala lunii aceleia iunie a anului 62, Ștefan-Vodă stătea cu taberile bulucite pe hotarul său. Pe de o parte, domnia lui era prea nouă ; pe de alta, oștile îi erau prea proaspete ; deci nu se putea bizui pe sorții schimbători ai norocului. Era dator să aștepte, pentru ca întocmirile lui să-i dea rodul. Vrednicia lui Tepeș-Vodă și a pămîntenilor Țării Romînești îi dădeau răgaz ; puneau spațiu între Moldova și încercările viitoare, care neapărat trebuiau să se rostogolească și asupra pămîntului ei. Este o înțelepciune în fapte : ele arătau că Vlad-Vodă nu se putuse bizui decît pe sine. Tot astfel domnia sa nu se putea bizui pe prietenia proaspătă a lui Cazimir-Crai.

Pentru o minte foarte cumpănită ca a sa, fapta lui Vlad-Vodă avea o valoare de împrejurare și de clipă ; însă în sine era o nebunie. O oaste ca cea turcească nu poate fi biruită decît de altă oaste — însă pentru

asta trebuie îndelungată pregătire și îngrijire. Cu vîr-tutea prostimii se poate izbîndi o clipă ; și împrejură-rile dovedeau că trebuiau izbîndi după izbîndi, ani după ani ; iar la asta nu se poate ajunge decît cu ostași de meserie, după însăși pilda turcilor.

Deci, după ce furtuna trece și oștile lui El-Fatîh se învîrtejesc iar la Dunăre, datoria lui este nici să se bucure, nici să se întristeze, ci să-și urmeze statornic pregătirile. Și mai ales datoria lui este să lucreze așa fel încît Voievodul de la Țara Romînească să stea sub influența lui, să fie pe cît cu putință al său, nu al altora, pentru ca zona de primejdie înspre păgîni să fie cît mai depărtată. După cît se înțelege, acel stă-pîn al țării de dincolo, om și prietin al său, nu se arată a fi Vlad-Vodă, care are neliniștea și lipsa de cumpănă ca o suferință în sînge.

Viteaz căpitan este, însă prea îndrăzneț și primej-dios. I-a dat sprijin să-și capete scaunul părintelui său. Dumnezeu va fi județ, dacă ceea ce gîndește el însuși Ștefan-Vodă și ceea ce făptuește este spre binele Țării și al creștinătății. Prietinia lui de om este una ; dato-ria lui de ostaș al credinții este alta. Căci el trebuie să agonisească putere lui Hristos.

Deci în împrejurările acelea Ștefan-Vodă n-a primit la sine pe Vlad-Vodă, nu i-a dat sprijin, ci l-a îm-pins spre hotarul Ardealului. Totodată n-a întîrziat a se înfățișa cu oaste înaintea cetății Chilieii, poruncind căpitanului crăiesc s-o deșerte, deoarece e moștenire a sa și a Moldovei.

În același timp puștile lui Mahomet-Sultan băteau de pe Dunăre.

Căpitanul ungur al lui Matiaș-Crai a răspuns ca un viteaz, cu semeția care știa că place stăpînului său,

împroșcînd cu ghiulele de piatră și-n galerele de pe apă și-n pîlcurile oștimii moldovenesti.

Era timp pentru voievodul de la Suceava numai ca să-și afirme un drept. Trebuia înfiptă și aici o săgeată, la care urma să se întoarcă. La 22 iunie, stînd în împresurare, nu departe de zidurile cetății, Ștefan-Vodă a fost împușcat la un picior. De rana aceasta a pătimit pînă la sfîrșitul vieții sale, ca să-i fie toată viața amintire : fie că nedreptățile se răscumpără, fie că numai afacerile desăvîrșit pregătite se dobîndesc.

III

Vlad-Vodă, pribeag, își găsise adăpost la unguri. Pînă în singurătatea în care sta se întorcea din cînd în cînd faima faptelor lui zvonind din Orient și înjunghindu-i mîndria. Deodată îndreptă cătră Sultan-Mahomet, printr-un om al său de taină, o carte, cu următorul cuprins, izvorît fie din natura lui caprițioasă, fie din mîhnirea față de soarta sa, fie din disprețul pentru prietini și dușmani :

«O slăvite stăpîne al otomanilor ! Eu Ion Vlad, bei la Cara-Iflac, rob al strălucirii tale, mă rog stăruitor să fii iertat pentru faptele pe care le-am săvîrșit împotriva măriei tale și a împărăției măriei tale. Să mi se îngăduie milă și în același timp învoire a trimete soli la strălucirea ta. Cunosce Ardealul și Țara Ungurească în tot amănuntul. Dacă binevoiește măria ta, întru răscumpărarea greșelii mele ți-aș putea da în mînă Ardealul și, cînd acesta ți-ar încăpea în putere, ți-ar cădea la picioare și Țara Ungurească. Solii mei ar lămuri mai multe ; iar eu voi sta cu credință rob al măriei tale toată viața mea și rog pe Dumnezeu să dea puterii măriei tale încă îndelungați ani».

Slujitorul care ducea cartea, împreună cu alta cătră marele vizir, fu prins pe cale și cercetat de oamenii lui crai, după înțeleptele bănuieli și porunci ale sfetnicilor de la Buda. Vicleșugul lui Vlad-Vodă păru dat pe față și Matiaș-Crai porunci pentru vasalul său pedeapsa închisorii. Atunci s-a mirat cu amărăciune Vlad-Vodă și a întrebat pe judecătorii săi dacă au în vedere faptele pe care le-a săvârșit pentru Crai și pentru Țara Ungurească, ori vorbele care au mers cătră păgîn.

— Ai viclenit pe măria sa Craiul, i-au răspuns judecătorii.

Vlad-Vodă i-a privit cu ascuțime. Le-a dat timp, cît va sta el în temniță la Vișegrad, să înțeleagă că locul său este tot la domnia Țării Românești. Lucru care s-a adeverit.

Beglerbegii din Tracia, după ce au sprijinit urcarea în scaun a lui Radu Basarab cel Frumos, și au adaos, pentru paza domniei nouă, oșteni la Vidin și la Giurgiu, au împlinit și porunca de căpetenie a slăvitului lor stăpîn, ținînd închisoare la cetatea Chilie și bătînd-o pînă ce garnizoana Craiului lepădă armele și se supuse.

Umblătorii de Dunăre duseră veste grabnică la Suceava, după rînduielile poruncite. Domnul desfăcu epistola dregătorului din Țara-de-Jos, porunci domniei sale Dobrului logofăt să i-o cetească, o ascultă cu liniște și nu dădu nici un semn de mînie.

— Boieri dumneavoastră, a cuvîntat măria sa, Domnul Dumnezeu va îngădui să nu mor mîne, nici la anul, deci avem vreme să cugetăm ce-i de făcut. Pînă atuncia vă rog să binevoiți a vă bucura la această masă în ziua domniei mele, dată sub ocrotirea sfîntului arhipăstor Ștefan, patronul nostru. Cinstind vin

și îndestulându-ne cu bucate, să nu uităm a da în orice clipă laudă Atotțiitorului și în același timp să nu trecem cu vederea că ne-am adunat și pentru treburile Țării. Căci numai prostimea săvârșește mîncarea fără adaosul minții. Deci noi avem întâi a griji de rînduială și dreptate. Iar de vreme ce împăratul păgîn și Craiul s-au depărtat cu războaiele lor la alte hotare, unul cătră Vavilon iar altul cătră Boemia, se cuvine în acest răgaz să aducem și pe Doamna pe care ați binevoit a o alege Moldovei și mie soție. Deci solii vor purcede la Chiu, înfățișîndu-se la cneazul Simion, și vor primi pe Doamna Evdochia sora sa, cu druștele ei și cu boierii ruși. Asta să se facă îndată după sfînta Bobotează. Iar nunta se va săvîrși în aceste cîșlegi de iarnă, după datină și lege. Părintele Teoctist și maica noastră Doamna Maria vor avea grijă de mireasă pînă la ȧeremonie. Iar ȧara poate să se veselească fără grijă, Cu cetatea Chiliei va face domnia mea cum e mai bine, la timpul său.

Acest timp nu s-a împlinit decît după trecere de trei ani. Cercetași moldoveni scociorau din cînd în cînd părțile secuimii, unde Petru Aron pribeagul avusese cîndva sălaș; aceiași cercetași duceau scrisori la cetatea Brașov, îndemnînd pe cinstitul șoltuz de acolo și pe cinstiții pîrgari să fie mijlocitori la Matiaș-Crai, să facă mării sale Craiului poftire ca să lepede de la sine pe ucigaș. A venit vremea să se așeze prietinie între Moldova și măriia sa Craiul; căci nu e folositor să stea frații creștini întru tulburare; nu tîrzie vreme va să vie iarăși asupra amîndurora amenințarea Păgînului.

Matiaș-Crai avea însă însemnat în condica lui numele lui Ștefan-Vodă. Deci zîmbea la mijlocirile neguțătorilor și urma a ține lîngă sine pe Petru Aron.

Deci într-un răstimp cînd măria sa Matiaș hotărîse ca, nu mai departe decît în primăvara care vine, nemții săi cei mai dibaci, cu puștile cele mai bune, să bată și să supuie iar, pentru coroana sa, cetatea de la gura Dunării, Ștefan-Vodă cobora în Țara-de-Jos cu repeziciune. Era în puterea iernii; albia Dunării era sloi de ghiață. Șapte ținuturi de la cîmpie ieșeau la oaste. Tunurile erau purtate în sânni cu oplene, pe drumuri lucii, pe o vreme lină, subț un cer ca o cupolă de smaragd. În noaptea de 23 spre 24 ianuarie, făcliile moldovenilor se aprinseră dintro dată în preajma cetății și crainicul strigă porunca stăpînului Moldovei.

În același timp, de la Suceava, pornea ștafetă pentru stîngerea mării sale Doamna Evdochia. Călăreții ajunseră la Domnie în ziua de 25, după amiază. Cetatea se închinase. Măria sa rînduia soarta robilor și se pregătea să intre cu alaiul. Cheia cea mare a porților era pe ghiață, la picioarele sale. Însuși măria sa sta în scaun de sloi, pe perina de matasă pe care fusese înfățișată cheia de cătră bătrînul meșter al breslei zidarilor. Măria sa simțea oarecare durere la piciorul lovit de glonț. Porunca diacului, care scria pe genunchi alături, să însemne numele pîrcălabilor rînduiți să stăpînească pentru măria sa în cetate. Aceștia erau Buftea și Isaiia de la Neamțu.

Cînd curierii cu armele întoarse și fără cușme, în semn de moarte, bătură metanie înfățișînd cartea prea sfințitului Teoctist, măria sa se opri numai o clipă, privindu-i. Primi cartea și, fără s-o desfacă, urmă a porunci diacului. Apoi făcu rînduiala intrării și ceru să i se aducă calul. Flamura cu zimbrul se ridicase în turn.

Ostașii tăceau în preajma zidurilor, cu capetele descoperite. Unii urmăreau, în neclintirea albă a iernii,

ochiul puțintel înnourat al stăpînului lor. Alții, după naravul fără isprăvire și fără leac al răzășilor clănțai din Țara-de-Jos, nu se puteau ținea să nu mormăiască vorbe, unele ciudate, altele fără noimă, fără a ține samă de jalea acelei clipe. Totuși aveau dreptate, căci în măriă sa era o bucurie. Iar stihurile pe care le mormăiau acei răzăși, veselindu-se într-ascuns, erau oarecum în fapte printr-o armonie predestinată. Îndată le-au aflat pămîntenii din om în om, spunîndu-le pretutindenii. Le-a aflat și Ștefan-Vodă cătră primăvară, cînd sta singur în chilia sa din cetatea Sucevei, de la copiii de casă, și a binevoit a zîmbi :

*Buzduganul lui Ciudin
Bate-n poartă la Hotin.
Sabia lui Isaiia
Bate-n poartă la Chilia.*

IV

Și în 1467 un tânăr rigă de douăzeci și cinci de ani era cel mai frumos și mai viteaz bărbat al timpului.

Trupul său, împodobit cu brocart și matasă, are o fumegare plăcută după danțurile prea desfătatei lui curți. Armura îi dă înfățișarea cea mai înfricoșată, când măria sa binevoiește a încăleca pentru război. Toți scribii îi admiră iscălitura ; numai pentru întorsătura ei unică, osîndiții la moarte trebuie să se socotească fericiți. Cine cutează a-i găsi un cusur ? Minciuna lui e diplomație ; morga lui, necesitate a meșteșugului ; un cuvînt de spirit al său devine universal : istoricii se grăbesc să-l consemneze, chiar dacă nu l-a rostit. Încordează un arc, înalță un șoim ca nimeni altul. Felul cum ia el numai cu două degete friptura din talerul de aur, ori cum soarbe pocalul cel mare de Tocai e observat cu grijă și imitat. Eleganța lui când se spală, fără să-și împroaște prea tare curtenii cu apa din gură ori din pumni, devine articol de hristoitie.

Cine îndrăznește să bîrfească, insinuînd că asemenea om s-ar trage din niște munteni valahi ? Întăi, maica sa e de cea mai autentică nobleță ; al doilea, tatăl său a avut părinte pe un crai. Basmul acesta e cu atît mai

adevărat cu cât e mai necesar. Dar se observă rasa și din toată ființa și firea lui. Mai ales acea generozitate pe care o are numai un singur neam și acea trufie pe care numai un neam știe s-o poarte cu grație, străluceau cu osebite în persoana tânărului rege Matiaș.

Răsfățat al sanctității sale papa, lăudat prietin al Veneției, biruitor împotriva socrului său eretic regele Podiebrad al Boemiei, lumea aștepta de la măria sa biruințele părintelui măriei sale Iancu-Vodă împotriva Osmanlıului. Măria sa era cel mai însuflețit crai al epocii și mai plin de făgăduinți. Totuși, după cuvîntul cel vechi că proroc în patria sa cinste nu are, tocmai țara sa de baștină, Ardealul, nu voia să-l cunoască, răcnind împotriva oștilor și a birurilor grele și cerînd prin voievozii și boierii ei libertatea de odinioară. Neguțătorii sași prin Benedict Roth, nobilii vînduți împăratului prin comiții de Sankt-Georg și Zips respinseră de cătră ei atît poruncile cît și dregătorii crăiești. Prostimea cea covîrșită de năcazuri aprinse vîlvățăi, țîpînd în glod stemele și steagurile lui Matiaș. Dar măria sa era un crai care știa să se facă ascultat și să lovească pe nesupuși. În vara anului acelaia 1467, înălțimea sa, însoțit de călărime în fier și pedestri cu zale, precum și de Giskra, condotier înfricoșat al timpului, care aducea trupe ușoare de pradă, pîrjol și măcel, intră în țară, zugrumînd răzvrătirea și înecînd-o în propriul ei sînge. Țăranii căzură cu pletele în pulbere. Neguțătorii depuseră aurul poruncit. Nobilii se închinară, recunoscînd în brațul care-i lovea un braț într-adevăr regesc.

Măria sa își scoase catastiful, făcu în el semne, socoti și văzu că mai are un datornic, mai greu împovărat cătră măria sa decît alții. Își încruntă sprînceană, apoi pofti zîmbind să i se aducă pribeagul care de mult

așteaptă, Petru Aron-Vodă, căci a sosit vremea să-i arate mila și să-i facă dreptate. Loviturile în secuime, răskoalele la hotar, ocuparea Chiliei : toate dintr-o dată se vor răscumpăra.

Oastea craiului, puternic adaosă, avînd stolurile viteazului Giskra înainte, parcurile de bombarde și convoiurile de căruțe îndărăt, străpunse pasul Oituzului la 19 și 20 noemvrie, înlăturînd cu ușurință piedicile și ținînd la distanță grănicerii fantomatici ai voievodului. Muntele dădu sunet din culme. Giskra își risipi bandele asupra satelor și târgurilor. Cerul se înroșea în fiecare sară și din popas în popas regele vedea vîlvori tot mai în miazănoapte.

În săptămîna întăia a lunii dechemvrie, măria sa Matiaș stătu la Roman, punînd la cale cu căpitanii săi atacul Sucevei. Voievodul încă nu dăduse semn. Risipiturile de călărime pămînteană care se arătau o clipă pe dealuri, ori în luncile Siretului, ori dincolo de apa Moldovei într-un colnic de munte, se mistuiau repede la cea dintăi amenințare a taberilor crăiești. Deci expediția se arăta deocamdată ușoară. Totuși Craiul avea căpitani înțelepți, care pipăiau cu grijă și legau tare în vremea nopții lagărele, iar Giskra dădea lumină străjilor, înspre toată zarea dușmanului.

Urmînd drumul domnesc de pe malul stîng al rîului Moldova, Craiul porunci al doilea mare popas la tîrgul Baia. Între Roman și acest vechi tîrg al țării, depărtarea nu-i mare ; însă dăduse vifor și iarnă aspră. Trebuiau căutați cai și boi, care să sporească trăgătorii puștilor mari și ai căruțelor oștii. Ca să-i găsească, călăreții lui Giskra trebuiau să bîntuiască sate goale. Au fost nevoiți să se întoarcă spre Troțuș, la ciangăii care se plecaseră la mila craiului, fără a dobîndi prea multă cruțare, dar nu găsiră nici pe cian-

găi. Și suferiră și lovituri furișe de la niște hoarde de răzăși cu cojoc și cu căciulă mare, care cum loveau, cum se risipeau. Unde nu fusese tot ars la trecerea dintăi, găseau ruină totală și orice urmă de hrană ridicată.

Întorși prin viscol și troian, ca să aducă asemenea vești Craiului, în loc de animale de povară, oamenii lui Giskra găsiră alți tovarăși care nu hălăduiseră mai bine dincolo de Siret. Niște pămînteni prinși nu se sfîiură să mărturisească domniilor lor căpitanii crăiești cum că Vodă are oaste destulă, de asta să nu poarte nimeni grijă; dar cînd are să se arate măria sa cu asemenea oaste, asta nu poate să știe nimeni.

Văzînd că sînt bătuți peste fălci și împunși cu șpăngi, acei țărani au răspuns că măria sa are să se arate cît de degrabă. Numai să steie vîntul și măria sa are să se arate numaidecît, cu toată sila lui.

Biruinđ greutatea furtunii, care se opintea din crivăț, oastea Craiului a răzbit cu cea mai desăvîrșită rînduială la locul poruncit.

Cu toată truda, oamenii au parcat vitele în staule și perdele. Au scos pe tîrgoveți în șoproane și s-au așezat ei la căldură. Au împins străji la vadurile Moldovei și cătră munte. Au legat în grabă de jur împrejurul tîrgului, în parcanе, căruțele.

Giskra s-a închinat în fața craiului, poftindu-l la masă.

Înalbăstrea sara la ferestre.

— Măria ta, cetatea Sucevei e numai la douăzeci de mile depărtare. Viscolul se alină. Mîne cercetașii mei o vor vedea.

Regele simțea în mădulare plăcerea moale a cinei; totuși sta încă dîrz, dîndu-și poruncile și dictînd scrisorile cătră Țară pentru Petru Aron, cînd, în miezul

noptii, s-a simțit iar detunetul vijeliei. Ridicîndu-se în același timp și larma taberei, împrejurimea păru că se clatină. Riga se încruntă, poftind numaidecît să știe ce este.

Primi îndată răspuns. Tîrgul era atacat. Dușmanii rupeau parcalele și dădeau foc căruțelor. Doborîseră dintr-o dată toate străjile. Intraseră pe uliți coloane de călăreți cu sulii și cu șumuiace aprinse, dînd foc și împrăștiind spaimă.

— Să dea semn trîmbițele ! porunea Craiul. Să se liniștească oamenii ! Să puie mîna pe arme ! Să prindă și să sfărîme pe călăreții cu sulii !

Dar călăreții trecuseră. Armata regească, bulucită la locurile de comandă cu căpitanii săi, se simți dintr-o dată înțeleștată de o oaste care ținea toate drumurile și scăpările.

Cei mai viteji credincioși se năpustiră spre sălașul regesc, ca să apere pe stăpînul lor de primejdia morții, pe care pînă atunci încă nu o cunoscuse. Atunci a dovedit Giskra vitejia lui fără păreche. Deasemenea căpitanii cei vechi au știut cum să călăuzească prin măcel pe Rigă, sub săbiile acelei străji negre, vestită pentru valoarea și credința ei.

Oastea regească a fost desfăcută și măcinată. Au pierit zece mii de mercenari, atît pe loc, cît și în strîmtorile muntelui, de topoarele țaranilor, cît și pe căi de săgețile și săbiile călărimii domnești. Au fost harțuri în risipă toată ziua următoare și a treia zi. Sfărîmăturile oștii au lepădat bombardele la îmbucătura Moldovei cu Siretul, ca să poată năzui mai grabnic la Oituz. Dar acolo găsiră străjile în ființă și potecile astupate.

Craiul a hălăduit cu destule greutate pe poteci mai ferite, călăuzit de un om din neamul său, adică de un

nobil valah de loc din țară, și apărat de viteji nobili unguri și români de la Maramureș. Pe acel boier moldovean sabia lui vodă l-a ajuns după aceea, luându-i capul, pentru puțină minte pe care o dovedise, după cât zicea măria sa. Vorbeau moldovenii că Riga ar fi suferit trei lovituri de săgeată și credincioșii săi au fost siliți să-l poarte în păringă pe pat de cetină. Dar asta nu-i cuviincios a se vădi pentru un stăpînitor de noroade. De altminteri măria sa, cum a scăpat la Ardeal, a dovedit că rănilor trupului se vindecă lesne, întrebuițînd iruri potrivite ori descîntece, pe cînd celelalte răni se tămăduiesc mai greu ; așa că toți vino-vații săi, tulburători și răsculați ori numai bănuți, au pierit cu cea mai mare grabă în furci și sub securea gîdelui. Iar Petru Aron pribeagul a suferit și el de mînia regească, rămînînd lepădat de la înalta milă, între boierii secui de la Trei Scaune.

Capitolul VI

SOLIE LA VILNA. VORBE ÎNTRE MĂRIA SA
ȘTEFAN-VODĂ ȘI COCONUL SAU ALEXĂN-
DREL. PLINIREA PEDEPSEI UNUI UCIGAȘ DE
DOMN ȘI FRATE. DESPRE NĂVĂLIREA TA-
TARILOR DE LA VOLGA ȘI DESPRE SFINȚI-
REA PUTNEI. DESPRE UN CUTREMUR CARE A
FOST ÎN ANUL AL PAISPREZECELEA AL DOM-
NIEI LUI ȘTEFAN-VOIEVOD

I

Înțeleptul crai Cazimir a primit în aceeași iarnă, la Vilna, vestea întâmplărilor de la Moldova. Solii aduceau cărți care înnoiau credința cuvenită a palatului, închinînd și steaguri ale lui Matiaș-Crai într-adaos.

Măria sa Cazimir s-a bucurat, însă nu prea tare, ci potrivit, lucru pe care voievodul de la Suceava îl știa de mai înainte, în clipa cînd rostea diecilor de leșască, în cancelaria de la Suceava, vorbele înțocmite și ocolite cătră suzeranul său.

Stanciu, pîrcălab al Cetății Albe, și Vlaicu, unchiul Domnului, pîrcălab la Hotin, și Toader Diacul, dădură cele mai bune răspunsuri mării sale Craiului și sfetnicilor săi. Arătară că măria sa Ștefan are prea aspre griji asupra sa și amenințări de cătră dușmani, încît nu poate veni pe cît de degrabă ar dori în fața mării sale Craiului, dar îndată ce se așează țara, cînd Dumnezeu va binevoi să-i dea un răstimp de tihnă, nu va lipsi de la o datorie și de la o cinstire așa de însemnată.

— Cum a fost bălălia cu craiul ungur ? întrebau curtenii care erau de faţă în preajma Regelui, în strălucite straie.

— A fost o bălălie ca toate bălăliile, au răspuns boierii, întocmai după povaţa domnului lor.

— S-aude că riga Matiaş ar fi fost săgetat ?

— Aşa se spune, însă numai de trei săgeţi. Dar acuma măria sa Craiul e bine, slavă lui Dumnezeu, şi face judecăţi la Ardeal. Strălucirea sa Cazimir-Crai să binevoiască a trimete în curgerea anului, ori la toamnă, soli pentru înnoirea legământului, după datina prietinieii de la Alexandru-Vodă Bătrînul.

— Se zice că ar fi pierit la Baia atâtea mii şi mii de oşteni ai lui Matiaş ?

— Într-adevăr, au pierit destui, dar au fost îngropaţi, şi li s-a făcut slujbă la biserica cea mare catolică din târg, slujind însuşi prea sfinţitul episcop Augustin.

— Au pierdut ori au îngropat bombardele ?

— Ce erau să facă cu ele ? au trebuit să le piardă, au răspuns cu nevinovăţie boierii. La Moldova drumurile sînt grele şi s-a nimerit să fie şi o iarnă tare.

Măria sa Cazimir asculta cu luare-aminte, bătînd cu degetele în marginea mesei de abanos. Apoi a mulţămît solilor pentru închinare, zîmbind plăcut ; după care s-a ridicat întru toată măreţia sa, prăşind sfatul. Lui Vlaicu pîrcălab i s-a părut că măria sa a suspinat, pentru multele gînduri pe care le are un crai.

II

Cum a ajuns primăvara în munte și s-au scurs puhoaiete, Ștefan-Vodă a poruncit lui Ion vistiernicul să sloboadă cheltuielile zidirii de la Putna. Căci după mila pe care Domnul Dumnezeu i-o arătase nu numai o dată, se cuvenea să se înalțe în Moldova un altar de jertfă și laudă.

De un sfert de veac și mai bine domnii țării nu săvârșiseră decît ucideri între ei. Chiar vechile lăcașuri de închinare ale bătrînilor cădeau în risipă. Așa că nu tîrzie vreme după dobîndirea dreptului său, Ștefan-Vodă, se sfătuisse cu prea sfințitul Teoctist și alți clerici și ieșise în mai multe rînduri în poienile desfătate de sub munte, cu curtenii săi, căutînd un loc potrivit. Așa se oprise la Putna și, după obiceiul vremii, hotărîse împrejmuirea trăgînd însuși măriia sa cu arcul din punctul unde trebuia să fie poarta clopotniței. Unde a căzut săgeata urma să se așeze altarul. A pofțit apoi pe neguțătorii genovezi de la Cetatea Albă să-i năimească un meșter iscusit de la Italia și a și pornit lucrările. În primăvara de după războiul cu ungurii s-a dus să le vadă și le-a găsit, pentru mulțămirea sa, ajunse cătră săvîrșire. Meșterii pentru acoperișul

turnurilor intraseră la rînd și așezaseră în vîrf icoana Maicii Domnului, basma albă și smicele de sălcii.

Domnul adusese cu sine pe coconul său iubit Alexandru, ținîndu-l călare pe un căluț șarg din a stînga sa. Așa umblară amîndoi în jurul zidurilor, urmați de curteni. Căpitanul de nemți sta la o parte cu oștenii săi, sprijiniți în sulii. Primăvara aburea și cînta de pretutindeni.

— Îți place acest loc, copile ? a întrebat măria sa.

Coconul nu înțelegea de ce e întrebat. Îi plăcea. Mai ales că ieșise la larg și călare din cetatea de stîncă de la Suceava și dintre dascăli. Nimeni nu-și poate închipui și nu poate cumpăni năcazurile unui prunc. Așa încît acolo a rămas numai Olena, copila Doamnei răposate Evdochia, cu dadacele ; iar el petrecea cu părintele său și cu oștenii.

— Îți place ?

— Îmi place.

— Mă bucur, Alexandre, deoarece aici e locul nostru pentru odihna cea lungă.

Cuprinzîndu-și de după umăr feciorul, vodă l-a sărutat pe tîmplă. Coconul și-a potrivit la loc gugiومانul, nedumerit de dulceața cu totul neobișnuită a glasului părintelui său. Era un prințisor fraged și subțirel ; abia trecuse de zece ani. Tatăl său îl privi în tăcere, pe cînd umblau pe sub streșina codrului. Acest copil avea nevoie de ocrotire ; pentru liniștea zilelor lui viitoare trebuiau isprăvite cu un ceas mai curînd toate. Înălțîndu-și sufletul cătră stăpînul său Hristos și închizînd o clipă ochii într-o rugăciune interioară, Domnul dori și mai mult să aibă în sfîrșit sub brațul său pe Petru Aron pribeagul.

Această rană a începutului domniei lui nu s-a putut închide decît în anul următor, la sfîrșitul verii. Atunci,

avînd anume ştiri, Ştefan-Voievod a poruncit la o samă de călăreţi ai săi să încalece, spre a-l însoţi la Vaslui.

Acolo Domnia avea curţi. S-a oprit două zile la Vaslui cu curtenii, ţinînd scaun de judecată. Apoi a ieşit iar la tabără în valea Siretului. Dintr-o dată, cu cei două mii de oşteni, s-a aflat la Caşin în ziua Schimbării la faţă. Apoi, la Sîntă-mărie, de pe opcină a privit în Ardeal, iar sulitaşii săi au pipăit în secuime. Acolo se afla nu atît un duşman temut, cît un vierme al griji, care roade necontenit, zi şi noapte.

Zadarnic, într-atîtea rînduri, cinstiţii neguţători braşoveni dăduseră sfaturi boierilor şi dregătorilor din Trei Scaune să nu ţie la ei o primejdie ca aceea. Domnul cel nou de la Moldova începea să fie vechi; braţul său ocîrmuia şi stăpînea de unsprezece ani. Acea sabie dovedise ascuţime, ca şi mintea. Domnii au putut vedea asta nu mai departe decît în iarna cealaltă, cînd boresele lor au sughiţat cu jale în sfintele sărbători. De ce ţin ei pe pribeag? Hai-hai! au să cadă în comitatul Trei Scaune hultani.

Au căzut, pe vifor. Fulgerau din clonţuri şi ghiare, prin fumul pojarului. Mocanii au dat în văgăuni cu turmele; călăreţi dibaci i-au călăuzit pe poteci dincolo, în valea Troţuşului. Dregătorii au fugit spre Țara Bîrsei. Domnii au încercat să se înalţe în scări, chemînd în jurul lor slujitorii, dar unii n-apucau să încalece, alţii se prăvăleau în rîpi, bătuţi de aripi de fier.

Nimeni nu înţelegea ce este. Ştirile încă nu se limpeziseră, cînd doi curieri sosiră, călăuziţi de ţărani secui, la curtea din Ghelemiş, în marginea cealaltă a secuimii, unde hălăduia Petru Aron-Vodă. Au aşteptat smeriţi la poartă, s-au închinat şi au arătat că sînt de la Moldova şi aduc carte de la o samă de boieri pentru

măria sa Petru Aron. Ce fel de carte, măria sa va bine-voi să vadă.

Pribeagul i-a primit, privindu-i cu pătrundere și resfirându-și între degete bărbuța-i rară. Avea ochi alburii, obraz uscățiv și pistrui. Umbla încovoiat și privea într-o latură.

— Cine sînteți voi ?

— Măria ta, sîntem boiernași din starea a treia și am primit poruncă de la mai-marii noștri să punem la picioarele măriei tale această carte.

— Despre ce burzuluială se zvonește la hotar ?

— Au intrat călăreți de la Moldova în secuime. Boierii care trimet cartea au socotit și au pîndit acest prilej, ca să putem veni noi la măria ta. Căci și noi te cunoaștem pe măria ta de cînd ne-ai fost Domn cu pace. Iar acum venim din crîșcarea durerii, poftindu-te să te întorci, căci, dacă mai stă asupra pămîntului tiranul Ștefan, se va pustii Moldova.

— Hm ! într-adevăr, mi-am închipuit că acest fecioraș e vrednic de soarta tatălui său. Să vedem cartea. Văd și pe alții care s-adaoge la sfatul celor dintăi. Deci oamenii mei n-au stat în zadar dincolo.

Vorbind, Petru Aron-Vodă cerceta iscălituri și pecetei bine cunoscute de el : a lui Stanciu, pîrcălab al limanului mării, a lui Toma logofătul, a lui Goian și Isaiia, a pîrcălabilor Sbierea și Buhtea, a lui Iuga vistiernicul, ale lui Luca și Pascu postelnici, a lui Toma Ghindă, a lui Neagu comisul, a lui Negrilă paharnicul și a altora.

Îi cer întîlnire și sfat. Se pun sub ocrotirea măriei sale. Să vie măria sa unde poștește : să poruncească un loc de întîlnire, ca să-i dea pe tiran în mînă și să-i puie Moldova la picioare, ca să contenească strînsoarea boierilor și plîngerile văduvelor și orfanilor !

Cetind, Aron-Vodă își arunca din cînd în cînd privirile spre soli. Erau doi oameni blajini, răzăși cărunți, frații Moica și Costea de la Fîntîna lui Știubei. Aveau obrazuri brăzdate, grumazurile împletite ca din gînjuri, și supărați tare și bătuți de pulberi, încît abia li se vedeau clipirile ochilor din tufărișul sprîncenelor.

Atîta i-a ispitit pribeagul pînă ce au spus tot, vîrșind și lacrimi. I-a pus să jure pe sfînta cruce : au jurat.

Atunci măria sa a bătut din palme și a poruncit să-i vie calul și să încalece numaidecît slujitorii. Are o treabă grabnică și chiar în după amiaza aceea trebuie să pornească, nu cu alai, însă cu foarte mare repezi-ciune. Iată, unde n-au putut craii și oștile, poate voia lui Dumnezeu.

Mergeau pe cale, înspre răsărit. Răzășii erau îndeaproape păziți de slujitori. Pribeagul tresărea din cînd în cînd din gîndurile sale.

— Văd și nume nouă în cartea ce mi-ați adus, grăi el într-un răstimp. Văd și pe Vlaicu.

— Apoi, măria ta, acela-i frate cu mama lui Vodă, răspunse Moica.

— Cum se face asta ?

— Măria ta, acela-i mai aprig, după vorba veche de la noi : că străinul îți scoate un ochi, iar fratele îți scoate doi. Parcă măria ta nu cunoști ?

— Cunosc. Se pare că ești învățat filosof domnia ta.

— Sînt, stăpîne. Am învățat toate din durere. Ai să cunoști însuși măria ta și ai să vezi cu ochii măriei tale pe dumnealui pîrcălabul Vlaicu, la popas. Ceilalți nu știu dac-or fi toți, dar dumniasa Vlaicu n-are să lipsească.

— Asta e o bună încredințare pentru mine, a rîs mai mult cătră sine Petru Aron-Vodă.

La asfințitul soarelui s-a făcut scurt popas pentru adăpatul cailor. Medelnicerul a poftit pe măriia sa la puțină cină, dar Petru Aron-Vodă nu i-a îngăduit să desfacă trăistile.

— Mergem mai departe ! a hotărât măriia sa. Treburile bune se fac fără întârziere.

— Asta-i numaidecât, a încuviințat celălalt răzăș.

Au trecut muntele și s-au aflat la cea dintâi gazdă, boier secui, prietin al mării sale, unde au mas. Au mers și ziua a doua toată, pînă într-o măgură a unui alt munte și au suit un drumeag pustiu.

La poiana anumită, după vorba solilor, boierii s-au vădit. Erau descălecați și fără arme, cu capetele goale. Slujitorii erau în fund, cu caii de căpestre. Amurgea, sub streșina brădetului.

Petru Aron-Vodă făcu slujitorilor săi semnul știut, ca să apuce unii slugile, iar alții să împresure între piepturile cailor pe acei boieri descălecați, pentru mai bună încredințare ; cînd deodată lefegiii de la Suceava stătură de jur împrejur din patru laturi, închizîndu-l în capcană. Lucrul se întîmplase cît ai scăpăra. Cei doi răzăși vicleni, îndîrjindu-se în clipită, porunciră slujitorilor să se supuie ca să-și apere capetele. Apoi trecură la donanul pribeag, strîngîndu-l între scări. O surlă sună prelung, poftind pe Ștefan-Vodă la judecata robului său. Pe loc și în aceeași noapte, la lumina făcliilor, întocmai ca și la Reuseni, Petru Aron-Vodă a fost doborât în ștreang, și gîdea a ținut de chică, sus, căpățîna retezată, ca s-o vadă și s-o cunoască anume și s-o atingă cu piciorul din scară feciorul lui Bogdan Mușat.

Chiar a doua zi pîlcurile de călărime s-au mistuit în munte ieșind prin poteci la vămile Moldovei. Iar secuii au primit această veste, prin crainic :

«Domnilor și frați creștini, eu Ștefan-Voievod vă fac cunoscut că nu mai am nimic cu domniile voastre și vă rog să înștiințați și pe măriia sa Craiul că mă închin la bunăvoința mării sale și doresc să fiu prietin al mării sale, căci Dumnezeu s-a milostivit să ne dea în mînă pe ucigașul părintelui nostru».

Îndată ce a ieșit iarăși la lume din iadul propriului său suflet, Domnul a umblat fără nici o întârziere spre cetatea Sucevei, urmat de călărimea lui ușoară. Satele de pe șleahul cel mare al Domniei nu părăseau rînduiala de a-i ieși întru întîmpinare printre fînațuri și holde ; dar Vodă nu făcea popas ; lăsa în urmă pulberi înalte de secetă și se ducea cu grăbire. Abia cînd ajunse în răcoarea apelor celor limpezi de sub munte, se opri. Boierii alcătuiră divanurile de judecăți poruncite și scriitorii își ascuțiră penele de pajură în cancelarie. Fără să se odihnească, măriia sa trecu în paraclis, la rugăciune, poruncind să-i fie aduși acolo copiii și să nu mai stea după aceea nimeni de față, între domniile lor și Dumnezeu fără decît Doamna Oltea Maria, maica mării sale și Chiajna, mătușa mării sale.

Copiii veniră în straiele lor mici, care semănau cu ale sfinților iconostasului, și sărutară mîna părintelui lor. Erau la rînd Alexandrel, Petru, Bogdan și Olena. Iar doamnele monahii, maica și mătușa, erau în straie cernite, cu ochii umezi, umbriți de spaimele trecutului și ale viitorului.

Copiii zîmbeau nevinovat. Ele priveau furiș cătră stăpînitor, pîndind un cuvînt, pipăind cu gîndul o prăpastie a unei noi dureri. Domnul tăcea, îngenunchiat sub icoana îmbrăcată în argint a Maicii Domnului, cu fruntea rezemată de piciorușele pruncului sfînt. Lumina începutului de toamnă intra pieziș prin firidele

înguste. Prin zidurile reci pătrunse abia simțită vibrarea ornicului din turn.

Domnul se ridică.

— Ce este ? îl întreabă șoptit Doamna maica sa.

— Domnul Dumnezeu a binevoit să ne izbăvească, răspunse fiul său. Aron a pierit sub ochii mei. Am poruncit să fie astrucat la o bisericuță din secuime. Domnia Moldovei s-a limpezit, căci n-au mai rămas alte odrasle din trunchiul vechi, decît acestea.

Doamnele se pleacă asupra pruncilor, ocrotindu-i cu brațele și suspinînd. Apoi doamna Oltea mulțămii sfintei Marii singură, închinîndu-se adînc și făgăduindu-i în gînd un dar de mărgăritare.

Cum ieși Vodă din paraclis, îi stătură înaintea cuvioși manahi de la mănăstirea Zografi din sfîntul munte al Atonului. Cu mîinile la piept, își pleacă spre măriia sa camilafcele lor cernite, apoi sărutară pe rînd mîna întinsă a mării sale. Erau trei : tineri și în putere, foarte oacheși și cu bărbi negre îmbielșugate. Aduceau carte de la egumenia lor. Poșteau pe măriia sa Domnul să binevoiască a primi trei burdufuri de undelemn din cel mai bun, pentru postul Sfintei-Nășteri. Deasemenea roagă pe măriia sa biruitorul Voievod să afle că toate rugăciunile și pomenirile poruncite se săvîrșesc întocmai la sfînta mănăstire. Și cuvioșiile lor au venit să-și primească merticul de galbini pe care l-a hărăzit prin uric cu pecete în veci sfintei mănăstiri măriia sa binecredinciosul Voievod Ștefan.

— Toate se vor face cum am poruncit eu, a răspuns Domnul. Veți primi drepturile sfîntului lăcaș. Și chiar astăzi voi mai porunci un dar pentru sfînta mănăstire, poftindu-vă să faceți pentru domnia mea mulțămire și rugăciune, după anumita lămurire ce am să vă dau. La cuvioșiile voastre toate sînt bune ?

— Mulțămim lui Hristos, luminate Doamne, toate sînt bune ; și dorim să vedem pe măria ta străpungînd balaurul.

Domnul trecu în sala diecilor, cu pîntenii sunînd și cu zalele pe el. Mai avea și alți oaspeți. Soli de la Crîm, cu scrisori și vești. Neguțătorii genovezi de la Cafa nu lipseau să-l ție în cunoștință de toate faptele uimitoare ale spurcatului prigonitor al lumii Mahomet-Sultan. Căpitenia acelor neguțători, senior Federigo, ar fi dorit să apropie mai mult de sine puterea stăpînului Cetății Albe, așa încît să fie aceeași rînduială la cetatea cea mare a Crimeei ca și la cetatea Limanului moldovenesc. La stăruințele domniei sale, Mengli Ghirai hanul de la Crîm își înnoiește și-și întărește legăturile de prietinie cu Moldova. În curînd are să-i dovedească apriat această prietinie prin anume vești pe care are să le trimeată la vremea lor. Deasemeni trăiesc pe acele țăr-muri desmierdate ale Mării neamuri împărătești, coborîtori din Paleologi, care au castel la Mangop, și să cugete măria sa Ștefan cînd e bine să se săvîrșească lucrarea cea înțeleaptă și diplomatică despre care i s-a mai scris.

Trimeșii lui senior Federigo își depuseră și ei darul la cămările cetății.

III

La Crîm, mîrzacii și hanii, așezați în case de piatră, învățaseră de la levantini și italieni o altă rînduială a vieții. Locul îmbielșugat, priveliștea Mării, cerul blînd muiaseră asprimea înfricoșată cu care poposiseră aici dintru început urmașii lui Ghinghis. Erau aceiași războinici fără frică ; din cînd în cînd își puneau tabunurile în mișcare cătră asfințit ; dar și Hagi Ghirai bătrînul și Mengli Ghirai fiul său au dovedit înțelepciune în fața lumii cîrmuind cu blîndeță, și în fața lui Dumnezeu ținînd pace în grădinile Mării Negre. Însă dincolo de Volga rămăsese temeiul cel mare și neîmblînzit al tătarimii. Acolo erau sălbaticii de demult, așa cum îi adusese Sabetai-Behadîr și Batie-Han. Aveau încă locuințe mișcătoare ; alții se adăposteau sub pămînt în bordeie muruite cu humă. Robi din toate semințiile lumii le păzeau turmele în stepă, sub straja călăreților singuratici care țineau cerul în sulii, în toate zările. De la sălașele acestor hoarde hanul trebuia să poată privi în toate afundurile depărtării. De aceea toate pădurile erau distruse de foc în cuprinsurile tătarești. Se hrăneau cu carne de cal, își păstrau pla-

toşa neagră de piele, sulita, arcul şi juvăţul ; iarna puneau căciulă înfricoşată şi cojoc mînjit de sînge ; erau aceiaşi oşteni de pradă din veac, duşmani ai omenirii, despre care Bogdan-Vodă povestise cîndva fiului său Ştefan-Vodă, şi despre care şi Ştefan-Vodă povestea coconului său Alexandru în seri de iarnă în castel la Suceava.

Între hanii de la Crîm şi cei de la Volga nu era prietinie. Mamac-Han, care se aşezase de curînd în kuriltai şi se numise, după obicei, împărat al lumii, dorea să bea lapte de iapă din tidva lui Mengli. Îi şi trimisese răspuns să se pregătească. Căci războinicii adevăraţi se vor ridica iarăşi asupra pămîntului, ca odinioară, călcîndu-l în copitele cailor, şi destrăbalaţii de la Crîm vor pieri cei dintâi.

Mengli Ghirai surîdea la aceste laude şi socotea mai plăcută pentru fiinţa lui tihna grădinilor suspendate. Dar în vara anului 1469, emisarii săi din pustie îi aduseră vestea că se ridică hoardele de dincolo de Volga ale lui Mamac-Han.

Îndată plecară curieri repezi la castelanii Podoliei să-i înştiinţeze că Mamac nu aşteaptă decît secerişul ţarinilor din Lehia, ca să vie să ridice pînile, împreună cu robii care-i mai fac trebuinţă. Alergători pe cai sprinteni sosiră şi la Moldova, cu carte de la Mengli Ghirai pentru Ştefan-Vodă.

Domnul primi pe slujitorii Hanului de Crîm în Suceava, răsplătindu-i cu arme şi stofe, şi lăudîndu-i. După ce ei se sculară din genunchi şi se retraseră, Vodă porunci tălmacilor să-i desluşască epistola.

«Noi Mengli Ghirai-Han, stăpînul lumii şi al Crîmului, cuvînta cartea, cel mai puternic şi mai slăvit dintre toţi domnii Oardei de aur, adevăratul urmaş al lui

Ghinghis-Han și al lui Batie-Han ; cel mai plăcut lui Dumnezeu prin faptele sale și ale părintelui său Hagi Ghirai, scriem ție Ștefan-Voievod de la Moldova și să știi că tițălosul Mamac feciorul haitei vrea să iasă la Lehia în dobîndă și la țara Moldovei în dobîndă ; și să fii harnic și să veghezi, așa cum am aflat de la neguțătorii de aici și din faptele măriei tale cu Craiul, că ești harnic și cu priveghere.»

IV

Știrea de la Crîm n-a întîrziat să se arate adevărată. Abia ajunseseră, cu încetineală ca totdeauna, cărțile lui Mengli-Han la măriă sa Craiul Cazimir, tocmai în Litvania, unde măriă sa se afla cu curtea și cu familia, și din stepa rusească se ridică sunet și flacăra. Tabunurile lui Mamac-Han trecură Niprul și, cumpănindu-se asupra pragului lumii o clipă, s-au rupt în trei trîmbe, două lovind în Lehia și alta fulgerînd pieziș spre Moldova. Cei care au intrat în republică au ras de pe fața pămîntului o linie de sate de cătră Cameniță spre Jitomir, Rujmir și Vladimir și în Podolia la Volin, încărcînd holde, adunînd tamazlîcuri de vite, punînd în ștreag sub harapnic zece mii de robi. Groaza s-a răzvrătit holbată și cu părul vîlvoi în tot cuprinsul Lehie. Vîntul aducea fum de tăciune de cătră hoarde. Oameni cu gura strîmbă și bălăbănind numai dintr-o mîină scăpau dintr-acolo. Pe toate drumurile stăteau prăvăliți morții : copii, muieri și bătrîni, care-s mai puțini buni de robie. La tîrguri, mațele neguțătorilor erau înșirate ca mărgelile pe gardul șanțurilor de împrejmuire și pe cumpăna rohătcilor. Cu aceleași rînduieli călăreții negri ai lui Mamac-Han au trecut Nistrul în mai multe

locuri și s-au răsfirat în pradă spre Prut. Alții, cercînd vaduri, au pus pe țărmul de dincoace căruțele ușoare cu roate înalte și coviltir, ca să încarce în ele aur și argint. Suind din valea Căușenilor, mîrzacii au pălit în Lăpușna. Alții s-au îndreptat spre ținutul Botoșanilor și Suceava. Dar țara aceasta nu deschidea cîmpuri largi și bogății clădite ca în Podolia și Litva. Erau locuri neconținut strîmte de codri, de dealuri și văi prăpăstioase. Fugarii, răcnind pe toate ponoarele și aprinzînd focuri de veste, se mistuiau grabnic în sihlă, împungînd cu strămurarea boii și bivoliei și bătînd cu harapnicele în cai. Tatarii aruncară pretutindeni din sulii șumuiace aprinse de cîlți, pîrjolind satele. Ca să fie de spaimă lumii și s-o oprească din bejenie, orice om pămîntean, care era găsit umblînd, pierea străpuns. Cuiburi de fugari pe care le-au găsit în poeni le-au împresurat de vîlvătaî, prăjindu-le, ca să meargă șfara de seu ca o veste pretutindeni. Erau coloane de călăreți care mergeau unul cîte unul pe zarea dealului ducînd în sulii pruncii ; le-a ieșit zvon că-i frig și-i mînîncă ; dar ei porunceau cu asta supunerea pămîntenilor, ca să vie fiecare să-și aducă avutul, și apoi fiecare să-și scape viața plecîndu-și grumazul în robie.

Dar n-au apucat a-și face popasul cel dintăi de sară, la apa Prutului ; căci celor din frunte le-au și venit știri de neliniște din urmă. Deși Mamac-Han stătea cu putere hodinită dincolo de Nistru și de Movilău, priveghind ceaîmbulurile de pradă și primind vestitori, mîrzacii de la Prut au înțeles că s-a pus între ei și Mamac-Han o primejdie. Țara nu era lipsită de priveghere. Războinicii vechi aveau dreptate să urască pădurile, căci ele totdeauna pot ascunde primejdie. Din părțile Sorocei și din părțile Cetății Albe s-au ivit oșteni care nu cunosc spaima. Stau ca un zid și

lovesc cu strășnicie, ori lunecă în sihle cu repeziciune și ies în altă lature. Au început a vîna căruțele de pradă, înjunghiindu-le caii și sfărîmîndu-le roțile. Au închis drumurile și văile dindărăt.

La vestea aceasta, mîrzacii cei mari îndată au repezit alergătorii cei mai buni poruncind învîrtejirea trîmbei înspre tabăra lui Mamac-Han. A doua zi, ocrotindu-și dobînda prin Valea Răutului, sprijineau dealurile goale și văile pînă după al treilea deal, cu stoluri, stînd cei din mijloc întru toată puterea și grăbind ca să ajungă la vadurile Nistrului. Atunci i-a lovit Ștefan-Vodă cu pîlcuri întocmite și la loc potrivit așezate, îmbulzindu-i spre dumbrăvile de la Lipinți. Tăindu-le orice ieșire la Nistru, i-a prins ca într-un voloc. Prea puțini dintre cei mai strașnici viteji au putut scăpa. Ceilalți, trușiți de muncă și de drum, s-au supus în propriul lor sînge și moldovenii i-au hăcuit cu săbiile în toată după-amiaza aceea, 20 august.

A fost cumplită veste pentru Mamac-Han, dincolo. Se zvîrcolea de mînie și scîrbă, amenințînd cu sabia spre Moldova. Puținii războinici care soseau îi vorbeau de pieirea tuturor celor care n-au putut trece apa cea blăstămată a Nistrului. Fuseseră spîrcuite în întăiul rînd și rezervele și răpite îndărăt parcurile de căruțe cu dobîndă și robii. Măria sa Sion Sidi Ahmed, fratele prea puternicului han a căzut prins. Mai rău decît atît : spurcatul ghiaur de la Suceava a avut îndrăzneală să supună la genunchiul său, sub scara calului, pe însuși Emin Sidi Mamac, feciorul stăpînului lumii și al împăratului împăraților.

— Pe loc să încalece mîrzacii mei cei de taină și să se ducă să-mi aducă fiul, a poruncit hanul, improșcîndu-și în jur balele mîniei. Să vă duceți o sută de soli înfricoșați la acel necredincios și să-i spuneți că m-am

mîniat foarte și să se teamă de greutatea puterii mele. Nu va mai sta piatră pe piatră în spurcatul lui pămînt și unde își ține acum capul îi voi așeza picioarele. Așa să-i porunciți, și să-mi aduceți înapoi fiul. După ce îmi dă copilul, voi cugeta dacă pot să mă înduplec, iertîndu-i îndrăzneala.

Solii lui Mamac-Han au sosit a doua zi în tabăra lui Vodă cu trufie, așa cum se cuvine unor viteji fără frică. Au fost lăsați să înainteze pînă la cinci pași, sub calul cel alb al mării sale, sub zalele lui, și sub coiful său de fier, cu bold în vîrf. Oștenii rînduiau poverile, înlăturau morții, alegeau prinșii. Cînd solia de la Mamac se opri, stătură toți privind.

— Să spuie solii cine sînt și ce poftesc, a poruncit Vodă.

Solii au spus cine sînt și ce poftesc, vorbind cu mare glas. Hoarda nu se teme de nimeni și de nimic. Orice domn trebuie să se plece puterii ei.

— Deci acești boieri ai lui Mamac doresc să le dau pe fratele stăpînului lor ?

— Da.

— Și mai poftesc să le dau și pe feciorul stăpînului lor ?

— Da.

— Și nu vor să primească nici o judecată pentru răutățile și beliturile pe care le-au săvîrșit în pămîntul domniei mele ?

— Nu. Acela-i drept al lor de război de la Batie-Han.

— Au deci drept să-mi taie norodul ? Să spintece muierile, să frigă în sulii copii, să puie în jug robii, ca să-i ducă sub harapnic pînă la Volga ?

— Au. Necredincioșii să se supuie stăpînului lumii.

— Cu toate acestea — zîmbi o clipă Vodă — m-au întîmpinat în genunchi muierile din aceste ținuturi, căroro li s-au robît soții și li s-au străpuns pruncii ; și au ridicat mare glas și blăstăm grozav, dacă nu judec pe răufăcători cum se cuvine. Deci iată răspuns pentru Mamac-Han. Pe Sion Sidi Ahmed nu-l ucid, căci îi este frate ; și-l țin la mine, iar cîndva poate să vie asupra mării sale Mamac, răpindu-i tronul și femeile și chiar viața. Căci eu cunosc ce pot frații. Însă pe Mamac cel tînăr îl jertfesc, pentru pruncii Moldovei. Iar dintre voi, solii, cei care au vorbit și au stat cu semeție deasemeni vor pieri tot în această clipă, ca să fie învățătură altora mai tîrziu. Pe cel mai bătrîn nu-l lipsesc de viață. Îi las și ochii, ca să vadă toate acestea, și limba ca să vorbească stăpînului său. Dar să fie însemnat la urechi și la nas, ca să știe alții că nu tot ce aud de la Mamac-Han e sfînt ; iar nasul să și-l plece cuviincios, cînd vin în fața noastră.

Cumpănind înțelept natura pămîntenilor cum și a hoardelor, Domnul a poruncit ca osînda să fie executată chiar de țaranii din Orhei și Soroca. Deci pe Eminec Sidi Mamac l-au legat cu odgoane lungi de mîini și de picioare și patru călăreți s-au năpustit, ținînd de căpătăie, în patru părți potrivnice, sfîrtecîndu-l. Iar pe nouăzeci și nouă de soli i-au străpuns cu nouăzeci și nouă de pari de jugastru, tăiați de sub umbravă, cu toporul. Oștenii domnești stăteau de o parte și de alta, ca două ziduri drepte. Se bucurau cu osebite mai ales muieri ale prostimii, care blăstămaseră și care erau bulucite într-o lature, numai pe jumătate întoarse către priveliște.

Măria sa a mai hotărît unui boier al său cu numele Gangur, dîndu-i pîrcălăbie, să pornească numaidecît

cetate de parcanе și piatră în Orhei către Nistru, la marginea Codrului, ca să se întărească paza spre pustie ; să fie gata până în toamnă și să iasă la lucrul ei, pe rând oameni din trei ținuturi ; la Sîmedru să se mute acolo străjerii domnești. Și să se întărească garnizoana din cetatea Sorocei și de la cetatea Tighinei. Al o sutălea sol, cu nasul și cu urechile ciumpăvite, să fie lăsat slobod, ca să se ducă la stăpînul său Mamac.

V

Şaisprezece zile după ce Mamac-Han şi-a trecut ciambulurile în pustie, alergătorii lui Ştefan-Vodă au stătut în preajma Niprului, ca să le pîndească dacă nu se învîrtelesc. Apoi funigeii au prins a se anina de bolîndarii stepei, semn de linişte a singurătăţilor. În săptămîna întăia a anului nou 70, la 3 a lunii septemvrie, măria sa Ştefan a poruncit sfinţirea Putnei, întru lauda prea curatei Fecioare, maică a Domnului nostru Hristos. S-a vestit în toată ţara mare praznic sub munte, pomenire a morţilor şi umilită mulţămire lui Dumnezeu pentru biruinţele dobîndite. Se lucra de trei ani la acea sfîntă ctitorie. Măria sa lovise cu ciocanul în cea dintăi lespede la 4 iunie 1466. Meşterul, cel mare italian, Antonio, care cunoştea cheia bolţilor, pusese destulă grabă şi multă iscusinţă. Sosiseră la timp şi zugravii de la Aton. Sfintele simboluri şi odăjdii fuseseră lucrate la Cafa, de cei mai vestiţi meşteri. Şi la sărbătoarea sfinţirii, acei meşteri adăogiseră, pentru măria sa, şi o spadă dreaptă, cu mîner în chip de cruce, împodobit cu olmazuri şi rubine.

S-a adunat popor de pretutindenii, umplînd împrejurimea. Toată boierimea a stat lîngă tronul Domniei,

după protocol, iar Ștefan-Vodă a șezut acoperit cu cunună, pînă ce-a venit clipa cetirii sfintei evanghelii. Atuncea s-a descoperit, a îngenunchiat și nu s-a mai ridicat pînă la sfînta naforă, avînd lîngă sine pe Alexăndrel-Vodă. Dăamnele monahii cu ceilalți prunci domnești aveau loc tot în acea lature de strane, la ieșirea din naos. Iar la jertfelnic au slujit arhiepiscopi, preoți și diaconi, șaizeci și patru. Iosif, arhimandrit și egumen de la Neamțu, a fost îmbrăcat stareț al sfintei Putne ; iar la Neamțu a fost orînduit Silvan. Au cădelnițat și au poménit pe strămoșii adormiți părintele Teoctist, mitropolit al Sucevei, și părintele Tarasie, episcop al Romanului. Iar la ieșirea Domniei oștile au fulgerat armele, apoi au stătut stîncă, în straietele și zalele lor. Nemții au trăsniț cu bombarde pe deal și călăreții au ridicat steaguri în sulii, jucîndu-și caii. S-au întins mese de praznic în toată valea. Și clopotele cele nouă turnate de meșteri de la Liov au dat zvon de slăvire Celui care bate peste obraz pe vrăjmașii noștri și zdrobește dinții celor răi.

VI

În ziua de 29 august a anului 71, sărbătoarea Tăierii cinstitului cap a sfântului proroc Ioan, fiind Vodă la prînz cu boierii săi în spătăria cea mică din castel, s-a simțit mare cutremur. Dumnealui Dajbog paharnicul tocmai dregea stăpînului său, turnînd vin în cupă de argint și luînd credința, cînd s-a simțit freamătul măruntaielor pămîntului. Toți s-au privit albi la obraz, apoi s-au răsucit cătră măriia sa. Îndată după întăiul cutremur, a venit al doilea val, și în cetate a sunat o prăbușire. Copiii de casă și aprozii au adus veste că s-a risipit un corn din turnul cel mare al Nebuisei, unde era și clopot ; și clopotul s-a mișcat sunînd.

Voievodul a ieșit în soarele amiezii. Curtenii l-au urmat. A venit și prea sfințitul Teoctist, murmurînd rugăciune.

Se surpase într-adevăr un colț de turn, la zidul de spre rîpă. La odăile nemților și siimenilor era o frămîntare neobișnuită. Oștenii se băteau în capete ieșind pe ferestre. Atunci Domnul a dat căpitanului de nemți poruncă și acesta s-a dus cu buzduganul asupra oștimii repezind la odăi cuvîntul stăpînitorului. În puține clipe

toate cetele au ieșit în arme și cu coifuri, rînduindu-se în linii la vedere, cu mai-marii lor.

— Prea sfințite, a grăit vodă cătră părintele mitropolit, binevoiește a ocroti pruncii și doamnele în paraclis, cetind deslegare pentru greșeli ce-am săvîrșit în fața lui Dumnezeu.

Prea sfințitul s-a retras cu unii bătrîni boieri.

Ștefan-Vodă s-a oprit în fața șiragurilor privind ațintit, fără să mustre pe nimeni, dar mustățile cărunte a multor lefegii alvaniți și unguri tremurau ; și unii dintre oștenii pămînteni ar fi poftit să intre în pămînt. Măria sa, la vremea aceea, era trecut de patruzeci de ani. Umbla cu fruntea goală, cum ieșise de la masă, și în plete avea înflorite alb grijile, năcazurile și gîndurile. Era cu sprîncenele încruntate și cu mustățile puțin zbîrlite. Totuși cei bătrîni știau să cetească pe obrazul lui balan, blîndeță.

De cum intrase prea sfințitul la rugăciune, cumpăna contenise.

— Cui i-a fost spaimă ? a întrebat zîmbind măria sa.

Este sub cetate babă care are păr de lup, cu care afumă pruncii îngroziți. Ce știi copiii și oștenii ? Și unii și alții se alintă, fără a putea să cetească adevărurile, în semnele care se arată.

Turnul Nebuisei era vechi și Dumnezeu arată că trebuie primenit. Asemenea cărămizi și pietre nouă trebuiesc și alcătuirilor domnești, primenindu-se boierii și aducîndu-se la cinste cuvenită vitejii care s-au dovedit vrednici în războaiele Moldovei. De asemeni se arată că năravurile vechi trebuie să se dărîme ; și să se ridice un turn de credință statornică, pentru ca să nu se mai petreacă fapta de la Vaslui de la 16 ale lunii ianuarie același an, cînd măria sa a trebuit să puie sub sabie pe dumnealor Negrilă paharnicul și Isaiia vor-

nicul și Alexa stolnicul. Deasemenea, căderea turnului poate arăta căderea unui dușman al măriei sale; și acela nu poate fi decît Radu-Vodă Basarab de la Țara Muntenescă. Deasemenea primenirea turnului arată că se primenește cu bucurie și curtea de la Suceava: deoarece peste puține zile va să vie Doamnă nouă Țării de la cetatea Mangop din Crîm; și toată suflarea se va veseli cu Voievodul său.

Toate acestea le ascultau cu mirare căpitanii ceilalți și hotnogii și unii ostași, răstălmăcite încă o dată, la odăi, după ce măria sa Ștefan intrase iarăși la masă. Căci se afla între ei un căpitan sas, vestit pentru știința lui, cu numele Petru Hărman. Acesta grăia șapte limbi și știa să se iscălească, așa de învățat era. Și putea tălmăci unele gânduri tainice ale lui Vodă, așa cum făcea și acuma. Avea meșteșug, cînd grăia și tălmăcea, de avea lîngă el un ulcior de vin vechi de la Cotnari, din care se adăpa din cînd în cînd cîte puțin, ca dintr-o înțelegciune; și cu vîrful săbiei însemna linii încîlcite pe năsip, pe care alții nu le ceteau, dar el le cetea. Și știa să alcătuiască și să așeze în bătaie puști de cele mari. Și dăduse nemților lui arcuri cu vîrtej și cu anumită măiestrie, de săgetau fără greș de la mare depărtare. Era un om înalt, cu barbă bălaie și chica roșă. Uneori, cînd măria sa Vodă trecea călare pe lîngă dînsul, îl bătea pe umăr. Iar dumnealui căpitan Hărman se făcea oleacă mai mititel subțindu-și ochii.

— Bine este a cunoaște scrisorile, lămurea într-acea zi sasul, căci astfel s-a putut dovedi viclenia paharnicului, a vornicului și a stolnicului. Bine este a purta cap — însă înțelept. Iar limbile pămîntului bine este a le cunoaște, ca să știm unde se bat acuma craii și împărații, încît noi putem petrece cu dulceață la curtea lui Ștefan-Vodă. Și știm că la Mangop, stă seminție

împărătească și vine de acolo măriei sale Doamnă cu stemă de la Bizanț.

Într-adevăr, la 14 a lunii septemvrie a anului 1472, în amurgul serii, a poposit la puntea cetății alaiul doamnei Maria de la Mangop, cu pîrcălabul Luca de la Cetatea Albă și cu boierii care o întîmpinaseră pe cale. Și Domnul Ștefan, în vestmînt de brocart de Veneția, a întîmpinat-o cu mare țeremonie — închinîndu-se amîndoi unul altuia, pe cînd trîmbițele oștimii sunau ; a luat-o de mîină și a purtat-o în castel și s-a pornit din acea sară nunta, cu strălucire.

Iar cutremurul și turnul mai aveau și alte tîlcuri ascunse, pe care muritorii nu le pot pătrunde ; căci numai Domnul Dumnezeu stă, iar oamenii trec în nimicul de unde au ieșit ; căci înaintea ochilor Celui-etern mia de ani e ca ziua de ieri și ca o strajă de noapte. Și viața muritorilor e ca un vis, ca iarba ce răsare dimineața, ce răsare dimineața și înflorește, iar sara se taie și se usucă.

Așa ne mistuim noi de mînia Ta și pierim în fața urgiei Tale.

Cînd pui fărădelegile noastre înaintea Ta și cele tănuite ale noastre sub lumina feței Tale.

Îmbrăcîndu-se în strai de mire, Domnul murmura stihurile Psalmistului, pătrunzîndu-se de veninul mîlnării lor și căutînd totuși în ele sprijin pentru înfricoșatele încercări ce-l așteptau.

Capitolul VII

RĂZBOIUL CU RADU-VODĂ BASARAB. PRE-
GĂTIRI ALE DOMNILOR ȘI CRAILOR PENTRU
CRUCIADĂ ÎMPOTRIVA LUI MAHOMET-SUL-
TAN. SILA OTOMANILOR VINE ASUPRA MOL-
DOVEI. ȘTEFAN-VODĂ AȘTEAPTĂ ZADARNIC
SPRIJINUL CREȘTINĂȚĂȚII. STĂ SINGUR ÎN
RĂZBOAIELE CU PĂGINII

I

Căderea lui Radu Basarab-Voievod, vestită de cutremur, s-a săvârșit în luna lui noemvrie a anului 1473 — din mai multe pricini pe care Domnul Moldovei le cumpănise cu luare-aminte, la vreme.

În acei ani țara Poloniei trăia în tihnă, neavînd grijă, din cînd în cînd, decît dinspre partea pustiei ; dar gloaba, cînd năvăleau sălbaticii, o plăteau plugarii de rînd ; așa că domnii se întorceau după asta la huzurul lor. Din mult bine, doi feciori ai slăvitului și înțeleptului Cazimir-Crai se îndemnaseră, cu o samă de șleahtici neliniștiți, să se amestece la domnia Boemiei și Țării Ungurești. Bătrînul crai Cazimir, avînd gloată multă, feciori și fete, înclina, cu voie, fără voie, spre asemenea neguțătorii crăiești, ca să li se alcătuiască zestre. Cui nu-i ajunge la Țara Lehie, a mai găsi la alte nații și pămînturi. Deci la moartea lui Podiebrad-Crai al Boemiei, bătrînul sprijinise pe prim-născutul său Vladislav împotriva lui Matiaș-Crai, care și el poftea acel tron. O samă din boierii Boemiei țineau cu Matiaș-Crai ; alții nu puteau trăi pe lumea asta decît cu Vladislav ; în Boemia a trebuit să fie tăiere și sînge și deocamdată a ajuns să se încununeze la Praga Vladislav,

primogenitul lui Cazimir ; dar asemenea jocuri nu puteau să se facă decît sub semnul schimbării. În timp ce se împărecheau şi se dezbinau unii şi alţii în Boemia, se scorneau ticăloase lucrări şi la Ardeal şi la Țara Ungurească : •că ardelenii se burzuluiiau iarăşi împotriva lui Matiaş-Crai şi boierii unguri îşi aduceau iar aminte că Riga nu-i omul lor şi le stă unora ca sarea în ochi, altora ca un ghimpe subt unghie. Prin urmare şi aici era loc pentru alt fecior al lui Cazimir-Crai, cu numele Cazimir cel tînăr. Ca să aibă cu ce-şi agonisi asemenea slujbă, îi trebuiau lui Cazimir tînărul bani şi oşti. Sol de la craiul bătrîn, cu numele Suhodolschi, veni în tabără la Vaslui la măriia sa Ştefan-Vodă, ca să-l poştească să dea sprijin de oaste crăişorului, pentru dobîndirea coroanei ungureşti. Şi cu acel sprijin bine ar fi să umble fecioraşul măriei sale Voievodului, pentru ca să-şi dobîndească şi Alexăndrel-Vodă nume, pămînturi şi slujbe, la Țara Ungurească. «Feciorul meu e crud încă şi fără minte, a dat răspuns Vodă ; şi oastea îmi face acum trebuinţă împotriva duşmanului meu Radu-Vodă Basarab de la Țara Romînească. Dar îndată ce isprăvim nevoia de aici, vom vedea. Şi trimetem rugăminte măriei sale craiului nostru să ne ierte, şi mai ales să ne sprijine la nevoi mai grele, căci noi sîntem aici strajă a măriei sale craiului de cătră păgîn.» Amestecul şi războiul lui Cazimir tînărul s-a dovedit îndată a fi tot o jucărie : numai cît cu multă pagubă şi ruşine, şi cu pieire a fraţilor creştini, în care timp fiara de care scriu cărţile stătea tot cu putere, ameninţînd necontenit, supunînd pămînturile şi obijduind semînţiile.

O clipă cumpănirea săbiei turceşti asupra lumii creştine se opri. Se înălţase în olatul Asiei un stăpîn mare şi viteaz al turcomanilor, cu numele Uzun Hasan. Acest măreţ domn persian luase soţie pe o creştină, doamna

Ecaterina, fiica împăratului răposat de la Trapezunt, pe care-l dărimase Mahomet-Sultan ; și Uzun se sculase, ca să câștige zestrea împărătească a soției sale. Își căutase sprijin la Caraman-Şah, alt stăpînitor de neamuri asiatice și la sultanul de la Egipt și Siria și bătea război crîncen. Se ridicaseră și tătari din pustie, venind în sprijinul lor, năzuind la măceluri și dobîndă. Se ridicase și regele Georgiei, văr al doamnei Ecaterina, cu călăreții săi caucazieni. Soli de la Uzun treceau la Riga Matiaș și la craiul Cazimir, la Veneția și la prea sfințitul papă, arătînd pregătirile, dînd samă de bătăliile cîștigate și îndemnînd la război și Apusul cu împăratul său și craii, căci acuma e o vreme potrivită să-l strîngă din două părți pe spurcatul Mahomet, să-i înece oștile în mări, să i le spîrcuiască în ostroave, să-l prindă pe el însuși, să-l puie în cușcă de fier cum s-a mai făcut odinioară, ca să scape lumea de dînsul. Numai atunci va fi pace pe pămînt.

În luna lui iulie, a anului 1472, s-a dat mare bătălie în Asia. Isac-Beg, sol al lui Uzun-Şah, a poposit în țara Moldovei trei zile și a adus carte de la stăpînul său către Ștefan-Vodă și carte de la Doamna Ecaterina către vara sa Doamna Maria a lui Ștefan-Vodă. Acuma e ceasul, lămură Isac-Beg ; căci Mahomet sîngerează în Asia și-și linge rănila, și nu știe cum să-și întocmească iar oștile împutinate. Domnia sa Isac-Beg se duce la venețieni și la prea sfîntul papă. Dacă, însfîrșit, împăratul și craii vor înțelege, steaua lui Mahomet-Sultan va asfinți.

Nici împăratul nici craii nu vor înțelege, își făcea socoteală Ștefan-Vodă, cu ascuțime și întristare ; asupra creștinilor stă blăstămul zavistiei. Nimene nu cugetă la ceva mai presus de ticăloasa noastră ființă. Căci în viață avem o datorie ; și cîndva vom sta la un județ

Înfricoșat. Deci măriile lor craii se sfădesc, se împung și se taie. Când și când, prin aurul venețienilor, se mișcă, apoi iar se lasă. Puterea lui Mahomet-Sultan, o clipă ostentată, nu va întârzia a se întoarce iarăși în Bosnia și la Dunăre, la asaltul Europei. Dumnezeu vrea ca domnia sa Ștefan-Vodă să se afle singur în furtună, căci îndemnurile falnice și vorbele diplomaticești n-au o putere în sine. Dacă nu-i oștean bine hrănit și bine armat, Țara nu se îndârjește să stea și ea cu toate puterile disperării. Așa, la taberile lui se adaugă oricând călărimile răzășești, precum și mulțimile de țărani cu coasele și furcile. Va binevoi Domnul Dumnezeu să dea armiei sale tărie, la ceasul hotărât.

Pentru ca acel ceas să fie mai puțin greu, se cuvine a nu uita nimic din măsurile folositoare. Țara Românească trebuie să fie în puterea noastră. Să nu intre în ea cu ușurință dușmanii de peste Dunăre, găsim un voievod plecat lor, strângând zaherea, salahori și căruțe, având popasuri liniștite și îmbielșugate. În Muntenasca trebuie să fie un prietin al nostru, un om al nostru de sprijin. Chiar dacă el n-ar fi o putere adevărată, totuși între dușman și noi se așează o zonă de întârziere. Un strateg nu poate înlătura de la sine atari socoteli.

Deci Ștefan-Vodă, întru împlinirea prorocirii, la timp potrivit, pe când Mahomet-Sultan se afla încă în Asia, și-a mișcat în jos tabăra de la Vaslui. Radu-Vodă Basarab nu l-a simțit decît când a făcut popas pe hotar, ca să împartă coloanele și poruncile războiului.

La 18 noemvrie 1473, s-a dat bătălia într-un loc care se chiamă Izvorul Apei, trei zile depărtare de scaunul Bucureștilor. Cu toată îndârjirea lui Radu-Vodă și vitejia oștenilor săi, izbînda lui Ștefan-Vodă a fost hotărîtoare. La 21 noemvrie a început urmărirea. Că-

pitanii de cazaci și hînsarii au fost în preajma Dîmboviței la 23 noemvrie. A doua zi, la 24 noemvrie, Ștefan-Vodă a intrat în scaunul Țării cu temeiul oștilor sale. Radu-Vodă a trebuit să-și urmeze fuga spre cetatea turcească a Giurgiului, părăsindu-și în București curtea și tezaurul.

Luca Arbore, tînăr portar al Sucevei, a pus stăpînire cel dintăi pe curtea Rădului-Vodă, găsindu-i straiile în sipete și aurul în lăzi. A găsit și pe Doamna Maria, cu cele două copile ale sale. Și straiile și tezaurul și domnița a fost încărcat în căruțe și pornit spre Moldova. Oastea a poposit în București trei zile, dîndu-i-se de cătră măriia sa învoire pentru odihnă și bencheturi.

Măria sa le văzuse pe domnițe numai în trecere. Doamna Maria i se închinase plîngînd, cerînd milă mai ales pentru copile. Vodă îi arătase zîmbind că robia doamnelor nu samănă cu a proștilor oameni de rînd. O încredințase că va găsi bună primire la Suceava din partea împărăteștii sale soții Doamna Maria de Mangop. La înfățișarea-i de strășnicie privise uimită Maria Voichița, domnița cea mai mărișoară, o copilă de paisprezece ani. Totuși nu plîngea; se uita la noul ei părinte și stăpîn cu ochi mari negri și cu un obraz cu linii delicate și nas fin. Era o frumuseță dumnezeiască, fără îndoială cuprinsă și ea în prorocirea cutremurului; însă Ștefan-Vodă nu și-a dat lămurit samă de asta decît cu mult mai tîrziu, după furtună, cînd imaginea acelei clipe s-a deșteptat în ochiul său cel dinlăuntru.

Domn în locul fugarului a fost așezat Basarab cel Bătrîn Laiotă. Acesta era omul său, pe care Ștefan-Vodă îl chemase din pribegia Ardealului și-l ținea lîngă sine în tabără. Era un urmaș de voievozi,

fecior al lui Dan-Voievod ; mai stătuse un scurt răstimp în scaunul Țării Românești, în anul căderii Țarigradului, deci cu douăzeci de ani în urmă. Acuma stătea iară, mărturisind mila Domnului său de la Moldova. Era un om uscat, cu gâtul lung și ochi înfrigați, care așteptase vreme multă, ani după ani, în pribegie la Sighișoara cu feciorul său Basarab cel Tânăr, ca să i se deschidă iar cetatea Dîmboviței, la tronul părintesc. Era un om încercat și viclean pîndind un noroc întîrziat. Despărțindu-se de el, Basarab cel Tânăr, mai puțin uscat și încrețit, însă dintr-aceeași pastă, îi devenise dintr-o dată dușman și competitor.

II

Întors din războiul Țării Românești, Domnul își așază tabăra la Vaslui, așteptînd desfășurarea unor împrejurări care stăteau încă ascunse pentru alții. Pentru el erau limpezi, printr-o hotărîre mai presus de noi, care ne hărăzește fiecăruia un destin. Argumentul vieții sale trebuia să se împlinească. Silințele sale, timp de cincisprezece ani, țintiseră orînduirea Țării, întărirea hotarului, întocmirea oștilor. Puterea omului e șubredă și timpul lui e mărginit; Dumnezeu însă adaugă împrejurărilor de tot felul valori misterioase; profanilor li se arată atunci minuni.

Basarab cel Bătrîn se așezase deci în scaunul Țării la București, purtînd pe el simbolul măririi și puterii, după care tînjise douăzeci de ani. Dar dregătorii otomani din latura Dunării mișcîndu-se, Basarab-Vodă nu putu să le puie împotrivă decît alcătuiți meșteșugite, pe care el le socotea mai tari decît armele. Lăsă beilor cărți de prietinie, făgăduinți de bani, încredințarea celei mai desăvîrșite supuneri slăvitului între toți domnii lumii Mahomet-Sultan, și-și furișă ființa uscată iarăși în pribegie.

— Se vede că Voievodului de la Ardeal nu i-i dat să scape de dînsul, a zîmbit Ștefan-Vodă, cu destulă amărăciune. Dumnezeu nu-i îngăduie lui Laiotă să apuce sărbătoarea Crăciunului în moștenirea părinților săi; căci în post, pe cînd ne osteneam pentru dînsul, domnia sa mîncea în ascuns de frupt, ca papistașii.

Pe cînd turcii schimbau rînduiala din Țara Romînească, Vodă aștepta și alt răspuns, care n-a întîrziat să-i vie, prin prietinii săi neguțători de la Cafa, prin Țara Ungurească și prin Veneția. Soliman Hadîmbul beglerbegul Greciei, căpitanul cel mare și înfricoșat al ordiilor otomane, primise poruncă să-și întoarcă toate puterile asupra Moldovei, ca să pedepsească îndrăzneala și amestecul lui Ac-Iflac-Bei. În loc să stea cu liniște, plătind tribut cuvenit, acest necredincios se mișcă. Deci Hadîmbul îl va lovi cu strășnicie.

Deși treburile turcilor sînt totdeauna cu încetineală, Ștefan-Vodă a rămas în taberile sale de iarnă, poțînd la curțile din Vaslui pe măriia sa Doamna, pe coconul Alexandru și pe domnița Olena, ca să fie la un loc cu domnia sa de sărbătoarea sfintei Nașteri. Aici îl găsiră și solii de la Cazimir-Crai, domnii Bișovschi și Suhodolschi, cu carte de la augusta sa strălucire, prin care măritul Crai îi da încredințare de ajutor neapărat. Căci acumă nu mai este îndoială de război.

— Într-adevăr, războiul în Moldova înșamnă căderea cetății Camenița, a zîmbit Vodă către domniile lor solii. Iar dacă bat oștile lui Mahomet-Sultan Camenița, rămîne descoperită Lehia și înspre tatarii de la Volga. Mulțămesc slăvitului meu domn craiul pentru ajutorul făgăduit și îl aștept.

Treburile turcilor erau încete; nu mai puțin și ale domnilor din Lehia. Ștefan-Vodă stătu la Vaslui pînă la sfîrșitul lumii februarie, primînd numai vorbe și

cărți. Spre primăvară a slobozit pe răzăși la treburile lor. De sfintele Paști, a poftit pe toți căpitanii săi la Învierea din Suceava, cum avea măriă sa obicei de cinsprezece ani. De Sfântul-Gheorghe a stat cu luare-aminte să vadă dacă nu iese de la Poarta împărăției turcești firman pentru purcederea oștilor : toți scutelnicii și călăreții răzăși aveau ascuțite săbiile și caii înșăuați. Le-a venit veste să puie săbiile în coardă și să sloboadă caii la poieni.

Cea mai ciudată știre dintre toate cele care i-au sosit Domnului la Suceava, în curgerea verii, a fost pieirea lui Radu-Vodă Basarab. Cum și de ce a pierit, nu s-a putut afla bine. Că a căzut la Giurgiu, că a trecut la Vidin ori la Nicopole la un ospăț : a ieșit de la beii Dunării veste de moartea acelui voievod. În același timp Basarab cel Bătrîn Laiotă îngenunchia la mila slăvitului Padișah. Așa că Basarab cel Bătrîn Laiotă, a venit la Domnie dinspre miazăzi, cu navrapi și subași otomani și la așezarea sa în scaunul părinților săi a bătut tubulhanaua.

— Dumnezeu mă pedepsește că n-am știut să aleg bine, a zis Vodă cătră sfetnicii săi.

A doua știre, de care Ștefan-Vodă nu s-a mirat, a fost ieșirea lui Haidar Ghirai de la Crîm, ca să prade în hotarul Lehie, cătră Camenița.

— Deci tatarii de la Crîm — a zis măriă sa — se alcătuiesc cu sultanul. Trebuie să priveghem și la răsarit. Nu mă mir de Mengli, nici de Haidar, căci mărturisesc în aceeași lege cu Mahomet ; am să mă mir de Laiotă care-i creștin ca și noi, care a jurat pe sfînta cruce și pe sfînta Evanghelie în paraclisul nostru de la Suceava. Va veni și el în coada oștirilor Hadîmbului.

Ca o frunză care cade cea dintâi, vestind iarna, cînd codrul e încă verde, la sfîrșitul verii a căzut și solia

așteptată de la împărăția neagră. Cartea marelui sultan poruncea să se deschidă porțile Chilie și Cetății Albe și să se puie în mîna slujitorilor anumiți birul către împărăție.

— Sîntem doritori de pace, a răspuns Vodă, și cunoaștem puterea măriei sale Sultanului, însă nu putem da răspunsul pe care-l poștește măria sa. Nu sîntem datori nimănui și ne vom apăra dreptatea noastră.

Solii s-au dus. În urma lor trebuia să se ridice semnul roș al războiului dinspre miazăzi. Ștefan-Vodă a suspinat, intrînd în paraclis, singur, la rugăciune. Fără întîrziere vestea și răspunsul măriei sale au ajuns la cunoștința căpitanilor și a răzășilor celor răi din Țara-de-Jos. Mîngîindu-și cu mînica minteanului bărbile de arici, spuneau aceștia vorbe mai tari și mai potrivite decît ale măriei sale, împotriva spurcatului Mahomet. Dar se învoiau că domnii și craii grăiesc cu altă cuviință. Ci lor nu le păsa de nimica și grăiau cum trebuie.

Urmîndu-și rînduielile ceasului de cumpănă, Ștefan-Vodă și-a repezit solii la Cazimir-Crai, și la Ardeal; și a dat știre de primejdie lui Matiaș-Crai. Mai cu samă lui Matiaș-Crai, ca domn prea vestit și vitez al creștinătății, îi cerea să-l sprijine ca pe unul ce a făcut legămînt de moarte pentru legea lui Hristos. Drept este că sprijinind oastea Moldovei, Craiul apără însăși Țara Ungurească. Cu vorbe potrivite s-au dus curieri la Veneția și la prea sfințitul papă. Boieri de credință au purces din Suceava la măria sa Vlasie-Maghiar, voievodul Ardealului, cerînd să trimeată pe Basarab cel Tânăr, Țepeluș, cu oaste, în locul vicleanului Laiotă.

Dintre toți, numai voievozii de la Ardeal s-au arătat harnici la faptă și au lovit pe Laiotă. În vremea asta, în toamna anului 1475, a ieșit porunca de la Împărăție;

și Soliman-Hadîmbul, în Albania, lângă cetatea Scutari, a făcut-o cunoscută beilor și oștilor, sărutîndu-i peceteile.

Cum va cunoaște cartea împărătească, Soliman-Beg să-și întoarcă armiile cu fața către Dunăre și să pășească fără nici o întîrziere asupra Moldovei, să apuce de barbă pe Voievodul ghiaur Ștefan și să-l tîrîie la picioarele strălucirii sale Sultanului. Și iernaticul oștilor, Soliman-Beg să nu-l facă în altă parte decît în cetatea Camenița a Lehie. Iar în primăvara ce vine, din Cameniță, să străpungă la leși și la unguri. Aceasta e hotărîrea. Altfel să nu facă.

Deci Ștefan-Vodă își alcătui iarăși taberele la Vaslui. Aici domnia sa Paul Ogniben, sol venețian, îi aduse cărți de la Uzun Hasan-Șah. Iar măriia sa porunci diacului de lătinie a doua scrisoare către sfințitul părinte Piu, papa Romei, cerîndu-i să strige craii și domnii la războiul împotriva nelegiuitului, căci vine primejdie pentru toți.

Domnii și craii vedeau că vine primejdie numai asupra Moldovei; deci au vreme de gîndit. Să vedem dacă putem îndrăzni a tulbura din petrecerile sfintelor sărbători pe unii căpitani de graniță în Lehia; ne trebuie și nouă pentru tatari. Să vedem dacă putem da învoire secuilor să intre în leafă la Moldova. Chiar dacă nu le dăm voie, secuii tot se duc, deoarece cunosc bun ostaș și căpitan în măriia sa Ștefan-Vodă, și s-ar putea zice că-l socotesc ca pe un voievod al lor. Asta nu-i bine, dar n-avem ce face.

Pe cînd se spuneau vorbe la curți și se închinau pahare, Ștefan-Vodă priveghea înaintarea neînduplecată a lui Soliman-Beg Hadîmbul. Din Tracia, în Bulgaria, la Dunăre, coloanele au evoluat între cele dintăi spulbere ale iernii. Năvile de la Țarigrad au năzuit cu tainuri și straie la gura Dunării. Țăranii de dincolo

de fluviu și din Cara-Iflac și-au înșirat căruțele, desfăcând gropile de provizii, au mînat turmele de oi spre bălți, au topit sloiuri de seu, au grămădit în cursul apelor plutele pentru poduri. Basarab Bătrînul și-a adaos oștile lui și a încălecat între căpitanii Hădîmbului și între tuiuri.

În zilele sfinte ale Nașterii Domnului, alergătorii de la Cetatea Crăciuna aduseră veste că navrapii au intrat pe drumurile Moldovei. Pîlcurile de răzăși nu-i lasă și-i hărțuiesc, dar din urmă vine greul pămîntului. Domnul pofti pe sfetnici și pe căpitani la sine, în spătăria curților de la Vaslui. Toți stătură în tăcere, în jurul Domnului lor, noaptea, la o cină de taină. Erau de față boieri bătrîni și mai ales tineri, pe care Vodă îi adunase la sine cu multă luare-aminte. Erau Hrean vornic, și Luca Arbore portar nou al Sucevei, și Mihail spatar și Dajbog paharnic, și Ilea Huru comis. Deasemeni Duma de la Hotin, vărul Domnului, feciorul lui Vlaicu, și Arbore pîrcălab de la Neamțu, și Dragoș pîrcălab de la Roman, și Luca, pîrcălabul de la Cetatea-Albă. Celălalt pîrcălab, Hărman Neamțul, rămăsese, din porunca lui Vodă, la bombardele cetății.

— Iubiților boieri ai mei și sfetnici cu priință, a zis măria sa, privind la toți cei din juru-i, pînă în fundul rărunchilor fiecăruia; aflați că Dumnezeu ne trimete pe păgîn nu ca să ne cerce vitejia, ci ca să ne cunoască credința. Deci iată această cruce, pe care m-am legat eu din zilele tinerețelor mele: să jurați pentru Hristos și să aveți nădejde în sprijinul sfinției sale. Curînd se va vădi dacă v-am ales bine și dacă talantul meu dă dobîndă.

Atuncea au îngenunchiat boierii sub brațul măriei sale, sărutînd crucea și mîna sa. Îndată apoi au pătruns medelnicerii cu mîncările, iar paharnicul a dres numai

puținel vin, ca de împărțășanie. Alergătorii de la hotnogii de călărime veneau neîncetat și intrau uzi de zloată în preajma lui Vodă. Aduceau vești amănunțite de fiecare mișcare a oștilor păgîne.

Astfel în sărbătoarea Bobotezei, cînd preoții au sfințit, față de măria sa, toate apele Moldovei, Ștefan-Vodă înțelese că pîlcurile pe care le rînduise el pe Siret și pe Bîrlad își făcuseră totă datoria, împungînd neîncetat și retrăgîndu-se pe valea Bîrladului. Păreau într-adevăr anume sfințite acele ape care se cerneau din văzduh și se revărsau în bălți cu îmbielșugare, pe toate văile. Iarna se muiase la Crăciun. Vremea de moină se prelungea. Drumuriile văilor se desfundau. Cu nespuse greutăți și cu mare vrednicie toată acea armie de o sută de mii de oameni, cu salahorii și coloanele ei, înainta ca să lovească oștile Voievodului. Limbile prinse mărturiseau unde se găsesc aceste oști. Acolo unde se găsesc, trebuie îngrămădit și prins Ștefan-Vodă, ca să se poată plini litera poruncii împărătești. După ce-i va zdrobi oastea, Hadîmbul îl va apuca de barbă și-l va duce într-un loc mai puțin plin de bălți și cu mai mult soare.

Două zile după Sfîntu-Ion, anul 75 al veacului, Ștefan-Vodă a văzut negură deasă asupra cuprinsurilor, între codri și între smîrcuri. Înțelegînd că acesta-i ajutorul pe care-l ceruse de la puterea cea mai presus de noi, și-a repezit cu grăbire poruncile, dînd înștiințare fiecărui căpitan unde să stea, cum să se miște și ce să săvîrșească. În zorii zilei, la 10 ianuarie, întăile elemente ușoare și mișcătoare ca și negura au luat contact cu fruntea oștirii lui Soliman-Beg. Era ceea ce s-ar chema astăzi o diversiune: adică buciume, tobe, strigări de război și săgeți, în lunca de dincolo de mlaștină, în laturea drumului pe care se afla intrată oastea. Acest atac de spaimă, călăuzit de oameni dibaci și cu-

noscători ai locului, a făptuit tocmai ceea ce trebuia să se întâmple. La strigătele de război, beii au răspuns numaidecît înturnînd bulucurile într-o lature, năpădind peste mlaştină. A sunat poruncă să se spargă lunca. Vădîndu-se astfel duşmanul căutat, urma neapărat ca fruntea şi coada să se răsfrîngă în aceeaşi direcţie, ca să împresoare, să covîrşească şi să stropşească. Dar o mişcare de oşti se face cu întîrziere. Locurile la Rahova sînt înguste. Într-o parte s-au adunat apele dezgheţului. În cealaltă parte prăpăstii şi sihlă. Deci peste luncă, la limpeziş, unde stau desfăşurate oşti : asta e cheia de război a acelei zile. Însă, prin pîcla dimineţii, pe cînd coloanele se angajau astfel cătră fantasme, oastea proaspăt gătită a Voievodului lovi în trei locuri din coastă şi dindărăt. Acest atac principal, dat cu putere şi replegiune, trebuia astfel călăuzit încît să rupă, deştep-tînd spaimele mulţimii. Au rămas înomoliţi în mlaştină bivoli cu bombardele. Şiragurile învîlmăşite s-au năpus-tit unele asupra altora tăindu-se. Îndărăt nu mai putea nimeni ieşi fără a se supune fierului. Cei care au răzbit prin luncă după ce au tăiat-o cu săbiile, au dat de alte bălţi. Au năzuit mai departe şi i-au întîmpinat vînă-tori de oameni care-i aşteptau la locurile poruncite. Din toată armia aceea soarele de a doua zi nu a mai luminat decît ghemuri spîrcuite. Unele au fugit cătră Ionăşeşti la vadul Siretului şi de acolo cătră Obluciţa, altele s-au plecat ostaşilor moldoveni. În unii prinşi au lucrat crîncen paloşele răzăşilor. Unii bei şi feciori de bei au fost închinaţi lui Vodă. Măria sa a poruncit numără-toarea morţilor şi a căruţelor. A pus să se facă slujbă lui Dumnezeu pe cîmp, la Podul Înalt, faţă de pieirea care fumea încă în mlaştini, şi a rînduit post întregii oştiri pe ziua de 11 ianuarie.

Cartea de lătinie a lui Ștefan-Vodă către craii și domnii creștini :

«Noi Ștefan-Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, ne închinăm cu prietinie domniilor voastre tuturoră căroră vă scriem ; și vă dorim tot binele. Știți domniile voastre că împăratul cel necredincios al turcilor a fost și este prigonitorul creștinătății și în fiecare zi cugetă cum ar putea supune și zdrobi creștinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută a venit de la împărăția Turcului în țara noastră și asupra noastră mare oaste în număr de 120.000 oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman-Pașa beglerbegul ; împreună cu dînsul fiind și toți curtenii Păgînului și toate seminiile din Rumelia, și Voievodul Țării Românești cu toată puterea, și Asan-Beg, și Ali-Beg, și Schender-Beg, și Grana-Beg, și Oșu-Beg, și Valtival-Beg, și Serefaga-Beg, stăpînitorul Sofiei, și Cusenra-Beg, și Piri-Beg fiul lui Isac-Pașa cu toată sila lui de ieniceri. Aceștia toți au fost căpitani urdiilor.

Auzind și văzînd noi aceasta, am luat în mînă sabia și, cu ajutorul Domnului nostru atotputernic, am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre ; pentru care lucru dăm laudă Dumnezeului nostru. Auzind de asta, împăratul cel păgîn pofteste să se răzbune și va să vie în luna lui mai, cu capul său și cu toată tăria sa împotriva noastră, ca să supuie țara aceasta, poartă a creștinătății, ferită pînă acuma, de către Dumnezeu, de asemenea silă. Dacă această poartă a creștinătății, țara noastră, va fi pierdută — ferească Dumnezeu ! — atunci toată creștinătatea cade în primejdie. De aceea ne rugăm de domniile voastre să ne trimeteți pe căpitani domniilor

voastre ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, pînă mai este vreme, fiindcă Turcul acuma are mulți potrivnici și în toate părțile are de lucru cu oameni ce stau asupra lui cu sabia în mînă. Din parte-ne noi făgăduim pe credința noastră creștinească și cu jurămîntul domniei noastre, vă vom sta în picioare și vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru. Așa trebuie să faceți și domniile voastre, pe mare au pe uscat, după ce noi, cu ajutorul lui Dumnezeu atotputernicul, i-am tăiat mîna cea dreaptă. Deci fiți fără întîrziere gata.

Din Suceava, în ziua sfîntului Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475.

Ștefan-Voievod, Domnul Țării Moldovei.»

III

Din această «poartă» aproape necunoscută izbucnise o faptă care uimise lumea. Un vultur al faimei plutea asupra Sucevei. Zvonurile, știrile și cărțile se întărî. Cazimir-Crai primi soli de la Ștefan-Vodă, care, pe lângă cartea sus înșirată, îi închinau treizeci și șase de, steaguri otomane din bătălia de la Racova, cerînd pentru Voievodul lor sprijin de oaste către graniță și mai ales meșteri pentru cetățile Mării. La Matiaș-Crai a trecut cu scrisoare altă solie, închinînd alte steaguri.

— Domnilor și crailor, ziceau soliile, a venit ceasul să se ridice toată suflarea creștinească. Voievodul nostru a cumpănit că, îndată după Sfîntul-Gheorghe, cînd ies păgînii la război, Mahomet-Sultan nu va întîrzia să vie să calce în picioare Moldova. Deci poștiți la războiul nostru și nu ne lăsați încă o dată jertfă; căci dacă vom pieri noi, veți cădea și domniile voastre și va fi mare rușine și scădere pentru neamul creștinesc.

— Fără îndoială vom da sprijinul nostru, a răspuns cu bunătate Cazimir-Crai. Vom da sprijinul și ocrotirea noastră, a încredințat Matiaș-Crai.

Aceste sprijinuri, Domnul Moldovei le dorea cu grabă; dacă s-ar fi putut, să-i vie pe aripă de vînt; dar

nu se află pe lumea asta treburi mai încete și mai amestecate și mai trase în toate părțile ca treburile crailor. Deci Voievodul își făcea singur pregătirile, cântărind știrile de la împărăția otomană.

Într-un veac nu se întâmplase ordiilor asemenea scădere. Mahomet-Sultan și-a rupt barba, cu unghiile, rânjeau răzășii stupind cu greată într-o parte. După ce și-a smuls barba, a strigat să-i vie toți vizirii, și dregătorii și pașalele, și a răcnit înfricoșat asupra lor. S-au prăpădit armile, și puștile, și carăle; s-au topit cei mai viteji ieniceri și însuși Piri-Beg, căpitenia lor, feciorul lui Isac-Beg, a căzut în prinsoare la Ștefan-Vodă. Să răspundă pentru așa rușine Ali-Beg Mihaloglu, cârmuiitorul părților dunărene, care ne-a înșelat, ducând pe fiii noștri iubiți între lupii Moldovei, fără cunoștință deplină și fără grijă. Așa că pe Ali-Beg l-au apucat slujitorii și l-au vîrît la închisoare. Au mai apucat și pe alții și i-au lepădat sub turnuri. Apoi, cu mare scîrbă, împăratul păgîn s-a tras trei zile în chilia lui cea mai dinlăuntrul palatului, hotărînd să nu-l tulbure nimeni, nepoftind nici mîncare, nici băutură, nici altfel de desfătare. A stat cu picioarele încrucișate sub el și cu barba care-i mai rămăsese în pumn, clocindu-și otrava.

După cum bănuise Ștefan-Vodă, la jumătatea lunii mai a anului în curs corăbiile împărătești de la Țarigrad și-au ridicat ancorele; iar Mahomet-Sultan și-a mutat curtea la Odrii. Deci războiul pedepsei pornește și Mahomet va veni el însuși la Moldova. Întăi se vor grămădi toate galioanele spre miazănoapte. Apoi prin Rumelia, pe douăsprezece căi, înspre cetățile Dunării și la vadurile Dunării, vor străbate armii din Anatolia, și din Grecia, și din Albania, și din Bosnia; cu toate puștile cele mari trase fiecare de cîte zece părechi de bivoli; și cu puștile cele mai mici trase de cîte șase

părechi de bivoli ; și cu căruțele de arme și unelte ; cu miile de podvezi călăuzite de robi țărani din Bulgaria și Sîrbia ; cu mii și mii de salahori, unii buzați și negri, alți cu ochi limpezi ; cu tot felul de oștimi, unele ușoare, altele îmbrăcate în fier : unde vor găsi sălaș ? și le va putea oare cuprinde înconjurul strîmt al pămîntului Moldovei ? Iată, din ascunzișul cel mai afund iese ascuțimea grijii și îndoielii. Nimănui măria sa n-a vorbit de această vestire tainică a cutremurului ; a păstrat-o numai pentru durerea singurătății sale.

De și marele Sultan nu ajunsese încă în al cincizecilea an al vieții, era cheltuit de griji și războaie și mai cu samă de o viață neînfrînată a trupului ; deci prindea a-și înclina grumazul și din cînd în cînd podagra îi rodea ciolanele și-i înrîncena carnea. Vara aceea, foarte ploioasă, îi era îndeosebi neprielnică. Din săptămîină în săptămîină, ieșeau de la marele vizir amînări. La iatacul strălucirii sale se strecurau din ceas în ceas medici bizantini.

Armiiile ocupau poziții de așteptare. Corăbierii și oștenii de Marea Neagră lucrau în miazănoapte, pe țărmul Crimeei și la cetatea genovezilor Cafa. În Crîm, sub apăsarea beilor otomani, Mengli Ghirai se supunea și-și pregătea ceambulurile ca să le arunce în pradă asupra Lehie și Moldovei, la timp potrivit și la poruncă, spre a ușura războiul împăratesc. La cetatea Mangop, Isac-Despotul, fratele Mariei Doamnei, se supunea și el, primind garnizoana sultanului.

De la Cetatea Albă, fără ca nimeni să cunoască, porniră două corăbii cu oșteni moldoveni și puști, ducînd pe Alexandru Paleolog, celălalt frate al Doamnei, cu căpitani într-ajutor și sfat anumit de la Ștefan-Vodă. Oștenii și puștile loviră neașteptat cetatea Mangop. Slujitorii domnești trecură prin sabie straja otomană. Ale-

xandru Paleolog porunci moartea fratelui său. Îndată ieșiră porunci la beii împărătești de Crîm să pășească asupra Mangopului.

Orișunde e cu putință, chibzuise în sine Ștefan-Vodă, trebuie iscodită o amenințare pentru dușman : fie în Crîm, fie în Asia, fie la hotarul Lehie, fie la Dunăre prin Țara Românească, fie în Sîrbia, fie în Albania. De aceea se înteteau solii la riga ungur și la venețieni. Orice săptămînă de întîrziere e un răgaz și un spațiu. Pe urmă vine iarna. După aceea se poate amesteca voia necunoscută a lui Dumnezeu — împărații avînd, ca și sărmanii, timp mărginit în această lume.

În numele său Antihristul are scris blăstămul neodihnei. Deci moartea îi va fi la umbrel de război. Dar cînd se va întîmpla asta ? Asemenea știință stă deasupra muritorilor.

De la prea sfințitul Piu, arhipăstorul Romei, au sosit la Moldova binecuvîntări. Matiaș-Crai, după ce a luat felurite hotărîri, fie să coboare la Dunăre, fie să bată cetatea Șabațului în Sîrbia, fie să dea în mîna lui Ștefan-Vodă cetatea Ciceiului, ca retragere în restriște ; fie să scoată din închisoare pe Vlad-Vodă Țepeș ca să-l așeze la Țara Românească, fie ca să întoarcă pe Vlad-Vodă de la Țara Românească la oștile din Bosnia, a făcut un popas de nuntă, lăsînd toate să meargă singure. Căutîndu-i a doua crăiță, starostii săi o cereau cu bună zestre ; și o și aflară după dorința măriei sale, cu bani nespuș de mulți : o sută de mii de galbini. Lui Cazimir-Crai măria sa Doamna regina îi dăruise al unsprezecelea prințisor, așa că măria sa se bucura într-o dulce desmierdare a căminului, lăsînd altor zile răutatea grijilor. În zadar s-au strîns în mare adunare sfetnicii Craiului la Lublin, în luna iulie, vorbind despre turci și pentru Ștefan-Vodă. După sfatul tuturor domnilor,

cu mînie s-au sculat atunci asupra mării sale craiului, domnia sa Dieslav Rizvanschi, voievodul Cracoviei și Ian Rizvanschi, castelanul Sandomirului și mareșal al Crăiei, amenințînd cum că, din pricina nepăsării mării sale Cazimir, a ajuns în asemenea slăbiciune Țara Leșască. Altădată era în floare Crăia leșască, iar acum e în disprețul nu numai al dușmanilor, ci și al prietinelor.

— E de mirare cît de puțin văd craii, cugeta Ștefan-Vodă.

E adevărat că Mahomet-Sultan a amînat războiul aceluia an și s-a întors la Țarigrad, dar n-a făcut asta nici din pricina nunții lui Matiaș-Crai, nici din pricina botezului prințisorului. Peste el erau deocamdată stăpîni podagra și medicii greci. Dar toamna și iarna curg în clipită ; și primăvara ce vine e a durerii Moldovei.

Să ne înviorăm inima sub lumina lui Dumnezeu. Să adăogim Cetății Albe oșteni proaspeți ; să-i înmulțim puștile și să-i sporim magazia de pulbere și gloanțe. Să rupem întăriturile Chiliei, care nu sînt destul de puternice. Să întărim însă cu prisosință celelalte cetăți din margine, fie cele de parcanе și de pămînt, fie cele de cărămidă. Căci vom sta singuri în bătaia puhoiului. Craii creștini și domnii creștini trimet numai scrsori, adică amăgiri de vorbe. Și iată, la aprilie, Antihrist se va scula ; oștile se vor mișca de unde au iernat ; vor acoperi Dunărea, apoi vor intra pe «poartă».

Ce război poate fi acesta ? Nu poate fi război de lărgime decît pentru împărăție. Pentru Voievodul Moldovei războiul se cere de la sine a fi de ostroave întărite. Deci jumătate din oștenii în leafă ai Domniei vor ținea cu tărie cetățile, mai ales Neamțu, Hotinul și Suceava ; deasemeni Orheiul, Soroca și Cetatea Mării. La Crăciuna moldovenească și la Roman vor sta după putință și, cum se vor trage îndărăt, se vor adăogi la oastea

mișcătoare a lui Vodă. Insuși măria sa va da harțuri neconținut, avînd ajutor, între codri și la trecători, bulucurile de țărani pămînteni și stolurile ușoare de răzeși. La timp hotărît și potrivit, măria sa va vedea ce codru închide cu parcan, ascuțindu-l cu unghiuri de puști și cu ascunzișuri de năvală ; așa încît, oricîte valuri după valuri ar avea armia păgînă, s-o roadă și s-o ostenească. Fără îndoială, dacă puhoaietele cuprind tot și se suie pînă sus, oștenii lui Hristos se închină și se supun destinului, cu sabia în mînă.

Cum a ieșit la urdie Sultan-Mahomet, în primăvara anului 76, Ștefan-Vodă a poruncit rugăciuni în toate bisericile și mănăstirile Moldovei și ajunare neagră o zi tuturor bărbaților purtători de arme. Apoi și-a îmbrățișat Doamna, domnițele și coconii, ducînd cu sine numai pe Alexandru-Vodă. A venit să i se închine și Doamna Maria a lui Basarab cu domnițele. Acestei curți, care rămînea în urma sa, Domnul i-o poruncit sălaș cetatea Hotinului, unde sta pîrcălab Vlaicu.

Pornindu-și oștenii în jos, măria sa a făcut popas la Neamțu, de unde s-a abătut la Bistrița și la Probota, ca să îngenuncheze la morminte părintești. Apoi a pogorît în Țara-de-Jos. La sfîrșitul lunii mai se afla la Iași, unde a primit soliile lui Mahomet care-i pretindea închinare, bir, cetăți și ostatic din sîngele său. Domnul le-a respins cătră stăpînul lor cel necredincios.

Cu oastea sa și taberele de scutelnici, Vodă a ieșit la Bîrlad, pe cînd puhoiul năboia prin Dobrogea și Țara Romînească. Laiotă Basarab-Vodă era călăuz, cu curtenii săi. Îndată după navrap, umbla el. Cînd a început a se umplea de turcime poarta între munte și Marea, Mengli Ghirai și-a slobozit ceamburile în laturea pustiei.

Era și asta de mai înainte știut și înțeles de Domn. Dacă se învîrtejesc tatarii în sus, la Prut, ocolind ce-

tăţile şi bătînd în sate, oastea de strînsură din jurul său nu mai poate avea linişte. Trebuie să învoiască pe răzăşi şi pe ţărani la locurile lor, ca să-şi apere copiii şi muierile, bejenindu-le cu vitele, la codri. După aceea însă nimeni să nu lipsească a-l căuta pe măria sa, la locul unde îi va fi dat de la Dumnezeu să se afle. Ţara e în suferinţă acum ca de şuvoaie şi furtuni ; dar mîne Dumnezeu va aşeza iar linişte şi nimeni dintre cei care-şi calcă jurămîntul nu va scăpa de judeţ. Deci în trei săptămîni să se întoarcă fiecare la Domnul său.

Cu oştenii şi cu auxiliarii din partea muntelui, vodă s-a tras pas cu pas. Slujitorii săi anumiţi pîrjoleau holdele şi fînaţurile din preajma şleahului celui mare şi înveninau fîntînilor cu fiertură de mătrăgună. Arşiţa lui iulie era în putere. Cînd şi cînd pîlcurile de călăreţi pămînteni înţepau balaurii coloanelor, care se mişcau agale şi neînduplecat în lungul Siretului.

Ţinta lui Mahomet era Suceava. Pînă acolo stăteau cetăţi păzite şi întărite : Roman şi Neamţ. În preajma lor, sub munte, peste apa Moldovei, slujitorii domneşti isprăveau de ţărcuit şi întărit codrul, cu multe lucrări de lemn şi pămînt şi ascunzişuri spre prăpăstii.

Deci acolo s-a dat cea mai crîncenă bătălie din veacurile Moldovei, Ştefan-Vodă avînd înţelegere că trebuie această jertfă. Căci numai din durere omul se înalţă la o deosebită înţelegere ; precum din moarte naşte însă-şi viaţa. În această ţară apucase măria sa la început boieri de două hotare şi de două domnii, puteri nedumerite şi versatile, mulţimi umilite de nesiguranţă. Acuma, în cetatea înfrîngerii, avea lîngă sine credinţi neînfricoşate. Au pierit în acea vărsare de sînge, în marginea Pîrăului Alb, sub ochii măriei sale, Mihail spatarul, Iuga postelnicul, Ilea Huru comisul, Stanciu şi fiul său Mîrza, foşti pîrcălabi la Cetatea-Albă, Bodea

vornic, Pașcu și Buhtea, foști pîrcălabi, și alți mulți boieri de țară care au fost pomeniți cînd li s-au adunat ciolanele după tragerea puhoiului și alinarea furtunii.

Deci valuri după valuri, sub tuiuri și steaguri verzi, oștenii lui Mahomet au bătut acea cetate, măcinîndu-se, pînă ce au răzbit-o. Pas cu pas curtenii lui Ștefan-Vodă au apărat-o cu îndîrjire sub ocrotirea puștelor din meterezuri, retrăgîndu-se în altă linie de parcanе și în alta, pînă cînd cei rămași s-au mistuit în covrul singurătății și a venit noaptea. Acea zi de 26 iulie a părut a fi pieirea Moldovei.

Dar războiul nu se isprăvise. Închinîndu-se la un schit în ascunzișul muntelui, umilindu-se și sărutînd pămîntul, luînd deci ca Anteu putere de jos și primînd de sus nădejde nouă, Vodă adună lîngă sine oastea puțină cîta îi mai rămăsese, odihnind-o și așteptînd pe pămînteni. Nici răzășii, nici țărani nu întîrziară a se aduna. Și harțurile începură iar, cu vechiul meșteșug din veacuri, pe cînd cetățile, cu pîrcălabii și curtenii, se țineau semeț și cu vrednicie. Rînduiala văzduhului înflăcărat a lui iulie, și seceta, și lipsurile, și coloanele de provizii lovite și prădate, și caii uciși în pășuni, și boii străpunși la adăpători, și ciuma îmbulzelilor de oști: toate veniră lui Ștefan-Vodă ca un sprijin de la Dumnezeu și de la prevederea sa. Ienicerii măcelăriți de Hărman, pîrcălab la Cetatea Albă, și ceambuluri de tătari zdrobite în trecerea prin preajma Mării, și taberi singuratice fărîmate ca-ntr-un ropot de grindină; și zvon despre ridicarea de oști ale voievozilor Ardealului; și, în sfîrșit, lipsa de pîne și de apă grăbiră pe Mahomet-Sultan la miazăzi, o dată cu încheierea lunii august.

Țara rămînea slăbită și pustiită; dar dregătorii o luau în stăpînire din nou aprig și ținînd asupra pămîn-

tului și asupra norodului schiptrul domnesc. Măria sa, urmat de Curte, trecu în Țara-de-Jos ca să vadă toate risipele și suferințele, dînd mîngîiere, răsplătind vitejiile, înoind ctitorii arse. În pustii și pojaruri, cătră care măriă sa făcuse semn cu buzduganul, dormeau semințele vieții, pe care noroadele le văzură născînd în primăvara cea nouă. Toți, nepăsători și lesne bucuroși, dădeau slavă Domniei, bucurîndu-se de clipa de liniște. Însă Ștefan-Vodă petrecu zile mîhnite, simțind amenințările din peștera de umbră a viitorului.

Capitolul VIII

DIN CARE SE VEDE CĂ NENOROCIRILE ȘI
RĂUTAȚILE SE ȚIN DE MÎNĂ ; CĂ DE CELE
MAI MULTE ORI NU SPIRITUL CÎRMUIEȘTE
MATERIA ; CĂ ȘTEFAN-VODĂ A STAT SINGUR
ÎN DURERI ȘI INCERCĂRI. ÎN SFÎRȘIT, SE
ARATĂ TÎNGUIREA MĂRIEI SALE ȘTEFAN-
VOIEVOD

I

La Crîm, unde era cetatea Doamnei Maria cu mormintele părinților mării sale și cu odoarele duse în pribegie de cei din urmă Paleologi, tunau puștile și pluteau amenințătoare galerele Sultanului. Isac, fratele cel mai mare al Doamnei Maria, putrezea în pulbere, tăiat de fratele său Alexandru. În cetate la Mangop și în tot ținutul cu fericite grădini din preajma Mării, norodul aștepta întâmplări înfricoșate: nu mai era nici o îndoială că și acest ostrov de bine-credincioși va fi covârșit și stîns de pe fața lumii de cătră închinătorii lui Mahom. Dintr-o parte, pe uscat, erau tatarii; din cealaltă parte, pe aria Pontului, se legăna corăbiile de la Țarigrad. Înaintea sfîrșitului, treceau din cînd în cînd nave cu oșteni în vederea uscatului, ca să îngrozească pe localnici. Marinari negri rînjeau de departe, cu iataganele în dinți, spre grădini, și muierile se ascundeau în tufișurile de smochini sălbatici, făcîndu-și cruce. Cătră rînjete și amenințări, pluteau miresmele florilor.

Oștenii de la Moldova apucaseră meterezurile de la Mangop și țineau strajă tare. Zidurile erau în bună

stare și porțile ferecate. Soli umblau neînterupt la cetatea neguțătorilor genovezi Cafa, îndemnând pe stărostele de acolo să se ție cu îndârjire și să ascută săbiile; dar neguțătorii în toate vremurile au fost mai înțelepți decât oștenii. Așa că moldovenii se țineau cu semetie, cum aveau poruncă de la Voievodul lor, iar neguțătorii se supuneau cu șiretenie plătind aurul și răscumpărându-l apoi prin traficuri agere.

Oștenii otomani nu întârziară a coborî. Ținutul cu cele treizeci de mii de case din vederea Mării a fost bîntuit de fier și flacără. Muierile și copilele au trecut înspre umbra haremurilor. Bărbații cei tineri, care nu s-au supus robiei, au cunoscut pieirea și s-au amestecat cu țărîna viilor și livezilor lor. Sfintele biserici au fost date pojarului; unele au fost prefăcute în geamii, și li s-a adaos îndată minarele, de unde muezinii au început a striga în patru zări numele lui Alah. Îndată după aceea ienicerii împlătoșați au strîns din toate părțile cetatea Mangopului și au bătut-o cu puștile pînă ce au spart-o în șase locuri, pe unde au intrat valurile împresurării. Nici unul dintre apărători n-a rămas viu; oștenii moldoveni au căzut rînd pe rînd, luptîndu-se în sfărîmături și-n turn, pînă la cel din urmă. Alexandru Paleolog a fost spintecat și i s-a luat capul, ca să fie dus la Bizanț pe un țarm unde stătuseră împărați străbunii săi. Orice neam din aceste rămășiți de Paleologi s-a mai găsit, a fost oborît. Un singur prunc, nepot al Doamnei Maria, a rămas și a fost ocrotit de imami pentru legea prorocului minciunos. Pe acesta l-a jelit mânia sa Doamna mai mult decât pe morți.

Întoarsă deci în Suceava din cetatea Hotinului, după războaiele soșului său, Doamna Maria a stat în chilia

sa cu spaimile Moldovei și ale Crîmului în jur. La 19 dechemvrie a anului 1477, măria sa a adormit într-o mare mîhnire. Ștefan-Vodă a însoțit pînă la sfînta mănăstire Putna împărătescul ei trup, dîndu-i sălaș de liniște în Moldova, pînă la învierea cea din veac.

II

La 8 mai 1478, prin lumina primăverii și strălucirea palatelor și grădinilor la Veneția, o gondolă cu vâl de purpură depunea pe Canal Grande, sub porticul Senioriei în preajma Bucentaurului, pe solul lui Ștefan-Voievod, domnia sa arhimandritul Ion Țamblac, om prea învățat și cunoscător de limbi, ruda măriei sale și dascăl al coconilor domnești.

Slujitorii săi moldoveni rămaseră jos. Domnia sa solul fu călăuzit în sala Senatului. Acolo era în ființă messer doge cu cei șase sfetnici și cu toți domnii senatori.

Domnia sa Ion Țamblac aducea solie scrisă, de a cărei copie în traducere luaseră din ajun cunoștință consilierii tainici și colegiul dregătorilor. Senioria ținea să onoreze solemn pe trimisul faimosului Voievod și să-i asculte și expunerea verbală. Se spunea că acel valah mărunt, cu înfățișarea ascetică, are un deosebit dar al cuvântului, moștenit de la strămoșii săi Paleologi.

— Mărite stăpîne, iluștri domni senatori, zise solul privind în juru-i la bogăția sălii și a costumelor, mă închin cu prietinie din partea slăvitului meu Domn și vă poftesc sănătate și putere. Domnia sa Domnul meu Ștefan-Vodă se află întru oarecare suferință, dintr-o

rană la un picior, dobândită în războiul cetății Chilia, acum cincisprezece ani și vă mulțamește pentru medicul pe care ați binevoit a i-l trimete prin solul măriei voastre domnul Emanoil Gerardo, care a trecut pe la noi și a stat între noi. De la acest prea cinstit și vrednic sol, domnul Emanoil Gerardo, domniile voastre ați putut cunoaște războiul nostru din urmă, când a venit asupra Țării Moldovei însuși Mahomet-Sultan cu capul său și cu o silă cum n-a cunoscut încă lumea. După ce s-a dat mare război la Pîrăul-Alb, unde Domnul meu a trebuit să se plece și să se tragă din vifor, au urmat alte întâmplări în care măria sa Domnul meu n-a încetat de a sta cu sabia în mînă și a lovi, pînă ce Mahomet a trebuit să iasă din pămîntul Moldovei mai mult biruit decît biruitor. Amintesc strălucirilor voastre că, într-un veac de om, în care și Senioria a pus în fața Necredinciosului viteji condotieri, nu s-a pomenit biruință ca cea din trecutul an 75 la Podul-Înalt, precum ați aflat și de la agenții domniilor voastre și din cartea pe care Domnul meu a scris-o tuturor domnilor și crailor Europei. Îndată după războiul din cealaltă vară, precum arată Domnul meu Ștefan-Vodă în cartea sa de solie, a purces fără întîrziere cu Vlad-Vodă Dracu de la Ardeal la alt război în Țara Romînească și a pus pe Vlad-Vodă voievod în acea țară. Pe care Vlad-Vodă, domniile voastre îl veți fi cunoscînd din renume. De și turcii din cetățile Dunării, cu Ali-Beg, și Skender-Beg s-au întors asupra lui Vlad-Voievod și l-au prăpădit, domnia sa Ștefan-Vodă n-a conținut, ci iarăși a intrat în Țara Romînească, voină să ție aici Domn al său și să depărteze din coasta sa pe păgîn. Așa că Domnul meu nu încetează, cît îi stă sus fruntea, de a fi soldatul lui Dumnezeu.

Însă, mărite domnule doge și iluștri domni senatori și dregători, stăpînul meu Domnul Ștefan vede că stă

singur în primejdie. Nici în întâiul război, nici într-al doilea, domnii și craii nu l-au sprijinit. Și soliile mării sale la prea sfântul părinte de la Roma și la strălucita Seniorie a Veneției nu i-au adus decât vorbe de îmbărbătare, pentru care măria sa Domnul meu mulțamește ; însă măria sa face războiul cu oșteni.

Cunosc, din cele ce am vorbit cu prea înțelepți seniori de aici că, la stăruința Republicii, prea sfântitul papă ar fi dat lui Matiaș-Crai bani, din care trebuia să ajungă o parte și la Domnul meu. Dar acei bani nu s-au văzut la Moldova. Știu deasemeni temeiul pentru care măria sa craiul i-a oprit : deoarece războaiele ar fi fiind ale craiului și Domnul meu ar fi un supus al său. Domnul Emanoil Gerardo v-a putut da și domnia sa deslușire asupra adevărului. Aș putea da și eu o deslușire care privește numai o prea omenească și de iertat slăbăciune a slăvitului Crai-Matiaș : căci fala și lauda sa și le trage întrucâtva de la neamul său, care-i valah. Deci și-a agonisit aurul pentru trebuințele sale, iar Domnul meu a primit de la domniile voastre o bucată de postav, pentru care deasemeni vă mulțamește frumos.

Prea mărite messer doge și prea înțelepților domni senatori, mai cunosc un lucru : că domniile voastre, avînd atîtea fondacuri și afaceri în împărăția Necredinciosului, nu puteți sta întruna cu sabia domniilor voastre și aveți nevoie mai ales de negoț ; iar cînd se face război de cătră alții și vă bucurați de asta, nu doriți să se cunoască la Țarigrad bucuria și amestecul domniilor voastre ; cunosc deci adevărul, de a cărui rostire vă rog a mă ierta, că fiind domniile voastre neguțatori nu puteți trăi fără turci ; și întrebarea este numai dacă trebuie să le lepădați, din folos, «*meno o più di due per cento*» ; totuși să-mi îngăduiți a aminti că stăpînul meu, de și poate oricînd să-și alcă-

tuiască pace și folosință cu păgînul, socoate, după cuvîntul sfîntului Izbăvitor, că omul nu trăiește numai cu pîne. Aurul nu-l va lua cu el la înfricoșatul județ.

Dacă deci Domnul meu Ștefan-Vodă nu dobîndește sprijin săbiei sale, au de la sfîntul părinte, au de la domniile voastre, au de la craii Țării Ungurești și Lehie, ca să-și întărească cetățile Mării și să lovească pe dușman cu o nouă putere, oprindu-l, atunci toți cei ce vor fi pregetat vor avea a răspunde întâi în fața lumii și pe urmă în fața Celui ce cîntărește străfundul cugetului nostru.

Mai spun iarăși ceea ce Domnul meu a rostit în cartea sa că sabia mării sale e apărarea domniilor voastre; că cetățile sale sînt straja celor doi crai megieși; că din aceste cetăți măriia sa cunoaște mijlocul de a bate și a redobîndi Cafa și Chersonesul. Acestea sînt taine și meșteșuguri ale mării sale.

Deci stăpînul meu își pune nădejdea în domniile voastre, ca unii ce veți ști a cumpăni interesele și a adăugi și datoria sufletului!

Domnii senatori ai Republicii au ascultat cu luare-aminte expunerea interesantului valah Caloian Țamblac și i-au dat dreptate. Dregătorii Senioriei i-au dat, pe lîngă dreptate, și o factură de trei mii de galbini pe care soli ai lui Ștefan-Vodă îi datorau mai de mult, din vremea umbletelor și șederilor lor la Veneția.

Au fost asigurate corespondențe și intervenții repezi la Cracovia și la Buda.

Cînd solul Moldovei a ieșit iar în gondola sa pe Canal Grande și a trecut pe sub Rialto, vedea bucuria pretutindeni, în înflorirea primăverii și a petrecerilor. În decadența sa, Veneția era ajunsă la mare bogăție; gloria ei strălucea nu numai în palatele și basilicele de marmoră, în biblioteci și galerii, dar și-n fastul serate-

lor și fineța banchetelor. Era un an după asediul de la Lepante ; armile lui Mahomet împresurau iarăși cetatea Scutari ; condotierii de altădată, Bertoldo și Malatesta, căzuseră ; se vedea în unele seri, de pe terasele palatelor, arzînd pe Tagliamento și Isonzo sate friulane aprinse de navrapî.

Vodă Ștefan va rămînea tot singur, cugeta de sine arhimandritul Ioan ; Senioria nu va întîrzia să încheie pace cu Mahomet-Sultan.

III

Trăia în vremea aceea la Cracovia, într-o chilie plină de in-folii, un bătrîn cărturar leah pe care-l chema Ian Dlugosz. La vîrsta de şaizeci şi cinci de ani, prîvind în jurul său şi văzînd lumea frămîntîndu-se în aceleaşi zădărnicii, mîhnit de micimea celor mari şi frămîntînd între gingii goale cenuşa unor visuri şi nădejdi neîmplinite, scria pentru cei care aveau să vie după el aceste cuvinte, judecînd fapta lui Ştefan-Vodă de la Podul Înalt :

«O bărbat minunat, întru nimic mai prejos decît eroii vechi pe care îi slăvim ! Tu, care în veacul nostru, cel dintăi între domnii lumii ai dobîndit o atît de strălucită biruinţă asupra Turcului ! După a mea socotinţă, ai fi vrednic să stai, prin sfatul şi hotărîrea tuturor creştinilor, la stăpînirea lumii întregi, şi mai ales la conducerea oştilor împotriva otomanilor, în vreme ce alţi crai şi domni catolici putrezesc în trîndăvie şi desfătări, ori se pierd în războaie civile.»

Ștefan-Voievod nu cunoștea încă aceste vorbe ; și chiar dacă le-ar fi cunoscut, i-ar fi folosit tot atît de puțin cît și altele. Căci solii veneau de pretutindeni la Suceava cu cărți. Însă măria sa asculta cuprinsul lor în tăcere, pe cînd bărbierul său grec înlătura cu grijă și ascundea cu meșteșug cărunteța timpurie a frunții sale.

IV

În vremea necontenitelor străduințe ale domnului Moldovei de a ținea voievod al său în Țara Românească, ducându-și mereu oștile în campanii repezi, fie ca să atace fie ca să se apere, avînd la munteni cînd pe Țepeluș-Vodă cînd pe Vlad-Vodă Călugărul, cînd prielnici Domniei sale și închinați sub mîna sa, cînd întorși la sprijinul turcesc și la puterea lui Ali-Beg Mihaloglu și a lui Skender-Beg Mihaloglu, s-a întîmplat și plecarea Domniței Olena înspre miezul nopții, la Moscovia.

Mihail Pleștev, boier al marelui Cneaz Ivan Vasilevici, a sosit la curtea din Suceava la începutul anului 1480, toamna. Închinîndu-se lui Ștefan-Vodă ca unui mare apărător al legii lui Hristos, domnia sa înfățișa cărți și adăogea și vorbe, cerînd pe domnița Olena soție pentru moștenitorul său Ivan.

Vodă a primit pețirea și a pregătit zestrea și alaiul logodnicei. Domnița a purces cătră Moscovia avînd însoțitori pe dumnealor boieri Sînger, Gherasim și Lascu, cu druște, fete ale domniilor lor, cu slujitori și multe căruțe. La Cracovia alaiul a făcut popas și însuși Caziimir-Crai a ieșit cu curtenii săi șlehtici întru întîmpin-

narea domniței de la Moldova, spunându-i vorbe plăcute și înfățișându-i daruri de nuntă. În ziua de Sfântul-Filip cap al postului de iarnă, măria sa Olena a ajuns la curtea lui Ivan Vasilievici mare Cneaz. A întâmpinat-o cneaghina cea bătrână, mama cneazului celui mare, și i-a orînduit sălaş într-o pravoslavnică mănăstire de monahii fecioare. Iar la Bobotează a fost nunta.

Pe această copilă a sa, Ștefan-Voievod trebuia să n-o mai vadă niciodată, în această viață. Între nesiguranțele și uneltirile acelei curți depărtate, la marginea pămîntului, Domniței Olena îi era scris să sufere fără mîngîiere și în cele din urmă să moară de otravă, împreună cu pruncul ei Dimitrie, în hrube de temniță.

În primăvara acestei despărțiri, măria sa a poruncit să se adune oasele vitejilor de la Valea Albă, și deasupra gropniței să se înceapă lăcaș sfînt lui Hristos. Locului bătăliei i-a pus numele Războieni; și însuși măria sa a așezat cu mîna cea dintăi piatră de temelie. A poruncit apoi meșterilor să dăltuiască pisania, lăsînd liber numai anul sfințirii.

— Căci vremurile sînt trudnice și sarace, a zis măria sa; și avem atîtea cheltuieli cu atîtea sfinte lăcașuri, unele pustiite, altele din nou pornite, încît nu știm cînd va fi ziua sfințirii de la Războieni. Deasemeni, necunoscîndu-ne numărul anilor, nu știm dacă vom apuca acel ceas. Poftim să vedem de mai înainte pisania cu ochii noștri; și vom așeza-o noi de va binevoi Dumnezeu; iar de nu, o va așeza urmașul nostru.

Închinarea aceasta a Domnului Ștefan stă și astăzi, în următorul cuprins:

«În zilele cuviosului și iubitorului de Hristos Domnului Ioan Ștefan-Voievod, cu mila lui Dumnezeu stăpîn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan-Voievod, la anul 1476,

iar al Domniei noastre al douăzecilea curgător, scula-
tu-s-a Mahomet împăratul turcesc cu toate ale sale rășă-
ritene puteri ; încă și Basarab-Voievod cel numit Laiotă
venit-a cu toată țara lui cea basarabească, au venit ca
să jefuiască și să prade Moldova și au ajuns pînă aici
la Pîrăul Alb, și noi Ștefan-Voievod cu fiul nostru
Alexandru ieșit-am înaintea lor și am bătut cu dînșii
mare război în luna lui iulie în 26 zile, și, cu îngă-
duirea lui Dumnezeu, fost-au biruiți creștinii de cătră
păgîni și căzut-au acolo mare mulțime de ostași moldo-
veni. Tot atunci au lovit și tatarii Moldova din acea
latură. Pentru aceasta, bine a voit Ștefan-Voievod să
zidească acest templu, cu hramul arhistratigului Mihail,
întru ruga sa și a Doamnei sale Maria și a fiilor săi
Alexandru și Bogdan și întru pomenirea tuturor drept
credincioșilor creștini cari au pierit aici.»

Deasupra osemintelor și a temeliilor, prea sfințitul
vlădică de Roman a cîntat slujbă mare și a dat pome-
nire tuturor oștenilor căzuți. Măria sa stătea îngenun-
chiat cu toată curtea, și a lăcrămat puțin, aducîndu-și
aminte de luptătorii săi pentru dreptate, și de felul
cum a stat fiecare și cum a pierit în acea zi ; mai
ales și-a adus aminte de spătarul său cel tînăr, domnia
sa Mihail, care a zîmbit spre măria sa și după o clipă
n-a mai fost.

«Ca floarea cîmpului înflorește», suspina în sine
măria sa, pe cînd fumul cadelnițelor plutea spre stre-
șina codrului. Șase rînduri de frunze căzuseră peste
morți.

V.

Subt amenințarea acelu viitor pe care îl bănuia întristat și neguros, Domnul trimesese meșteri la Chilia ca să ridice, din piatră, cetate nouă, întărind în pîrcălbie pe Ivașcu și Maxim, cu spor de putere ostășească și meșteșug de puști. Nu mult după aceea a zidit de iznoavă și cetatea Romanului. Dar pe cînd acolo i se adăogea, din altă parte avea pagubă. În iulie anul 79 a murit de lungoare coconul Bogdan, al doilea copil al Domniei. Iar nu mult după aceea, în noemvrie următor, se stîngea și Petru, al treilea cocon.

Ca să-și apere oarecum ce-i mai rămăsese, Voievodul ținu lîngă sine neconținut, în războaiele de la Țara Romînească, pe primul său născut Alexandru-Vodă. Aceste ridicări de oști și umblete neîncetate domnul Ștefan le săvîrșea cu stăruință, pentru paza asupra Țării Romînești, gînd strategic și politic pe care nu l-a părăsit cîtă vreme a avut asupra Moldovei amenințarea otomană. Măria sa însuși a călăuzit unele bătălii, cînd împotriva lui Laiotă, cînd împotriva lui Țepeluș. A prigonit pe al doilea călcător de jurăminte Basarab cel Tînăr Țepeluș pînă în munți, și pînă la cetățile Dunării, și pînă la Severin. Călăreții săi au trecut și la cetățile

de dincolo de fluviu, în vremea cînd a pierit Mahomet-Sultan. În sfîrșit, a așezat în scaunul Țării Romînești pe un om nou al său, Vlad-Vodă, zis Călugărul, frate de pe tată cu Țepeș-Vodă, copil al unei frumoase brăilence din timpuri vechi, doamna Colțuna. Fără vîrtute și de timpuriu sleit, trebuia și acest Voievod să se supuie păgînilor, întinzînd cătră ocrotitorul său de la Suceava al treilea pahar de venin al nrecunoștinții. Se mai întîmplase, în bătălia de la Rîmnic, în 81, împotriva lui Țepeluș, și căderea unui prietin iubit, cumnat al măriei sale, viteazul hatman Șendrea.

În acest răstimp, cînd s-a săvîrșit din viață Mahomet El-Fatîh, multor domni creștini li s-a părut că pot să răsufle, însă Voievodul Moldovei știa că numărul despre care scrie cartea Apocalipsului rămîne pe pămînt ; numai trupul istovit al împăratului răutății se duce dedesubt. Într-adevăr, după războiul din Asia între Gem, și Baiazid, feciorii lui Mahomet, s-a așezat la împărăție Baiazid-Sultan și amenințarea asupra creștinătății a rămas statornică. Era întrucîtva părere și înșelare că acest nou stăpîn al otomanilor se lasă ademenit de desfătărilor seraiului. Putea fi o clipă robit de muieri și băuturi. Nu era el puterea, ci însuși puhoiul prorocului minciunos era o stihie ce trebuia să-și desăvîrșească volbura. Deci dintr-o dată ienicerii și căpitanii cei mari ai împărăției au mișcat pe Baiazid asupra Apusului. Poarta încheiase o pace trecătoare cu Țara Ungurească, într-o vreme cînd Matiaș-Corvin avea nevoie de liniște în partea Răsăritului, ca să-și poată urma războiul cu împăratul nemțesc. Cum simțiră domnii și craii Apusului că se deșteaptă Baiazid, se neliniștiră, întrebîndu-se cătră cine va să rînjească fiara. Ștefan-Vodă nu întîrzie să-și mîie soliile și la miazănoapte și la asfințit, dar amîndoi craii îi trimeseră încredințare

să n-aibă nici o grijă. Pe de o parte Matiaș-Craiul avea siguranța tratatelor pentru granițele sale; iar Cazimir-Crai nu-și putea închipui tulburarea tihnei sale; și mai ales nu-și putea închipui o îndrăzneală a unor necredincioși împotriva unui mare și bătrîn rege catolic. Cei mai buni și viteji ostași ai Europei erau polonii. Turcii îi ocoliseră pînă acum. Îi vor ocoli prin urmare și de acum înainte, fiindu-le frică de săbii tari și binecuvîntate.

Înțelepciunea și vitejia nu lipsesc însă nici lui Satana. Galioanele de la Țarigrad cu oștenii cei mai buni și cu puști mari se înfățișară la gura Dunării la începutul lunii iulie, anul 84. Ienicerii au ieșit la uscat. Atacul îndoit al Chiliei a început numaidecît, cu o repezi-ciune așa de mare, încît luncile și ostroavele bubuiau de trei zile și alergătorii de cetate abia ajungeau la Suceava cu cărțile pîrcălabilor. Oștenii moldoveni se ținură cu tărie opt zile, pînă ce căzură porțile și zidurile. Cînd năvăliră ienicerii cu platoșe și marinarii negri, moldovenii lepădară tot și apucară sabia. A doua veste ajungea lui Ștefan-Vodă la Roman. Domniile lor pîrcălabii Maxim și Ivașcu pieriseră. Au pierit și toți oștenii din jurul lor. Cînd a căzut cel din urmă, ienicer-aga a putut porunci abaterea steagului cu zimbru de deasupra turnului.

Vodă și curtea au coborît la Bîrlad, apoi au trecut Prutul. Răzășii se sculau la porunca domnească. Alte pîlcuri de oaste veneau în lungul Nistrului la război în olatul Mării. Dar galerele și oștile împărăției n-aveau treabă pe uscat. La 20 iulie se îmbulzeau în preajma Limanului, cu trăsnet și fum. Pe zidurile cele nalte ale Cetății Albe boierii pîrcălabi Oană și Gherman pregăteau smoală topită și săgețile de mînă; iar lîngă meterezuri, la bombarde, salahorii grămădeau ghiulele de schijă.

Oștenii, deși fuseseră loviți întâi de vestea cea rea de la Chilia, se ținură tari. Prăvăliră în cele dintâi două zile de asalt toate scările pe care se cățarau strugurii de dușmani. După înfricoșata bătălie a puștilor celor mari de pe năvi, vreme de două zile, ienicerii trecură iar la năvală, prin spărturi. Dar apărătorii i-au bătut cu strășnicie pînă ce-au umplut cu leșurile lor spărturile. După zece zile, la a treia solie a Sultanului, oștenii moldoveni s-au închinat. Împărăția le-a făgăduit viața. Dar după ce au ieșit dintre ziduri, au căzut cu toții sub iatagane.

VI

Doamne, striga sufletul Voievodului, greșit-am că-
tră tine, căci nu am îndeplinit ce nădăjduiam. Greșit-am,
căci m-am semețit, crezînd prea mult în puterile mele.
Numai Dumnezeu poate scoate la țarm cele bune din-
tre cele rele, căci are înaintea sa veșnicia ; dar timpul
meu e mărginit și iată, mănăstioara din pustie, în care
am făcut odinioară legămînt, s-a risipit de furtună și
de varvari ; și pașii mei pe năsip nu se mai cunosc ;
primăvara vieții mele s-a scuturat ; cei iubiți ai mei mă
părăsesc, puțini mai stăruiesc lîngă mine ; vitejii mei
cei mai buni cad ; în fața mea se deschide zarea amur-
gului. Și n-am făcutuit nimic ; toate cîte am lucrat au
fost deșertăciune și vînare de vînt.

Îngăduie-mi, Dumnezeule, să îngenunchez între
spini cîmpiei, de unde se văd, în miazăzi, pojarurile.
În acele cetăți îmi sprijineam puțina putere ce mi-ai
hărăzit. Călăuzește-mă, Doamne, în calea ta și întru
adevărul tău, ca să le dobîndesc iar.

Cînd năpasta înconjură pe cel drept, au nu se vor
scula dreptii ca să-l apere ? Dintre domnii și craii care
stau împrejur și privesc, nu se găsesc oare unii care
să-și aducă aminte că vine un ceas cînd cei din mor-

minté vor auzi glasul Celui-Veşnic, şi vor trece acei care au lucrat bine întru învierea vieţii iar cei care au lucrat rău întru învierea osîndirii ?

Cel ce domneşte peste viaţă şi peste moarte totuşi va auzi glasul umilitului şi-l va călăuzi spre hotărîrea cea mai bună.

Poate — îşi zicea Ştefan-Vodă — am greşit întorcîndu-mă spre riga ungur. Nu trebuia să părăsesc pe prietinel cel vechi ; cel nou n-a fost mai bun. Va trebui deci să mă întorc îndărăt la leşi ?

Astăzi stau în putere, în cetăţile Moldovei, oştenii necredincioşi. Sprijinul lor e şi-n alte cetăţi pe care le-au bătut împăraţii negri. În tot înconjurul ţărmlui pontic fîlfîie flamura lor. Pe Mare au alt sprijin, căci nu plutesc în largul ei decît corăbiile lor. Toate ţările pînă în Asia cuprind oştiri fără de număr. Ca să ne scoatem ce-am pierdut trebuie să punem puteri îngemănate. Într-adevăr, Ţara Leşască va avea atîta suferinţă în negoţul ei, prin pierderea Cetăţii Albe, încît nu se poate să nu-i vie Craiului Cazimir o înţelegere. Dacă nu o înţelegere a unei datorii mai mari, macar înţelegere omenească şi datoria faţă de noroadele sale şi faţă de neguţătorii săi.

Pînă la înnoirea soliilor şi a legăturilor cu leşii, aici nu poate face altceva decît să împuternicească oştirile din Ţara-de-Jos, ca să fie sprijin pămîntenilor ; cetăţile noastre s-au prefăcut în cuiburi de răutate, de care va avea a suferi întreaga vecinătate. Chiar dacă aceşti păgîni, cunoscîndu-şi interesul, vor cădea la o tocmeală şi vor lăsa slobode căile pentru mărfuri, ce încredere poţi avea într-înşii ? Firesc este ca ei să rîvnească mîne a cuprinde însăşi aceste căi, pînă la Cameniţa, ca să aibă în stăpînire vămile şi Moldova. Suferinţa Moldovei, din pricina acestor două răni, va

fi nespusă ; dar mai mult decît suferința de acum e, în viitor, primejdia pieirii totale. Iar această poartă a creștinătății căzînd, îndată vor veni și alte căderi ale altora cu mare sunet. După Cetatea Albă, va cădea Camenița. După Camenița, Lehia. Apoi, bătută în coastă, va cădea Țara Ungurească.

Mai întăi trebuie apărat acest pămînt. Acesta e sfatul cel dintăi pe care-l înțelege de la Dumnezeu. De aceea întărește rînduielile ostășești în Țara-de-Jos. După aceea poruncește diecilor de latinește cărți pentru măria sa craiul Cazimir.

De aceste cărți Craiul a luat cunoștință și a rămas să cugete îndelung ce are de făcut. La dieta de la Torn, în martie următor, unii nobili ai Lehiei s-au ridicat și au strigat pentru nevoia lui Ștefan-Vodă și pentru primejdia creștinătății, cerînd să se ia în cercetare cererile palatinului moldovenesc. Unii au îndrăznit a-l lăuda prea mult pentru războaiele lui cu păgînul, pînă ce alții, oameni ai măriei sale regelui, s-au grăbit să dea lămuriri că treburile politicești sînt pe bun drum așezate și ajutorul măriei sale Craiului este asigurat lui Ștefan-Vodă. Prin urmare acest prea mult lăudat palatin va veni, în sfîrșit, după ce a făgăduit într-atîtea rînduri, în tratate anterioare, că se va înfățișa personal la închinare și totuși nu s-a ținut de cuvînt ; va veni să presteze la Colomeea jurămînt de credință regelui său.

Ștefan-Vodă nu stătuse prea mult în cumpănă. Într-adevăr, în fața nevoii și în nădejdea că a găsit cea mai potrivită ieșire pentru a avea puternic sprijin și ajutor, Domnul dădea în mîna solilor leși, în cetatea Sucevei, iscălitura sa pentru orînduirea închinării la Colomeea.

Pe temeiul acestei alcătuiți s-a ridicat măriia sa cu boieri și curteni și a trecut în Lehia la începutul lunii septemvrie a anului 84. Domnia sa comisul Șendrea, care deschidea calea mării sale, cu slujitori domnești, purta cartea Craiului, în care prea strălucitul Domn al Lehieii Cazimir arăta că a binevoit a da *«presentem saluum conductum servo et amico nostro dilecto Iohanni Stephano palatino et domino terrae Moldaviae et omnibus eius armigeris et omnibus eius servitoribus»*.

Acești oșteni și boieri din trecute războaie alcătuiau palatinului un alai impunător, pe care-l priveau cu plăcere și mirare domnițele șleahțicilor, venite la Colomeea pentru spectacol.

Măriia sa Craiul cu toată curtea sa a ieșit într-o împinarea prietinelui și a vasalului său, schimbând amândoi vorbe potrivite. Oastea a făcut zid. Cortul de matasă unde trebuia să aibă loc ritualul închinării, după norma evului mediu, era înălțat pe un dîmb. Ștefan-Vodă ceruse mării sale prin solie ca acest act să se desăvîrșească închis, numai între înalții dregători, după care ar fi urmat iscăliturile, punerea solemnă a pecetilor și șnuruirea pergamentelor. Când trîmbițașii dădură semnalul, cortul căzu. Lumea îmbulzită în laturile oștirii putu într-adevăr admira o priveliște unică. Măriia sa Cazimir era un crai ajuns la frumoasă bătrîneță, purtînd schiptru și purpură. Se văzu că palatinul moldovenesc, după ce se ridicase din îngenunchiere, e mai mic de statură. Deodată s-a răsucit și olmazurile săbiei de la Cafa au dat strălucire. Stătea puțin încordat, ca un zimbru care poștește să împungă. Doamnele curții au zîmbit; Craiul le-a salutat ușor, înclinîndu-și spre ele fruntea.

Pentru asemenea răni ale mîndriei cel mai bun leac sînt sofisme. Neputința clipei, de altminteri, nici nu

poate pune la îndămnă altceva. Treacă și acest pahar cum au trecut altele, dacă, după asta, potrivit jurămintelor ce se fac, se va ridica din Lehia oaste care să meargă cu Voievodul Moldovei la miazăzi. Bine este a îngenunchia, ca să-ți aduci aminte de Dumnezeu. Bine este a te umili, ca să nu uiți că soarta noastră e suferința. După ce ai stat cu fruntea amenințătoare, bine este a te reculege și a zîmbi prietinelui și stăpînului tău regesc. Chiar dacă în fundul gurii te înăbușă o zgură amară, bine este a zîmbi, cugetînd că totuși Dumnezeu va da acum folos și va îngădui cîndva o răscumpărare.

Pe cînd palatinul se afla a doua zi la masa regească și i se închinau șleahicii tineri, care cetiseră vorbele înflăcărare ale lui pan Ian Dlugosz, vestitori de la hotar sosiră dînd în mîna Craiului cărți care arătau că păgînii au ieșit din cetățile Mării. Unii bat război cu pămîntenii într-o parte, iar alții se învîrtejesc spre Suceava.

Ca dovadă a înaltei bunăvoinți și ocrotiri, Riga îngădui să se deslipească din oștile sale două mii de săbii care să însoțească pe măriia sa Ștefan în Moldova. Acesta e ajutorul cel dintăi, de la petrecerea mesei; dar va veni curînd sprijin din toată puterea cea mare a Lehieii, ca să fie alungați necredincioșii de la limanul Mării.

Fără nici o întîrziere vodă s-a sculat, s-a închinat spre strălucita adunare și a poruncit curtenilor și boierilor săi să încalece. A poftit și pe husarii crăiești să-și puie zalele și să-și strîngă în chingi caii. A repezit înainte curieri; a trecut și măriia sa îndată în Moldova; a dat știre prin crainici că se află la locul său; a călcat fără întîrziere pe urmele lui Ali Hadîmbul

Beglerbegul ; oștile moldovenești s-au bulucit în ținuturile olatului Mării și Dunării.

Cătră mijlocul lunii noemvrie, oblicind măriia sa, prin iscoade din bălți, că umblă să se ridice iar în pradă sangiacii dunăreni Skender-Beg Mihaloglu și Bali-Beg Malcocioglu, cu oști bune și multe căruțe pentru dobândă, a împânzit alergători și a dat porunci căpitanilor săi. Așa că, abătându-i pe turci cu spatele în bălțile de la Catlabuga, le-a închis toate trecătorile, lăsându-i să se frământa, tăindu-i și lepădându-i în mociurlă. Din această pierie au scăpat puțini, jurând să vie cu putere și mai mare în primăvară. Cu adevărat, primăverii care a venit după aceea în Moldova i s-a zis a lui Hromot, căci acest răzbunător și-a purtat cu grabă oștile în susul Siretului cătră Suceava. Pe dealurile de la Șcheia, în ținutul Romanului, au ieșit pîlcurile de călărime moldovenească. Cum s-au bulucit prădalnicii spre ei și s-a ridicat în scări acel Hromot, încruntându-se și cercînd a vedea de unde vine adevărata primejdie, precum știa el că este obicei în războaiele cu Ștefan-Vodă, a și pornit deodată izbitura de cătră apa Moldovei și din cîmp, tălăzuind bulucurile lui Hromot spre codru. A fost crîncenă vînătoare. La popas, Hromot a fost adus sub scara calului lui Vodă, și acolo, pe loc, i-a căzut capul : ziua de 6 martie, anul 86.

Dar unde-s ajutoarele cele grabnice, făgăduite de măriia sa Cazimir-Craiul ? Prea frumos a fost pentru strălucirea sa la Colomeea, unde strălucirea sa a zîmbit ; și prea amar pentru Ștefan-Vodă ; deci s-ar fi convenit să se ocrotească interesele și să se înfăptuiască jurămîntul. Să vie oști îndestulătoare ; cine să le călăuzească, este. Să apuce cetățile, învățînd a birui pe necredincioși ; ca și necredincioșii să se deprindă a fi biruiți.

N-au fost decît aceleaşi înşelări de vorbe.

Zadarnic a înecat măriia sa urdia la Catlabuga şi a sfărmat-o la Şcheia. Mîni va ieşi alt puhoi de la Ceta-tea Albă şi de la Chilia. Îl va zăgăzui şi pe acela ; dar pe urmă va ieşi altul. Acestea sînt răni fără vindecare ale Moldovei, ca şi rana de la piciorul mării sale. Solom, vraciul de la Crîm, trimes de Mengli-Ghirai, cazar ascuţit la minte şi cu barba roşă, îi spunea mării sale la Suceava mîngîindu-i piciorul bolnav : Cu această rană ai să mai umbli măriia ta prin multe biruinţi şi va da Dumnezeu să adormi de bătrîneţă.

Însă de rănilile ei, Ţara Moldovei poate pieri.

— Nu te încrede, măriia ta, în vorbele domnilor şi crailor, zîmbea cu ascuţime Solom cazarul.

— Într-adevăr, nu mă încred decît în Dumnezeu, suspină Vodă.

— Eu sînt vraci pentru răni, măriia ta, urmă cazarul, şi sînt şi vraci pentru treburile politiceşti. Deci voi mărturisi că nu îngrijesc numai de piciorul mării tale, ci şi de treburile stăpînului meu Mengli. Îţi trimete şi stăpînul meu Mengli un sfat, măriia ta, care sfat e mai întăi şi întăi folositor lui. Să părăseşti pe leah. Iată ai un cus cru la Moscova. Ai un prietin vechi la Crîm. Aceştia sînt mai buni şi te pot sprijini să te întorci la Colomeea pentru altfel de petrecere. Ştiu eu, măriia ta, că şi rana aceea te doare ca şi fîntînica de la picior ; pentru aceea este un leac mai bun. Şi acel leac îţi va alina atunci şi piciorul.

Era în iarna anului 88, la Bobotează, şi închinători de pretutindeni veniseră la Suceava, la marea sfinţire a apelor. După trudele sfatului şi a prînzului cu boierii săi, Domnul se retrăsese cu Solom vraciul la chiliile Doamnei Voichiţa. Acea strălucită copilă a lui Basarab-Vodă era de cîţiva ani Doamnă în Suceava şi dăduse

Domnului său un prunc, pe care-l chema Bogdan-Vlad. Pruncul dormea cu dădacele lui în iatacul din fund. Între acel iatac și camera Doamnei era un iconostas. Îndată ce auzi pașii cunoscuți, măria sa Voichița porunci fetelor și fecioarelor sale să se retragă. Își întâmpină soțul cu zîmbet plin de dulceață și cu desmierdări copilărești, căci ea nu era decît un prunc sub cărunteța lui sumbră.

Cazarul îi privea cu luare-aminte, fără să pară, pe cînd cerceta la oglinda de Veneția irurile și pomezile Doamnei.

«Acestea sînt nimicuri, cugeta el, și cu toate acestea măria sa Doamna e încredințată că ele îi dau frumuseța.»

Voichița-Doamna cuprinse pe soțul său cu amîndouă mînuțele de după grumaz. Vraciul trecu pe subt iconostas, ca să vadă somnul pruncului.

— O, Domnul meu, zise Voichița, de ce te vād iarăși întristat? Nu ești tot același Domn tare și același bărbat iubit?

Vodă clătină fruntea în tăcere.

Nu mai era nici mare nici tare; căci nu mai era tînăr, și visul cel de demult nu și-l izbîndise.

— Stăpîne, urmă Doamna, eu am ascultat odată vorbe potrivite de la un om înțelept, care socotea că a venit, în sfîrșit, vremea să cugeți și la măria ta și să te odihnești. Căci de atîția ani stai în zdruncin și războaie. Măriei tale ai folosit prea puțin; iar craii și domnii creștini te-au părăsit în nevoie.

— Cine e acel înțelept, Doamnă? zîmbi vodă. Mi se pare că e un oarecare vraci de la Crîm.

— Nu e Solom, măria ta, se grăbi să mărturisească Doamna, fără a roși, căci avea fard. Bune par a fi jertfele, măria ta, mai ales cînd le fac alții.

— Aşa este, urmă a zîmbi Vodă. Cumplit e cînd rodul străduinţii e amar. Ştiu, într-o toate răbdător şi pînă la sfîrşit jertfă nu a putut fi decît Împăratul vieţii şi al morţii Hristos ; nu trebuie să păcătuim prin semeţia de a ne asemui sfinţiei sale.

Doamna suspină.

— Într-adevăr, măria ta, la asta m-am gîndit eu demult, pe cînd nu eram decît o copilă. În acel an cînd ai sfărîmat oştile lui Soliman-Hadîmbul, te aştepta lumea la Suceava, cu prea sfinţitul Teoctist, ca să-ţi dea slavă ca unui biruitor de limbi păgîne. Te aşteptam şi eu, sărmana, care nu te văzusem de mult ; şi mă bucuram că vei sosi. Dar abia ai numărat steagurile şi dobînzile de la Podul-Înalt şi te-ai suit iar în şa, ca să te pogori în Țara-de-Jos, la Dunărea ; şi cum ai ajuns în Țara-de-Jos ți-au sosit călăreţi de la Orhei vestind că au dat năvală din pustie acei cazaci de pradă cu Nalivaico, Lobodă şi Jura. Te-ai întors asupra lor şi i-ai prăpăstuit în Nistru. I-ai prins pe unii şi i-ai judecat cu sabia. Ai chemat norodul şi la alte rînduieli, întîrziind, încît nu te-am putut vedea decît spre primăvară. De atuncea am dorit eu linişte şi ocrotire măriei tale ; însă măria ta nu te uitai la mine. Dacă n-aş fi cutezat încă de atunci, poate ai fi trecut măria ta prin viaţă fără dragostea mea. S-ar cuveni deci popas şi tihnă celui care niciodată nu le-a avut. Precît înţeleg, împărăţia de la Țarigrad ar fi prea mulţămită să aşeze pace la Moldova.

Astfel, pe lîngă îndoieli şi mîhniri, a lucrat şi Doamna Voichiţa, cu vicleană dragoste, să-l dea pe Ştefan-Vodă în mîna filistenilor. Într-adevăr soliile au fost fericite şi tocmeala bună ; Țara s-a bucurat şi i-a adus laudă lui Vodă pentru linişte ; dar coconul Săndrel, care cîrmuia de la Bacău spre secui şi munteni,

a fost sortit să fie zălogul păcii și a și pornit la Țari-grad, despărțindu-se cu jale de părintele său, însă nu cu prea multă de Țîrgul Bacăului, deoarece trecea spre desmierdările scaunului lumii.

Vîrsta și dezamăgirile păreau în sfîrșit a aduce o cumpănă zbuciumelor lui Ștefan-Vodă ; însă pentru omul din taina lăuntrului său aceasta era durerea cea mai ascuțită.

Capitolul IX

DESPRE FINTÎNA RĂSCUMPĂRĂRII ȘI ÎNCE-
PUTUL RĂZBOIULUI CU OLBRIHT-CRAI ; DES-
PRE BĂTĂLIA DE LA COZMIN ȘI PRAZNICUL
OȘTILOR LA HIRLĂU

Era un popas la marginea pustiei, într-un loc unde stătuse cîndva un schit de ceamur. Acel popas cuprinde cămări pentru călători străini, precum și odaie pentru dobitoace și slujitori, și mai ales o fîntînă vestită cu apă adusă de la un deal, cu meșteșug de oale. Turcii din cetăți ziceau locului aceleia Bogdan-Punar, iar moldovenii Fîntîna lui Vodă. Toate se țineau aici cu cheltuiala mării sale Ștefan. Se aflau și cai de schimb; și răzășii din ținuturile de margine veneau să facă strijă cu rîndul. Erau cîte opt și, cu un hotnog al lor, nouă. După cîte spuneau unii din acești străjeri, care n-aveau altă treabă decît să privegheze și să povestească, măria sa ar fi dorit să zidească acolo o sfîntă chinovie, mitoc al Putnei și al Zografului de la Aton; însă, după ce au intrat cîrmuitori negri în Cetatea Albă și s-a alcătuit o pace între Baiazid-Sultan și măria sa Ștefan-Vodă, nu s-a mai urmat lucrarea după gîndul cel dintăi. Zice că să fi avut măria sa un vis, în care i s-ar fi arătat acel izvor al răscumpărării.

În iarna anului 93, înspre sfintele sărbători, erau acolo, la o hodină de sară, soli de la Crîm și neguțători

de la Liov. Stăteau în sfat cu neguțătorii armeni de la Suceava, care știau pe degete toate ale Domniei. Hotnogul străjerilor era și el de față, cerînd de la suceveni tălmăcirile vorbelor.

— Acești crîmleni, dădeau lămurire armenii, se duc la măria sa cu cărți și cu daruri. Au cu ei postavuri de cel puțin șaizeci de galbini. Trebuie numaidecît să ajungă în ziua de 26 dechemvrie la Suceava, ca să poată intra de Sfîntul Ștefan, a doua zi, la măria sa. Vor să-l firitisească și să-i închine postavul. Iar de cărți nu spun nimic ; dar noi știm ce este. Fiind acum o liniște în lume și pace între Crai și Turc, Ghirai vrea să mai scornească ceva dobîndă pentru tatarii lui. Și-l întreabă pe măria sa cînd poștește să intre în Lehia, ca să-l sprijine și el cu ciambulurile sale.

Dumnealui răzășului Toader Bora de la ținutul Bîrladului nu-i era neplăcută treaba asta. Fusesse cu vodă în Pocuția cu trei ani în urmă și găsise acolo bun folos. Nu se știe de ce și cum, după bună prietinie, atîta vreme, cu Țara Leșască, dintr-o dată a început să se zbîrlească asupra Crăiei măria sa Ștefan-Vodă.

— Prea cinstite boierule, i-a răspuns starostele sucevenilor, domnia ta știi, însă vrei să ne ispitești, ca să vezi dacă știm și noi.

— Poate știu, s-a semețit răzășul, strîmbînd dintr-o mustață. Dar domniile voastre ce spuneți ?

— Noi ce putem spune ? Noi nu putem spune decît că măria sa are dreptate. Căci măria sa are sinet vechi de la Alexandru-Vodă Bătrînul. Acel sinet de trei mii de galbini stă în vistieria Țării și nu l-a mai plătit Crăia nici în ziua de azi. Apoi noi am socotit, zice măria sa, că vom sta cu toți într-o unire pentru folosul țărilor noastre ; am socotit că vom avea sprijin de oaste cînd am fost în crîșcarea durerii ; dar dacă

fiecare nu-și vede decât ale sale, atunci să-mi văd și eu de ale mele. Deci a pășit în Pocuția, a însemnat hotar nou și a pus pîrcălabi.

— Iar noi am luat bună dobîndă, observă răzășul, strîmbîndu-și mustața. Domniile voastre, cinstiți neguțatori, credeți ca acel sinet vechi, de la Alexandru-Vodă, mai este ?

— Noi credem că mai este.

— Se poate ; însă eu am să vă spun domniilor voastre că nu este sinet mai bun decât sabia mării sale.

— Asta numaidecît, se grăbiră neguțatorii a încuviința.

Solii tatarî își isprăviseră cina și ascultau fără să înțeleagă. Erau doi : unul bătrîn, cu un fuior cărunt de barbă, în care se vedeau buze groase, negre, crăpate de vîntul lui dechemvrie ; altul tînăr și sprinten, cu obrazul aproape balan, lucru prea rar la semînția lui. Acesta era Ahmet-Mîrza, care, în trei ani, fusese de șase ori cu ceambulul la Lehia. Bătrînul era Livan Cadîr, omul tainei celei mai dinlăuntru a lui Chirai.

— Ce spune căpitanul de străji ? întrebă Ahmed pe neguțatori.

Starostele le lămuri, închinîndu-se cuviincios, afacerea cu sinetul.

Bătrînul Cadîr găsi de cuviință să rîdă. Între buzele lui răsfrînte i se văzură numai trei dinți lungi, doi jos și unul sus.

— Este o altă datorie, zise el. Acea n-o pot plăti leșii nici cu Pocuția. Întreabă-l pe căpitanul de străji dacă a fost cu măriia sa Ștefan la Colomeea. A fost ?

— El răspunde că n-a fost.

— Dacă n-a fost, știe cel puțin ce s-a întîmplat acolo ?

— Zice că boierii moldoveni și leși ar fi mâncat și ar fi băut bine.

— Va fi fost și asta, dar a mai fost un lucru pe care nici măria sa Vodă-Ștefan nu-l spune nimănui ; însă îl scrie cu fier. Așa că nu s-a isprăvit ; și căpitanul acesta de străji, dacă are plăcere, are să se mai ducă în Țara Leșească.

Tălmăcindu-i-se vorbele, dumnealui Toader Bora căzu pe gânduri. Ce putea să fie ? Numai Dumnezeu știe ce este ; noi răzășii n-avem a ne bate capul cu treburile Domniei. De știut trebuie să arătăm că știm toate cîte se întîmplă pe lume, dar, dacă este o gîcitoare tainică precum e asta, mai bine tăcem și zîmbim ca și cum am cunoaște-o. Poate măria sa Craiul să-l fi suduit pe Ștefan-Vodă ? Poate fi și asta ; c-apoi, după aceea n-a trecut multă vreme și Vodă a și întocmit pace cu Baiazid-Sultan. Dar tot nu-mi vine a crede să fi fost una ca asta ; pentru că împărații și craii sînt altfel de oameni decît noi, și nu-și îmbalorează gura cu spurcăciuni de cuvinte.

— Cum a fost, bine a fost, se întoarce el înspre neguțatori. Dintr-acea supărare, a ieșit pacea Țării Moldovei din partea de unde veneau lupii. Iată, acum stînila noastră sălășluiesc fără grijă pînă în bălți ; și nu îndrăznește un turc să răpească o oaie, căci numaidecît îi cade capul. S-a alcătuit asemenea pace și tihnă, încît dăm laudă lui Dumnezeu în fiecare zi pentru gîndul cel bun al mării sale. Pînile noastre nu mai sînt primejduite în gropile unde le așezăm ; vitele buicesc în poieni și iamașuri. Avem cei șapte ani grași, despre care scrie la carte. Vodă umblă în toate părțile, împărțind dreptățile și uricele. Se văd și oameni de rînd intrînd în boierii pentru fapte de vrednicie. Meșteri iscusiți au clădit curți nouă la Vaslui, Iași și Hîrlău ; alții isprăvesc

În toate părțile bisericile mării sale ; și călugării și preoții au de la măriile să multă milă. Deci toate fiind bune la noi, se cuvine să fim și noi lupi la alții. Zice tatarul cel bătrîn că hanul ar fi făcînd iarăși gătire de oaste ?

— Asta nu poate mărturisi, zîmbi neguțătorul sucevean ; dar soliile domnilor și crailor, în vreme de pace, au anumit înțeles ; căci slujba domnilor și crailor pe lumea asta nu poate fi alta decît războiul. Ce poștești domnia ta să-i mai întreb ?

— Întreabă-l pe mîrzacul cel tînăr, dacă au hălăduit bine la Lehia în vremea îngropăciunii lui Cazimir-Crai. S-au dus în acea vreme ceambulurile de la Crîm să prade, pe cînd toate oștile Crăiei și toți boierii leși erau la Cracău.

— Nu putem întreba asta ; dar se vede că le-a mers bine.

— Dar după îngropăciune, cînd a strigat Olbriht-Crai armile, cum le-a mers ?

Neguțătorii începură a rîde. Într-adevăr, viteaz și semeț cari ca Olbriht n-a avut de mult Lehia. Ce dezbin a dat măriile sa Olbriht-Crai tatarilor, se știe. Cu toate acestea tatarii și-au încărcat căruțele și s-au dus. Tatarii nu bat război ; tatarii se duc în pradă : asta e legea lor.

— Au dreptate ; unealta lor e sabia. Și spuneți domniile voastre că la primăvară avem să ieșim la Lehia, noi dintr-o parte și ei din alta ?

— De asemenea război, cinstite boierule, nu știm. Mai bine Dumnezeu să ne ferească.

— Atuncea de ce se duc solii la Suceava ?

Neguțătorii armeni suspinară cu amărăciune. Se temeau, într-adevăr, și ei, de război. Ei, care aflau și cumpăneau toate, cunoșteau că Ștefan-Vodă își în-

temeiasă stăpînirea Pocuției nu numai pe pacea cu Sultanul, ci și pe un legămînt cu Ghirai-Han și cu cnejii ruși din miazănoapte, care stăteau în coasta cealaltă a crăiei. Dar mai cunoșteau și altele : că Olbriht-Crai cel tînăr a strigat în seim pieirea tuturor dușmanilor Lehiei ; deci, a zis măria sa, cine a îndrăznit a lua o Pocuție, va da două îndărăt. Iar tatarii, care au deprins calea Lehiei, au să cunoască drum fără întoarcere. În ce privește Pocuția și Moldova, măria sa Olbriht s-a adunat în sfat cu fratele măriei sale, Vladislav-Crai de la Țara Ungurească, și ce s-a spus în acel prea tainic sfat, nimeni nu arată, însă oarecare lume știe. Ah ! ah ! cu greu își cîștigă neguțătorul banul său de aur, între atîtea războaie pe care le pregătesc și le bat domnii lumii !

A doua zi, solii și neguțătorii au purces pe cale, cu dumnealui răzășul Bora, care-și isprăvisă sorocul. Era o iarnă îmbielșugată și tare. Podurile de ghiață peste rîpi erau ca de cremene albă. Pretutindeni erau valuri și troiene, sub soarele palid. Satele fumegau pe costișe. Săniile cu călătorii fugeau pe zarea dealurilor, sunînd din clopote. La Bîrlad găsiră un agă de la sangiacul Silistrei, Malcoci, care se ducea și el cu plocoane la Suceava de Sfîntul-Ștefan ; așa că săniile de la Liman se împreună cu cele ale lui Mahmud-Aga și ale slujitorilor lui și grăbiră spre șleahul cel mare al Domniei.

II

Atît în iarna aceea cît și în vara următoare, soli și neguțători au trecut pe la scaunul Sucevei. Au sosit și cărți tainice fie de la turci și tatari, fie de la brașoveni, fie de la oameni năimiți din Lehia. Și oameni și scrisori îndreptăteau pe Ștefan-Vodă să cugete cu o nouă mîhnire la treburile domnilor și crailor. Măria sa își căuta acuma în liniște de gospodăria țării, priveghind pretutindeni cu mare hărnicie. Nu uita nici de sufletul său : din înfrîngere și umilință înălța aceeași slavă lui Hristos Dumnezeu, închinîndu-i în toate unghiurile Moldovei lăcașuri de piatră. La sărbătoarea de la 24 iunie, au năvălit la moaștele sfîntului Ion-cel-Nou atîtea noroade, unele în căruțe cu coviltire, altele călări, altele pe jos, cu atîtea daruri, încît inima măriei sale creștea ca o pîne de mulțămire pentru clericii săi și pentru ctitoria domnească din Suceava. Dar veștile îi arătau de la vecini gînd rău și pizmă. Vreme de treizeci și mai bine de ani măria sa se străduise să îngemăneze puterile crailor și domnilor pentru sfînta cruce, iar craii și domnii se dovediseră leneși și-l lăsaseră singur în nevoie și zdrobire. Iar acum, deodată,

acei crai și domni se deșteptau nu împotriva Păgînului, ci împotriva măriei sale, frate creștin. Deci pentru faptele și mucenicia sa, aceasta îi era plata ! Solii biruitorilor de la Podul Înalt veneau la curtea sa cu daruri, de ziua sfântului Ștefan, spunându-i vorbe bune și cunoscînd în măria sa o putere ; iar craii megieși alcătuiesc sfaturi ascunse, ca să-l stingă de pe fața pămîntului.

Drept este, cugeta măria sa Ștefan, că niciodată nu s-a văzut trăsnet căzînd din senin. Durerea anilor care nu de mult au trecut și umilința de la Colomeea păreau a-i da măriei sale un drept să-și alcătuiască prietinii în altă parte și să deștepte dușmăanii împotriva leșilor. Asemenea politicești treburi sînt îndeletnicirea de frunte a stăpînitorilor de noroade ; prin urmare și măria sa Ștefan își îngăduia să facă pentru Țara Moldovei ceea ce își îngăduiau alți domni pentru țările lor. Ridicînd pe Ivan Vasilievici mare cneaz și pe Ghirai de la Crîm în hotarul leșilor, Ștefan-Vodă socotea să-și întărească liniștea și dinspre Lehia, după ce se hotărîse în sfîrșit să așeze pace la Dunăre. Cu Crăia ungurească deasemeni își alcătuisese pace, și cu voievozii de la Ardeal avea prietinie. Prin urmare nu-i mai rămînea decît să-și plătească, cu oarecare puțintică dobîndă, o rană a semeției sale. Ca ucenic al Domnului Hristos, ar fi putut trece peste asta ; însă, la banchetul cel mare al Sfîntului-Ștefan, măria sa dăduse sfetnicilor săi încredințare, zîmbind subțire, cum îi era obiceiul, că nu pofteste să uite petrecerea de la Colomeea. Dacă ar fi un monah, ar întoarce și celălalt obraz ; însă măria sa, din mila lui Dumnezeu, e Domn și stăpîn ; așa încît nu binevoiește să uite ; iar pentru păcatul ce săvîrșește, se vor ruga călugării în mănăstiri

și preoții în biserici. Deci de aceea, după ce a alcătuit craiului leah dușmăni, a căutat vreme prielnică și pricină și a trecut cu oștile în Pocuția, mutînd în spre miază-noapte bourii hotarului. Aceasta va fi fiind pricina zavistiei lui Olbriht-Crai; totuși nu este numai asta. Oricît de vinovat ar fi măria sa Ștefan-Vodă față de craiul leșesc, nu se cuvine a trece cu vederea atîtea foloase din trecut, atîta zdruncin și jertfă de război, ca să petreacă odinioară în tihnă Lehiă. Cînd uită împărăția turcilor atîtea înfrîngerii de la cel mai aprig dușman, oare nu poate ierta Olbriht-Crai unui bătrîn prietin al părintelui său? Chiar dacă a mers prea departe, rupînd pămînt din Pocuția în folosul domniei Moldovei — pot sta la tocmeală judecători frățești, cumpănind îndreptățirile și sineturile despre care-i vorba.

Nu este numai asta. Olbriht pare un crai neliniștit și măreț. Încă de pe cînd era sub mîna părintelui său a ieșit la război împotriva nohailor, urmărindu-i în pustie cu sabia. La moartea lui Cazimir bătrînul, s-a ridicat chiar asupra voinții părintești, cerînd el tronul împotriva fratelui său. Așa că fratele său Vladislav a rămas la Țara Ungurească, iar măria sa Olbriht s-a așezat cu putere și cu semeție în locul bătrînului. Acuma gîndul lui mergea mai departe. Mai erau doi frați: unul stăpînea la Litvania: Alexandru. Al patru-lea, Sigismund, avea și el nevoie de moșie. I se va da Țara Moldovei. Și peste toți mai mare și mai tare va șede Olbriht.

Toate le înțelese Ștefan-Vodă. Deci nedreptatea nouă îi sporea un drept mai vechi. C-o mînie rece și cumpănită își mai socotea o dobîndă, pentru viitorime. În socoteala acestei dobînzi, aștepta căderea

frunzelor, ca să-și desfășure iar călărimea în Pocuția și-n hotarul Craiului. În vremea asta avea grijă să trimeată solii ascuțite la boierii unguri, ca să le aducă la știință pofta lui Olbriht-Crai de a supune la coroana Lehie, Țara Moldovei. Însă boierii cei vechi unguri știau că voievozii Moldovei se trag de sub coroana Ungariei. Deci bănuiau pe craiul lor Vladislav că umblă mai mult în interesele leșești și ale familiei lui decît în interesele Țării Ungurești. Deasemenea se mișcau și prietenii lui Ștefan-Vodă din Lehia. Căci erau în această țară destui domni mari și castelani viteji care-și aduceau aminte de faptele Voievodului din Moldova pentru legea creștinească.

— Chiar dacă a greșit acum, strigau unii, să-l chemăm la o împăcare în numele lui Christ; și noi sîntem încredințați că va veni. Căci sub Craiul cel bătrîn, palatinul Moldovei a fost cel mai bun prietin al nostru.

— Nu se cuvine să săvîrșim asemenea faptă! a cuvîntat în seim domnia sa Miecislav Dombrovschi, prietin al Voievodului. Cum putem noi, fără rușine, lovi într-un luptător al credinței? Vă fac băgători de samă, o prea iluștri nobili ai Lehie, că tînărul nostru Crai poștește să iasă de sub rînduiala cea veche și bună. După rînduiala cea bună, noi nobilii sîntem stăpîni în această republică a părinților noștri. Măria sa Craiul poștește să ne înlătore și să puie în loc voia sa. Acum abia văd greșala ce am săvîrșit, lăsînd prințului Olbriht dascăl pe un venetic de la Italia. Acest Philippo Buonacorsi, care-și zice Calimah, a învățat bune lucruri pe stăpînul său, cum se vede. Acest așa-zis Calimah este sfetnicul cel mai de taină al mării sale Craiului. Acest Calimah îl învață să ne stîngă pe noi

nobilii. Tot el i-a vîrît în cap mării sale planul să stîrpească Domnia Moldovei.

S-a înfățișat la Olbriht-Crai din partea boierilor Lehieî însuși prea sfințitul episcop Creslav al Vladislaviei și i-a dat sfat cu priință, să lase războaiele care nu pot fi folositoare Republicii ; iar mai ales să părăsească un anumit gînd, care-i poate aduce primejdie. Toți bătrînii nobili din Lehia își aduc aminte de oștile cele mari ale lui Mahomet-Sultan, care au intrat în Moldova ; și știm cum au ieșit.

Craiul s-a înălțat dîrz, întru toată măreția lui.

— Sfințite părinte, a vorbit măriia sa cu stăpînire ; nu doresc să dau nici o socoteală nimănui pentru faptele mele. Dumnezeu mă va călăuzi ; vitejia brațului meu va săvîrși. Sfinția ta întoarce-te la preoții sfinției tale ; lasă Craiului grija războaielor. Dacă aș bănuî că haina îmi cunoaște gîndul cel tainic aș arunca-o pe foc. Cei care aud, să înțeleagă, cît timp nu s-a deslănțuit încă mînia regească.

Sfatul ascuns de la Leutschau între cei doi frați regi nu mai era o taină nici pentru dregătorii Lehieî, nici pentru Ștefan-Vodă. De aceea Voievodul își alcătuia cu cea mai mare luare-aminte pregătirile. Olbriht-Crai ținea însă să încredințeze diplomațiile că finețelor cuprinde în ea însăși slăbiciunea înțelegerii. Cum pot fi turcii înșelați și făcuți să creadă că oștile polone, care se ȧes și se adună, nu vor coborî la cetățile de la Marea Neagră ? Palatinul Ștefan, care a fost un atlet al lui Hristos, cum s-a exprimat arhipăstorul Romei, cum își poate închipui că un crai creștin ar putea porni un război împotriva unui prinț creștin și vechi prietin ? De fapt, războiul se ridică împotriva osmanlîilor, pe cînd ei nu știu nimica și dormitează la Stambul pe tratatele de pace.

— Era o dată o vulpe, zîmbea Craiul cătră sfetnicul și dascălul său Philippo Buonacorsi, pe cînd erau singuri și alcătuiau planul campaniei la Moldova ; era o dată o vulpe bătrîna, care se ferea cu dibăcie de căpcănila vînătorilor yechi. Căci știa unde sînt puse aceste căpcăni și cine le pune. Pe cînd ea pîndește și cercetează după obicei, vînătorul cel nou îi iese în preajmă și o străpunge dintr-o singură lovitură de sulită.

III

Vînătorul deci și-a desăvîrșit pregătirile în vara aceluia an 96. Trimeșii tainici ai lui Olbriht-Crai se țe-seau spre Buda. În acest timp, în luna lui iulie, de la Bogdan-Serai din Țarigrad pornea o solie de jale, alcătuită din slujitori bătrîni ai lui Alexăndrel-Voievod. Măria sa Alexăndrel-Voievod răposase, între puținii săi credincioși, pe acel țărm străin, sfîrșit de o suferință care-l rodea de cîtva timp și căreia nici un vraci grec ori italian nu-i găsise pricina. Slujitori împărătești însoțeau pe moldoveni aducînd carte de la Poarta marelui vizir, în care se cuprindeau și cuvinte de mîngîiere ale măritului sultan. Veneau tovărășie și cuvioși monahi de la prea sfînta patriarhie, cu binecuvîntare de la slăvitul stăpîn al ortodoxiei. Toți au ajuns cu această veste de mîhnire la Suceava, iar dregătorul marelui vizir a adaos știință că văduva mării sale Alexăndrel-Vodă rămîne cu coconul domnesc al răposatului la Bogdan-Serai. Iar măria sa Ștefan-Vodă să se mîngîie, căci așa a fost voința lui Dumnezeu ; și măria sa să binevoiască a primi să rămîie la Țarigrad, sub ocrotirea Porții, în locul prințului răposat, prințisorul său, coconul Ștefan.

Vodă s-a dus la Putna, să petreacă singur trei zile de umilință, avînd cu sine puțini curteni. A stat într-o chilie săracă postind și a ascultat toate slujbele de zi și de noapte ale cuvioșilor monahi și pomenirile morților săi, între care se adăogea și fiul său prea iubit. De la acea întristare, măria sa Ștefan s-a întors la Suceava și a așteptat să-i vie solii vestiți de la Crai-Olbriht. Solii se închinau și arătau cîtă părere de rău simte în inima sa craiul lor. Atunci unii sfetnici bătrîni au băgat de samă un zîmbet ușor pe obrazul Domnului. Și ei cunoșteau, ca și Vodă, că mișcarea de oști a leșilor nu poate să mai întîrzie. Acum cînd Vodă e lovit în suflet, se cuvine să fie copleșit de război. Slăbit fiind, va fi zdrobit mai ușor.

La începutul lunii septembrie a anului nou 97, oștile Craiului începură a se urni din taberele lor. Se aștepta cu mare pozhfală și ospete sosirea strălucirii sale Olbriht. La șleahurile crăiești din Galiția și la drumurile moldovenești din Țara-de-Sus, la hanuri, neguțătorii și gospodarii vorbeau slobod despre războiul de la Moldova. Însă dregătorii regești urmau a striga norod în leafă pentru război împotriva păgînilor.

La Colomeea, unde se statornici în popasul cel dintăi curtea Craiului se înfățișară, cu stemele Moldovei și călăreți, doi boieri mari ai lui Ștefan-Vodă, dumnealui logofătul Tăutu și vistiernicul Isac. Cerură intrare la strălucirea sa Olbriht și pășiră înaintea jîlțului regesc, între curtenii, sfetnicii și căpitanii Lehie.

— Prea luminate și prea puternice Crai, s-a închinat dumnealui logofătul Tăutu, îngăduie supușilor mării tale să aducă plecată salutare de la domnul lor Ștefan-Voievod. Măria sa Ștefan-Vodă a înțeles din soliile strălucirii tale că, în sfîrșit, Domnul Dumnezeu s-a milostivit pentru binele creștinilor, sporind înțe-

lepciunea mai marilor lumii. Domnul nostru Ștefan-Vodă a înțeles de la aceste solii că luminarea ta vrei să bați război la cetățile Mării, ca să le câștigi iarăși pentru drept credincioși. Foarte mulțamește domnul nostru strălucirii tale și trimete prin noi cuvenite daruri : treizeci și trei de jderi și șapte lupi. Și roagă Domnul nostru pe strălucirea ta să binevoiască a nu trece hotarul la Moldova, ca să nu strice oștile strălucirii tale țara. Ci să poruncească luminarea ta oștilor să coboare către Liman prin stînga Nistrului, prin Podolia și Rusia-Roșă.

— Foarte mulțamesc palatinului Moldovei, prietinelui nostru, pentru daruri și pentru sfat, s-a ridicat Olbriht-Crai cu măreție, și vă rog să-i răspundeți prietinelui și supusului nostru Domnul Ștefan că vom face așa cum ne va călăuzi Dumnezeu și buna noastră voință.

Boierii au stat față la banchetul crăiesc, apoi s-au retras. Au adus la Suceava vorbele și mai cu samă au arătat domnului lor ce-au înțeles și ce-au văzut. Vodă le-a mulțamit și a urmat a sta în gândurile și hotărârile lui. Sfetnicii de oști aveau poruncă să adune scutelnicii și răzășimea în preajma Cetății Nouă, la Roman. Oștile în leafă de asemeni aveau orînduieli poruncite, pe care le cunoșteau căpitani de taină ai mării sale.

Oștile leșești s-au mișcat de-a dreptul asupra hotarului Moldovei și meșterii crăiești au prins a lucra la alcătuirea podurilor umblătoare peste Nistru. În aceeași zi au trecut apa, cu aceleași steme domnești, aceiași boieri, dumnealor Tăutu și Isac. S-au rugat să binevoiască strălucirea sa Craiul a-i primi.

Au fost primiți.

— Cînd ați sosit aici ? s-a ridicat asupra lor, măreț, Riga.

— Așteptam pe luminarea ta să vii, a răspuns cu viclenie logofătul.

Amândoi boierii își mîngîiau cu liniște bărbile. Ținînd cu stînga toiegele și avînd mîna dreaptă pe piept, se închinau smeriți.

— Am venit, răspunse Craiul. Trebuie să trec la datoria mea.

— Îndrăznim a aminti strălucirii tale, a grăit cu blîndeță Tăutu, că domnul nostru Ștefan-Vodă a rugat prea mult pe strălucirea ta să rînduiești armiiilor altă cale, ca să nu strice Țara Moldovei.

— Cum ? tresări Craiul ; cutează cineva să poruncească drum oștilor mele ?

— Prea slăvite Crai, nu-i poruncă ; e rugămintă.

— Se poate ; însă nouă ne place să trecem pe aici.

— Îndrăznim a întoarce cuvînt strălucirii tale, că țara noastră are stăpînul ei. Domnul nostru e gata să stea în război alături cu luminarea ta împotriva dușmanilor creștinătății și mulțamește luminăției tale pentru ajutorul pe care binevoiește luminăția ta să-l dea pentru dobîndirea cetăților pierdute, însă nu îngăduie să se facă altfel decît a arătat prin rugămintea sa.

— Aha ! S-a încrețit la obraz Crai Olbriht ; vulpea socoate că poate trimete lătrături de amenințare ! Ce spui, stimate prietene și bun sfetnic al nostru, domnule Philippo ? Ce spuneți voi, nobili dregători ai coroanei Lehie ? Socot că n-aveți a spune altceva decît voi spune eu. Iar eu voi porunci ca acești mișei, cari aduc cu ei asemenea cuvinte îndrăznețe, să fie puși în lanțuri și să fie călăuziți la Liov, în anumite chilii de sub turnul cel mai adînc al castelului nostru. Stemele vulpei să fie sfărîmate ; călăreții care au venit cu acești sclavi să fie dezarmați și trimiși să lucreze cu salahorii.

Mînia Regelui nu s-a potolit ziua aceea întreagă. A zîmbit abia a doua zi, cînd a ieșit să privească trecerea oștilor.

— Sire, a îndrăznit domnul Bohumil Rojanschi, mareșal vechi din războaiele cu cavalerii cruciați ; porunca se îndeplinește, însă îndrăznesc a atrage luarea-aminte a măriei tale că mai este timp să facem altfel.

— Se va face cum poruncesc, răspunse cu privirea încruntată Regele. Aș dori să știu pentru care pricini se alcătuiesc în jurul meu atîtea împotriviri ? Îndrăznesc nobilii să ocrotească pe un dușman al Republicii ?

— E un vechi prietin, maiestate.

— E un dușman viclean, domnule mareșal.

— Dacă devine dușman, sire, atunci nu e numai viclean, ci și foarte primejdios.

— Știu, știu ; mi s-a mai spus ; se pare că această acțiune nu e tocmai populară. Clericii găsesc motive în, cărți, domnii nobili în generozitatea și sentimentalismul domniilor lor. Ei bine, aflați că regele știe mai bine decît oricine ce are de făcut pentru interesul coroanei.

Astfel toată sila lui Olbriht-Crai a trecut Nistrul pe la Mihălceni.

Era un moment foarte potrivit. Voievodul se afla la mănăstirea Putnei, la slujba parastasului de patruzeci de zile a răposatului Alexandrel-Vodă. Pe cînd slujitorii crăiești puneau pe solii moldoveni în obezi, călăreții de legătură de pe malul de dincoace nu întîrziară să repeedă vestea ; așa încît poruncile au și fulgerat de la Putna la căpitani și dregători pe unde se aflau, rînduind desăvîrșit înțelegerea de mai înainte pusă la cale.

Coloanele de călărime ușoară ale lui Olbriht-Crai au împins înăuntru străjile domnești de la margine ; altele

au încercat a pipăi pentru pradă satele mai depărtate, însă au intrat în săgeți și sulii și s-au grăbit a se alătura la grosul oștii. Totuși căile spre Suceava au fost străbătute nu cu prea mare greutate, ceea ce i s-a părut de bun augur maiestății sale. Mai mult decât atât : palatinul Moldovei, după cât se aflase din limbile prinse, ieșise din cetate, retrăgându-se în valea Siretului. Fără întârziere, Craiul a lepădat poruncă să se înșire tunurile în preajma scaunului Țării și să se alcătuiască taberele de asediu, ca să se bată cu strășnicie și să se cuprindă cu repeziciune cetatea.

După puține zile s-a băgat de samă că nu e lucru tocmai ușor.

Craiul făcuse un salt în gol pînă la Suceava. Cum se opri, călărimile sale de recunoaștere îi aduseră veste că sînt împresurați — o, nu de oști ! oștile moldovenești nu cutează să atace — sînt împresurați de o zonă pustie, în care orice aprovizionare e cu neputință de făcut. Satele s-au ridicat în bejenie cu toate ale lor — vite și merinde. Era un lucru ciudat : Olbriht-Crai socotea că a pășit pe neașteptate hotarul. Mai neașteptat era ceea ce găsea maiestatea sa. Războiul acelor vremuri nu se făcea cu coloane de aprovizionare : hrana trebuiau s-o ridice raiterii de pe noroadă. Așa încît nu trecură două săptămîni de la împresurare și oștenii din grupele de asediu începură a-și vedea caii pierind și prinseră a pîrpîli piei și ciolane pe jaratic în lipsă de altceva. Ostașii din cetatea Sucevei, pe de altă parte, păreau a nu cunoaște altă poruncă decât cea a Voievodului lor. Rînjeau de pe ziduri cătră crainicii slăvitului Crai, care le porunceau în fiecare zi să se plece luminației sale. Nu erau numai oșteni ; erau și zidari, în vremea nopții, astupînd cu dibăcie spărturile făcute de bombe în vremea zilei. Erau și buni oșteni ; căci după

ce zideau noaptea, ştiau să se bată ziua. Îndrăzneau chiar, uneori, să iasă la amiază cu sabia, bătînd iurăşuri grăbite şi retrăgîndu-se ; după care se arătau pe ziduri în vederea leşilor, cu dărburi de pită şi halce de slănină. În săptămîna a treia şi a patra li se părea împresurătorilor că cei dinlăuntru ies tot mai graşi şi mai fără de habar la meterezuri şi la creste. Era o adevărată neruşinare şi ticăloşie, cînd ei stăteau rînjiţi cu dinţii la stele şi-şi strînseseră cătărămile de trei laturi de palmă. Unora dintre nobili asemenea război nu li se părea numai absurd, ci şi straniu. Nu cumva maiestatea sa i-a adus ca să-i lepede aici în Moldova, după sfatul italianului Buonacorsi ? Într-adevăr, cu toate silinţile şi cu toată vitejia nu-i chip să ajungi, în ţara asta blăstămată, la o regiune de hrană. Orice coloană de raiteri trecută în valea Siretului e pierdută fără nici o scăpare. Orice pîlc de slujitori, care năzuieşte pe potecile muntelui, nu se mai întoarce îndărăt.

Înşelare şi blăstăm a fost această campanie ! Începeau a mormăi oştenii de rînd. Ce caută maiestatea sa într-asemenea pustie a flămîngiunii ? Cum de nu s-a îndemnat maiestatea sa Craiul să înţeleagă semnele care i s-au arătat chiar dintru început ? Le va fi fiind proştilor îngăduit să nu cunoască asemenea semne ; însă unui crai nu-i e îngăduit. Chiar dacă luminăţia sa nu le-a pătruns, de ce n-a ascultat pe capelanii cei învăţaţi şi boierii cei înţelepţi, care numaidecît trebuie să fi tălmăcit maiestăţii sale acele semne ?

Cînd să iasă Craiul la oaste, chiar la începutul lunii iulie, cel întăi povodnic al mării sale s-a înecat într-un pîrău. Era un pîrău de nimica, în care intrau muierile la pescuit porcuşori, cu cercala. Şi cînd a fost purcesul oştii din Liov, dintr-odată s-a stîrnit vîrtej

mare de vînt, încît boii care duceau ierbăriile s-au rupt din juguri și s-au risipit pe toate dealurile boncăluind. S-a mai aflat, nu mult după aceea, și un țăran nebunit de cap care s-a ridicat pe un dîmb asupra oștilor, răcniînd și amenințînd : Măi oameni buni, întoarceți-vă, căci vă duceți la pieirea voastră ! Iar la sfîrșitul lunii septemvrie a venit un puhoi repede de ploaie de cătră Putna și din nour s-a descărcat fulgerul, detunînd în cort pe un șleahitic cu doisprezece cai ai săi. S-a întîmplat și unui popă papistaș, pe cînd slujea leturghia în tabără, să scape jos sfînta cuminecătură. S-au arătat și alte semne, pe care oamenii mai înțelepți și mai bătrîni le tîlcuiau, pricepînd că Olbriht-Crai i-a adus pe toți la mare cumpănă și pieire, precum s-a și dovedit nu mult după aceea.

IV

Cel dintăi brumărel pălise pădurile ; unghiuri de cocoare pluteau pe sub cer cătră sud, cu zvon jalnic ; în urma lor vînturi de miazănoapte mînaseră spre munții cei mari burnițe reci. Era o vreme cînd tot omul cuminte cugetă să se retragă spre bîrlogul său. Numai Crai-Olbriht avea gust de mare război la Moldova. Unii din curtenii cei bătrîni care tăceau îngîndurați în jurul maiestății sale și-i urmau în tăcere alaiurile mărețe în jurul acelor cuburi înfricoșate de piatră ale Sucevei, primiră cu oarecare plăcere vestea că Bartolomeu Dragfi, adică Birtoc-Voievod de Maramureș, a trecut pe la Oituz și s-a așezat în popas la tîrgul Trotușului.

Birtoc-Voievod, cu călărimile și pedestrii lui în număr destul de mare, venea fără îndoială pentru pace. Dacă e vorba de război între creștini, apoi domnia sa vine să se așeze între ei pentru pace. Calea sa era îndreptată cătră miazăzi, la acel război pentru care dăduse zvon craiul Lehie. Dar cătră Mare ne mai fiind nimic, Birtoc-Domn se oprise. Asta era rînduiala mai mult a magnaților unguri decît a lui Crai-Vladislav. În nici un chip domnii Țării Ungurești nu

puteau primi călcarea Moldovei în folosul Leheiei. Deci pentru aceea în această alcătuire intrase voievodul de la Maramureș, rudă cu Ștefan-Vodă : legătură veche de sînge de pe cei dintăi descălecători.

Voievodul moldovean, care cumpănea toate cîte se săvîrșeau și toate cîte intrau în ascuțimea înțelegerii sale, pofti pe cuscrul său Birtoc-Domn să binevoiască a-l aștepta la Trotuș. Ori dacă Birtoc-Domn poștește să coboare la Bacău, atunci n-are nevoie să-și tulbure taberele, căci îi vin, ca să-i facă cinste și alai, boieri și oșteni ai Moldovei. Astfel ținînd despărțiți la mare depărtare pe prietinii încă îndoielnici de dușmanii fățiși, măria sa Ștefan-Vodă a întîmpinat la Bacău pe Birtoc-Voievod, îmbrățișîndu-l și poftindu-l cu dragoste la cină și la sfat în casele domnești, unde sălășluisse cîndva răposatul Alexăndrel-Vodă.

Acolo voievodul maramureșan, înțelegînd mai bine întristarea cuscrului său pentru războiul între frați creștini, a suspinat și a lăcrămat și, îmbrățișînd pe Ștefan-Vodă, a strigat că nu va îngădui nici o clipă să mai urmeze dușmănia, și poștește să treacă spre Suceava ca să găsească pe Olbriht-Crai și să-i spuie ce socot creștinii din lumea asta despre războiul maiestății sale.

— Iubite al nostru prietin și frate, a răspuns Ștefan-Vodă închinînd cupa, oftînd totuși cu fruntea încrețită și cu ochiul neguros ; te rog să binevoiești a cunoaște că în această pricină eu nu mă socot cu nimic vinovat. Dacă înălțimea sa Craiul își va mărturisi greșala, să-și ridice oștile și să se ducă ; îndată ce va trece dincolo, putem așeza pace. Dacă înălțimea sa nu-și va mărturisi greșala, eu nu mai aștept decît întoarcerea măriei tale și voi pași înainte. Am așteptat

acest amestec prietinesc ; dar pe urmă sînt slobod să fac ceea ce cred eu.

— Slăvite frate și Domn, vei avea pace, a dat încredințare Birtoc-Voievod.

— Se poate, a urmat Ștefan-Vodă, și nu mă îndoiesc de bunăvoința măriei tale. Am să te poftesc însă, ca un frate ce-mi ești de pe sîngele nostru vechi, să ascuți o tînguire a durerilor mele, de cînd mă aflu stăpîn în această țară, de cînd am luptat împotriva necredincioșilor, de cînd am stat ca un bun prietin cu pieptul meu pentru prietinii mei din Lehia. Tinereța mea nu mai este ; părul meu e alb ; rana mea de la picior mă ustură iar ; amărăciuni după amărăciuni mă bat ca valurile ; și iată în ce ticăloasă stare mă aflu : că am primit veste de la Bali-Beg din Silistra, că înțelege să-mi trimeată sprijin de oaste numaidecît împotriva Craiului. Deci prietinii mă lovesc și dușmanii mă sprijină.

Paharnicul a dres iar vin în cupe și înălțimea sa Birtoc a lăcrămat iar, înțelegînd amărăciunea fratelui său.

— Dacă măria sa Craiul, s-a întors din nou Voievodul, cu sprînceana neguroasă ; dacă măria sa Craiul nu înțelege și nu se lasă încredințat, eu îmi spăl mînila ca Pilat ; căci nu voi mai putea stăpîni pe curtenii mei, nici noroadale care au cunoscut sila, jaful și pieirea de la frați creștini. Deci, prin măria ta, să afle Craiul că, dacă se învoiește la liniște, atunci numaidecît trebuie să-și ridice taberile și să se retragă prin același loc pe unde a venit. Vorba asta te poftesc pe măria ta s-o spui înălțimii sale Craiului de două ori. Nu vreau să mi se strice și prin altă parte țara, căci atunci însemnă alt război.

Cu aceste prea deslușite vorbe, Birtoc-Domn a trecut la Suceava.

Toamna înaintase ; asediul însă stătea pe loc într-un punct mort și în mocirla ploilor. Caii cădeau fără conținere ; oamenii cerșeau ca lupii hrană singurătaților ; mestecau cu greață rădăcini, scoarță și lut. Între oștenii pravoslavnici umblau zvonuri cum că au să pălească tatarii în Rusia-Roșă ; de la cuvioși monahi ortodocși, intrați între ei, aflară că raiterii Craiului au spart sfinte lăcașuri în Moldova, prădând odoare și nestemate. Într-adevăr, asupra unui asemenea crai se cuvine să cadă o pedeapsă ; iar ei mai bine ar face dacă ar lepăda tot și ar fugi peste Nistru, ca să-și apere muierile și pruncii de spaima nohailor.

Deci Bartolomeu-Voievod a găsit pe luminăția sa Olbriht foarte scârbit și de mișelia vremii de toamnă, și de foamea care-i împrăștia oastea, și de mîhnirea cernită și tăcută a tuturor oștenilor săi și a domnilor celor mari leși. Așa încît mânia sa Craiul s-a îndîrjit puțin cînd a ascultat vorbele de pace. S-a ridicat plimbîndu-se amenințător pe dinaintea Voievodului, într-o toată mărirea sa, și s-a înduplecat să se milostivească asupra acestei țări creștine, părăsind-o.

— Atunci, dacă înălțimea ta binevoiește a ridica taberile, a adăugat Birtoc-Voievod, trebuie să mai arăt care este supusa dorință a palatinului Ștefan.

Olbriht-Crai a zîmbit cu îngăduință ascultînd solia lui Birtoc, apoi a poruncit să se adune sfatul mareșalilor și căpitanilor coroanei. Prestigiul regesc trebuia salvat cu orice preț și în același timp împresurarea trebuia numaidecît ridicată. A face drumul îndărăt, printr-o regiune devastată, era cu neputință ; deci trebuia să străpungă în Lehia prin altă parte a Moldovei, unde oastea ar putea găsi cît de cît susținere de

hrană. Condiția palatinului se primește ; însă el însuși va fi bucuros să închidă ochii asupra acestui drum nou de întoarcere, care, de altfel, se va face cu cea mai mare repeziciune.

Însuși Birtoc-Domn a înțeles că altfel nu se poate. Ceva mai târziu a priceput că Ștefan-Vodă pricepuse asta înaintea tuturor, luându-și măsurile pentru sfârșitul campaniei Craiului.

În ziua de joi 19 octomvrie au cântat trîmbițele pentru ridicarea împresurării. Flamura domnească a rămas filfîind peste singurătăți, ruini și necurătenii, cătră care priveau cu nepăsare străjerii de pe platforme, rezemați în sulii. La asfințitul soarelui aceleiași zile, a sunat corn și paznicul cel mai de sus a vestit că s-au arătat spre miazăzi călăreții mării sale Ștefan-Vodă.

În același timp, concentric, toate căpiteniile de pedestrime și călărime se mișcau, cuprinzînd în voloc retragerea Craiului Olbriht. Între boierii săi, Ștefan-Vodă trecu a doua zi dimineța călărind prin preajma cetății, fără a se opri. Căpitanii de cazaci astupau de cătră munte și de cătră cîmpie, pe departe, căile la Nistru.

Solii domnești găsiră pe Olbriht-Crai în popas duminică, abătut din drumul legat și jurat față de Birtoc și de solia păcii. Îl poftiră să nu se abată. Acesta era cuvîntul lui Ștefan-Vodă. Măria sa Craiul să nu treacă decît pe unde a intrat în Moldova ; deoarece nici țara, nici măria sa Ștefan-Vodă nu pot suferi alt jaf.

Măria sa Craiul era înnegurat de supărare și a respins solia. Negreșit oastea nu mai putea fi răsucită în altă parte. Suferise destul de lipsuri. Ce poruncă și ce strășnicie o puteau întoarce printre cenușele pojarurilor de la începutul lui septemvrie ? Deci porunca

regească hotăra să se grăbească mersul oștilor în aceeași direcție. Luni porniră. Joi după amiază în 26 octomvrie, colanele se angajară în codrul Cozminului.

Bătălia, de mai înainte prevăzută în toate desfășurările ei, a început în acel ceas.

A trece un codru, care acopere dealuri, văi și prăpăstii, bungeturi și tăuri, sălaș de la începutul lumii al sălbătăciunilor și al umbrei, e o lucrare dintre cele mai anevoioase pentru o oaste în putere. Când acea oaste e vlăguită de lipsuri și trude, când asupra ei nu mai lucrează legea disciplinei, operația cuprinde în ea primejdii înfricoșate. Era un codru vechi și tare, bine cunoscut de localnici și luat de ei în stăpânire ca pentru marile vânători domnești. În toate potecile, în toate țiitorile, în toate râpile, în toate piscurile erau arcași. Țărani de rînd se ațineau, după datina lor, în alte părți la capetele puhoaielor, cu toporul.

Cînd asupra șiragurilor intrate în codru s-au prăvălit copacii de mai înainte tăiați și stăpîniți în odgoane de pădurarii domnești, neorînduiala și spaima s-au mestecat dintrodată zvîrcolindu-se. Dintrodată calea îndărăt s-a închis. Partea de dindărăt a coloanelor, în marginea pădurii, a și fost apucată de călărima Moldovei ieșită de pretutindeni. Șiragurile intrate și rupte de rest prin prăbușirile, încîlciturile și încleștările fagilor, erau bîntuite de pîlcuri de vânători care dezvoltau o așgerime neostenită. Era o crîncenă goană mînată din toate cotloanele și din toate cotiturile văilor. Oamenii străini au căzut buluc, ca vînatul alungat, înroșind pîraiele și tăurile. Cei mai mulți și-au căutat scăparea înainte, năzuind spre luminișuri, și din poiană în poiană spre marginea de dincolo, presurînd cu morți potecile și locurile scurte de încă-

ierare. Husarii îmbrăcați în fier ai Craiului au apărut cu cea mai mare vitejie pe înălțimea sa, purtându-l pas cu pas înainte pînă în sat la Cozmin. Pîlcurile de călărimă moldvenească, ținînd laturile și drumurile înainte, se încleștaseră cu tărie de risipiturile Craiului; rupînd și zdrobind rămășița de oaste au ținut strîns contactul și urmărirea pînă la malul Prutului. Alergătorii moldoveni au trecut și dincolo și au adus lui Ștefan-Vodă veste că sosesc în sprijinul Craiului mazuiri, repeziți de castelanii de margine. Îndată măria sa le-a trimis într-o întîmpinare pe Boldur vornicul, cu panțiri călări. Ieșindu-le dintr-o lature, la Șipinți, domnia sa Boldur i-a lovit sfărîmîndu-i, încît resturile s-au întors în fugă cu fața către Țara Leșască. Olbriht-Crai n-a aflat vestea ajutorului, decît după ce i s-a făcut cunoscută pieirea mazurilor.

Astfel pînă ce măria sa Olbriht a putut să scape spre Sniatin, toate trupurile de oaste, care numărau la începutul toamnei optzeci de mii de viteji, s-au prăpădit. L-au apărut pe Crai cu înfricoșată jertfă, ocrotindu-i trecerea; dar s-au împuținat așa, încît cei care au scăpat se uitau unii la alții necrezînd ochilor că mai stau pe pămînt și în această lume. Mulți bărbați de frunte și slăviți oșteni ai Lehieii au căzut într-acea vîltoare: doi frați Tincinschi și Nicolai voievodul Rusiei, și Gavril din Moravît, și Hervor; deasemeni doi frați Grotov, Homițchi și Murdelio. Cîți alții! Nimeni nu le-a mai putut ținea izvod cu amănuntul. Iar alții au căzut în robie la moldoveni, cumu-i Tucinschi, Zbigneu de Cracău, Bruhațchi, Gargovițchi și alți mulți. Pe unii i-au prins țărani în rîpăle codrului și i-au legat pe cîte doi de plete, pentru că nobilii leși umblau în acea vreme păroși, ca și nemții. Le-au făcut și alte multe batjocuri pămîntenii,

după năravurile lor cele rele. Umblau vîînd cu arca-
nele și cu baltagurile și nici nu le păsa, știînd că răz-
boiul e în stăpînirea lui Ștefan-Vodă, deoarece în
ziua de joi, 26 a lunii, înainte de începerea bătăliei,
cînd preoții slujiseră leturghie lîngă flamura dom-
nească, măriă sa Ștefan-Vodă cunoscuse în vedenie,
deasupra oștilor, venindu-i întru ajutor, pe sfîntul
mare mucenic Dimitrie.

V

A ieșit poruncă de la Suceava că, în ziua de Sfântul-Nicolai, măria sa Ștefan-Vodă chiamă pe toți luptătorii Țării la Hîrlău, ca să le dea mare ospăț.

După retragerea mai mult decît grăbită a Craiului, vodă își sprijinise izbînda prigonind din vecinătatea, hotarului și desfăcînd cele din urmă rămășițe de oaste leșască. Apoi își împinsese călăreții pe urma alaiului crăiesc, într-o neconținută strînsoare, pînă lîngă Liov. În sfîrșit cercetase cu vornicii și pîrcălabii măriei sale jafurile, risipele și pojarurile din partea de sus a Țării, rînduind pentru primăvara următoare răscumpărările.

După ploile de toamnă, urmaseră brume; apoi dintrodată se așezase asupra Moldovei o vară lină a Sfinților Arhangheli. Peste întinderi sta lumina de aur ca o tihnă după oboseli și pluteau funigei pe miriști și pășuni. Pădurile mai păstrau puțină frunză în colori schimbătoare. Cînd făceau drumeții popasuri la fîntîni, în vâlcele, ascultau în amurg tălângi de turme nevăzute și zvon depărtat de buciurn. Apoi purcedeau încet înspre hanuri și mori, unde erau adunări la focurile de sară. După ce se împînzea noaptea, se ridica luna de pe pustii depărtări; în preajma satelor

apropiate luceau iazuri, ca misterioase oglinzi ale trecutului.

● Ca și cum ar fi fost rînduiala unei binecuvîntări, acea vreme sfîntă s-a prelungit pînă la hramul sorocit și s-au adunat în preajma curților domnești de la Hîrlău iarmaroacele. Au stat în fața mării sale nu numai oștenii, cu căpiteniile, ci și răzășimea, și scutelnicii domnești; iar împrejur mult popor de rînd cu căruțele deshămate și cu merinde în chilne. Domnia sa Moghilă paharnicul călăuzise însuși de la Hîrlău antalele de vin, pentru împărtășania lui Vodă cu Țara. Așa că soborul de preoți, cu vlădica de la Roman, a făcut slujbă pe un pod de scînduri, în vederea tuturor, sub catapeteazma cerului. Și Voievodul a stat între boierii săi, ascultînd cu fruntea plecată pomenirile. Mulți oșteni și răzăși ruginiți îl cunoscuseră pe măria sa tînăr; de atuncea erau ani patruzeci. Acuma era sur; își încovoia cătră Dumnezeu grumazul stînd în genunchi; însă după aceea se înălța dîrz stăpînindu-și anii și îi lucea în soarele de dechemvrie fruntea puțin-tel pleșuvă. Îl priveau de departe, de pe draghinile căruțelor, muierile, căci li se părea frumos, și-i luceau zalele. După năravul femeilor prostimii, întru nimic deosebit de al jupîneselor, nu uitau să bage de samă că măria sa a oprit pe Doamnă de a veni la Hîrlău și a lăsat-o la Suceava; de și, fiind încă tînără, Voichița Doamna iubea petrecerile și ospețele și îi plăcea foarte să se află lîngă Domnul său. De data asta măria sa o lăsase și avea cu sine numai pe feciorașul Doamnei, Bogdan-Voievod, pe care începea a-l deprinde la petreceri ostășești. Poate singură Voichița-Doamna să nu fi poftit a veni, căci trăia încă la curțile din Hîrlău Maria Răreșoia, o ibovnică mai de demult a mării sale. I se petrecuseră anii fragezi, totuși

era încă frumoasă, cu sprâncenele îmbinate și ochii vii; și din post în post își tot amîna călugăria. Iar acum, grăiau între ele femeile, s-a auzit că Vodă îi zidește un sfînt schit, unde să se aline, căci are de la măria sa fecior căruia i-a înfierat mustața. Se auzise că-i vicleană muiere și are un rîs desmierdat; dar acum ar fi rușine să mai rîdă. A trăit în vremea ei sub aripa Domniei; acum îi ajunge. Un oștean ca măria sa, umblînd pretutindeni și întruna cu treburile Țării și războaiele, e ca și văduv; și are drept să poștească o mîngîiere la un popas; dar această taină nu se cade să facă ochi și glas. Așa, vestea umblă pe toate drumurile, căci de mult nu mai este rușine în Țara Moldovei. Și încă s-au aflat unele care s-au lăudat în gura mare. Au fost și de cele care au tăcut. Iar Răreșoia, de și n-a strigat în uliță, s-ar cuveni să-și acopere gura cu broboada și să se ducă la schitul ei.

După sfînta leturghie, vlădica a blagoslovit oștile și Țara. Domnia sa paharnicul a dres lui Vodă vin armaș de la Cotnari în cupă de aur. Întăi a luat credința și după aceea a întins măriei sale cupa. Domnul a închinat în patru părți; noroadele și oștenii s-au descoperit și au căzut în genunchi; iar îndată ce au trăsnet puștile de pe dealuri și au dat zvon surlele, măria sa a deșertat vinul, apoi s-a întors zîmbind spre sfetnicii săi.

Au fost trimes plocoane toate mănăstirile; și însuși binecredincioșii egumeni veniseră să le închine. Toate satele de pe Bahlui și Jijia și din preajma Prutului întinseseră năvoadele în iazuri și bălți și căraseră peștele la hram. Ciobani mînaseră de sub munte și dinspre bălți cîrduri de canarale, căci vlădica dăduse deslegare de carne. Așa că a fost mare ospăț și din mila Domniei și din voia bună a norodului. Au fost răzăși

cutezători care au înaintat pînă la măria sa la curte, punîndu-i la picioare faguri și colac din grîu nou și spunîndu-i vorbe potrivite, cum că măria sa e părintele acestui pămînt al Moldovei, pe care-l apără cu sabia sa și-l întocmește cu dreptate.

Foarte s-au veselit noroadele, după datină, cu cîntece, jocuri și beție. Erau lăutari țigani de pe Ialan, unde se aflau tarafuri vestite. Erau și munteni de pe Bistrița, cu cimpoaie și fluier. De la ospăț la ospăț și de la foc la foc, umblau sărmani calici strigînd și ei jalnice cîntări.

Cînd s-a lăsat soarele la chindie, a trecut prin înălțime, deasupra curților domnești, un unghi de gîște sălbatice dinspre miazănoapte. Pe zid s-a ridicat un baci bătrîn de la Rarău. Cu stînga și-a înălțat cața, iar cu dreapta s-a bătut peste chimir, poftind să grăiască. Îndată cei care erau în preajmă au tăcut și au rămas cu gura căscată. Au tăcut și oștenii din lăuntrul ogrăzii.

— Oameni buni și fraților, a strigat acel baci; eu sînt Irimia, despre care socot că ați auzit, căci nu se află baci mai bătrîn decît mine în tot muntele. Bine îmi pare că se veselesc noroadele și să mulțămim lui Dumnezeu și lui Vodă. Aflați că această zi a Sfîntului-Neculai are semnul ei. De acu într-o sută de ani are să fie una la fel. Și alta așa de lină nu s-a pomenit de o sută de ani. Căci a fost har lui Ștefan-Vodă pentru izbînda măriei sale împotriva lui Crai; ca să ne adunăm noi și să ne bucurăm la acest ospăț. Iată, după ce ne-am săvîrșit închinarea și ne-am plecat cătră măria sa, crîngul vremii se întoarce și stihia intră în rînduiala ei. Ca baci vechi, am să vă spun domniilor voastre să vă înhămați caii, să încălecați buiestrașii și să grăbiți la locurile domniilor voastre.

Chemați feciorii cu vitele, duceți la perdele oile. Căci de la noapte prinde a vremui și de mâni e iarnă.

Soarele era încă deasupra asfințitului și în lumină jucau roiuri de muscuțe. Cum s-a aflat vestea moșneagului de pe Rarău, s-au întăritat rîsetele ; nimeni n-a vrut să deie crezămînt la asemenea vorbe fără de noimă și fiecare mai întindea încă o dată oala spre cep. Însă chiar din acea noapte s-a învîrtejit viforul iernii asupra țării.

Capitolul X

DESPRE SFÎRȘITUL RĂZBOIULUI CU CRAIUL
OLBRIHT ȘI CELE DIN URMĂ RÎNDUIELI
PENTRU VEAC, DUPĂ CARE ÎNGERUL A
VENIT SĂ CERCETEZE PE ROBUL LUI DUM-
NEZEU ȘTEFAN-VOIEVOD CEL MARE ȘI SFÎNT

I

Așezându-se în cetatea sa la Suceava, măria sa Ștefan-Vodă a avut vreme pentru gânduri și socoteli politicești în tot cursul iernii. A avut vreme mai cu samă pentru că nu putea să se hodinească în lungul nopților. Asculta pînă într-un târziu șuietul vîntului și glasul depărtat al schimburilor de caraule pe ziduri. Gemea în așternut; îl dureau și-i amorteau brațele.

— Asta-i otrava anilor, măria-ta, îi da lămurire vraciul cel tînăr de la Crîm. Căci Solom se dusesese la strămoșii săi. Dar înainte de a trece spre Avraam, poruncise acestui nepot cu numele Aron, să vie la Moldova, încredințându-i și taina bolii măriei sale. Viața unui războinic, măria ta, e ca o năvală de ape. Cu vîrsta, aceste ape se alină, lăsînd să se așeze mîlul.

— Într-adevăr, vraciule, îmi umblă greu încheieturile brațelor; scîrțîie de atîtea trude.

— Mai ales brațul drept, măria ta?

— Mai ales brațul drept.

— Apoi acela a lucrat mai mult, mărite Doamne. Să vedem: am pus babe cunoscătoare din târg să caute și să afle o buruiană care crește numai la munte. Acea

buruiiană face o floare roșă o dată la nouă ani și numai atunci o pot afla și cunoaște. Face un trandafirăș cât o țintă. Și are foițe subțiri și lungi. Pe lângă buruienile mele, îmi trebuie și aceea.

— Ascultă, Aron, zise Domnul, ridicînd obrazul palid în lumina cîndelei. Pentru otrava anilor este o doftorie mai bună. Cînd îmi aduci acum fierturile tale, într-adevăr parcă simt că mi se ușurează brațele ; însă atunci se deșteaptă piciorul.

— Prin fîntînica de la picior curge atunci răutatea, măria ta.

— Înțeleg, Aron. Tu ești ca și bătrînul Solom de înțelept. Ai ochii lui și aceeași pistrui, și aceeași barbă roșă. Ca și cum Solom, după ce s-a dus, s-a întors înapoi tînăr. Tot astfel, după ce mă duc, are să stea aici coconul meu Bogdan. Atunci am să fiu vindecat, într-un loc de tihnă, la Putna. Află, vraciule, că mintea mi-a rămas în bună-stare. Cu toate doftoriile și poveștile tale, înțeleg că îmi vine vremea.

— Într-adevăr, mărite Doamne, timpul omului se află scris în condicile lui Dumnezeu. Aici vraciul nu poate face nimic. Însă dacă-i iscusit vraci, împruținează durerea. Așa că pentru fierturile mele, îmi trebuiește buruiana de la munte. Pînă atunci, este doftorie însăși măria sa Doamna. Și mai am una, măria ta. Am știre de la Crîm. Au venit de acolo neguțatori și i-am văzut astăzi. A fost iar război mare la Volga, măria ta, și Mengli Ghirai-Han a sfărîmat puterea lui Sidi-Ahmet ; așa că în curînd nu va mai fi stăpîn al Hoardei de Aur decît Mengli-Han.

— Asta nu-i rău, vraciule, căci puterea lui Mengli se poate întoarce unde ne trebuiește nouă.

— Deci știi și măria ta ?

— Știu ; dar doftoria îți rămîne bună, căci știrea neguțătorilor întărește pe cea care mi-a venit de la sangiacul Silistrei, Bali-Beg. Poți să mă lași, vraciule. Fă tu singur fiertura și poștește pe măria sa Doamna să mi-o aducă aici, cu mîinile sale.

Vești nouă, gînduri nouă.

Cum vine primăvara, trebuie făcută ispașă în Țara Lehie. Pentru toată paguba din această toamnă, cîtă au săvîrșit-o atîtea oști ale lui Olbriht, trebuie făcută ispașă în Lehia la primăvară. Dacă nu va fi îndestulător, se va mai face o dată. Și nu-i destul nici atît.

S-ar părea că bătălia de la codru și cea care a urmat la Prut a încheiat niște socoteli mai vechi de la Colomeea. Și dacă se întoarce și paguba țării la primăvară și cînd va mai fi — pricina se stînge. Însă nu-i așa. Fapta lui Olbriht cuprinde în ea o primejdie, pe care oamenii de rînd n-o pot desluși. Nu-i atît faptul cît viclenia. În mintea lui Olbriht clocește gîndul viclean, să rupă lui Ștefan-Vodă brațul care a purtat crucea, să cuprindă țara Moldovei, să lipsească de moștenire pe Bogdan, feciorul mării sale Ștefan-Vodă. Olbriht vrea să facă mai mult și mai rău decît păgînul. Cît va sta pe umerii Craiului acest cap cu gînduri de cotropire și nedreptate, nu poate fi pace pentru moștenirea lui Bogdan-Vodă. Acuma Olbriht are o îndoită pricină să se întoarcă asupra Moldovei : ca să-și răscumpere rușinea, și ca să îndeplinească numaidecît, cu orice preț, gîndul care nu-l părăsește. Nimic nu-i va mai părea bun și dulce în viață, pînă ce nu va călca în copitele cailor această țară. Numai cine nu cunoaște îndărătnicia acelui tînăr aprins, se mai poate îndoii de asta. Nu-i pot sta în cale nici clericii, nici nobilii ; are în el mărirea și fala ca o nebunie. Deci războiul de la Cozmin și de la Prut

va trebui urmat și în primăvara ce vine, și în anul următor, fără cruțare, pînă la îngenuncherea lui Olbriht. Atunci se va lepăda și Lehia de dînsul. În vederea unei asemenea lucrări neapărat trebuitoare, Ștefan-Vodă a înnoit soliile de pace către Țara Ungurească, a dobîndit iar de la Crîm și de la cneazul cel mare al Moscovei încredințările de alianță și a alcătuit și o înțelegere, necunoscută încă de nimeni, cu ginerele lui Sultan Baiazid, Bali-Beg, care stă la Silistra și poruncește peste tot olatul Mării.

Doamna Voichița intră cu pași nesimțiți, aducînd fiertură în filigean. Gustă din ea de două ori, o împinse la marginea măsuței și se așează lîngă căpătăiul soțului său. Era încă tînără și frumoasă ; n-avea nici un fir de păr alb în cosițele care-i încununau fruntea.

— Măria ta, vorbi ea privindu-l cu luare-aminte, ai avut astăzi vești bune ?

— De unde știi ?

— Te cunosc de pe față, măria ta. Altfel n-aș ști, căci mie nu mi le împărtășești. Asta a fost una din mîhnirile mele în toată viața că n-am putut intra în sfatul cel de taină al măriei tale. Nu mă plîng că n-am avut acest drept în fața stăpînului meu ; însă acuma măria ta ai alt soț, bărbat împlinit, fecior al măriei tale. Cel puțin de el nu ascunde nimic, căci nu vei găsi mai bun sfetnic decît dînsul. Pe Bogdan l-ai așezat, cu jurămînt, urmaș al măriei tale. Ține-l deci cel mai aproape.

— Întăi am să-l învăț să păstreze tainele, zîmbi Vodă.

Doamna Voichița oftă, închizînd o clipă ochii. Soțul său îi cuprinse mînile.

— Doamnă, fii liniștită. Din ce am orînduit eu nimic nu se va clăti. Fiul măriei tale va sta voievod peste ce-i

las și-ți va face bucurie cînd eu voi fi lipsă. Pînă atunci adă-mi fiertura asta a jidovului și dimineața și sara. Gustă dintr-însa, căci are minunată putere. Și ia-o căci nu-mi trebuiește. Domnia ta singură ești pentru mine doftorie îndestulătoare. Dacă vei face astfel și vei dori să știi mai puțin din cele ce nu trebuie să le știi, are să-mi fie și somnul liniștit. Și cînd am s-aud cucul la primăvară, am să iau pe feciorul măriei tale lîngă mine ca să-l învăț a cunoaște drumurile în Țara Leșască.

— Deci iar va fi război și pieire?

— Fii cuminte, Voichiță, șopti măria sa cu blîndeță, mîngîindu-i fruntea. Dacă ai fost Doamnă, și ai avut prunc, și-l dorești voievod, apoi trebuie să cunoști că el nu poate avea alt meșteșug decît cel care i se cuvine. Am să ți-l iau, ca să-ți fie drag el mai mult și eu mai puțin. Nu-i nevoie să spui nimic, nici să lăcrămezi. Bea fiertura și află că eu îl iubesc mai mult decît măria ta pe fiul nostru; căci măria ta îți vezi numai grijile din clipă, ca o mamă, pe cînd eu le văd pe cele de mîne și priveghez.

Doamna oftă iar, încrucișîndu-și mîinile pe sîn. Vodă părea că privește în bagdadie, însă o observa. Era vicleană și acum ca totdeauna, cu gîndurile ei anumite; însă măria sa o cetea cu ușurință. Grija ei era ce face coconul Ștefan, feciorul lui Alexandrel-Voievod, la Țarigrad. Grija ei era să afle ce partizani ar putea să aibă acest cocon între sfetnicii divanului. Grija ei era să-și ocrotească întru toate odrasla. Grija ei era să-l vadă încă o vreme în bună stare pe soțul său, ca să se întemeieze deplin așezămîntul lui Bogdan.

— Măria ta, ar trebui să guști jumătatea care a rămas din fiertură.

— De data asta am să te ascult, Doamnă. După aceea să tăcem, ca să auzim viforul de afară. Așa cum se frământă acest vifor s-au frământat zilele și grijile mele. După toate, vine însă o primăvară, când se încheie iar codrul. Să cerșim de la Dumnezeu pace, pentru când nu voi mai fi.

Vodă închisese ochii. Doamna ascultă un timp zvonul viforului, apoi își aplecă fruntea peste acel trup bolnav, însă încă neînduplecat.

II

După ce a prins a cînta în dumbrăvi cucul, iar gospodarii și-au făcut numărătorile oilor și stupilor, după ce au semănat malaiul și grîul de primăvară, nădăjduind încă un an de bielșug așa cum erau de mult obișnuiți în domnia lui Ștefan-Vodă, a ieșit poruncă la dregătorii din târguri și la curțile boierilor că măria sa chiamă la ispașă, după cuvîntul dat. Deci s-au alcătuit pîlcuri de călărime, pe care dumnealui Luca Arbore, portarul Sucevei, le-a călăuzit în hotarul Pocuției. S-a întîmplat ca tocmai în același timp să se deștepte iar vînătorul cel fără hodină Crai Olbriht, care, pentru mîndria și slava sa, nu mai cunoștea liniște. Abia aștepta și el să se zvînteze căile ca să-și zbucnească mînia spre Moldova.

Într-o raită aprigă, cu cei mai iscusiți oameni ai săi, înconjură locurile unde stă fiara, sorindu-și mădularele bolnave. Norocul vînătorilor vine totdeauna ca într-o bătaie de vînt.

Deci podgheazurile leșești, trecînd Nistrul pe furiș, într-o singură zi au fost la Prut, iar într-a doua au aprins satele de sub târgul Botoșanilor. Cum spusese înșă

domnul Micislav Dombrovski, acea fiară era cu mult mai primejdioasă și mai înfricoșată decât își închipuie vânătorii nechibzuiți. Într-adevăr, călărimile ușoare ale palatinului erau intrate în Pocuția, însă oștenii în leafă aveau taberele în altă parte. Când s-a dat semn, s-a bulucit și prostimea din sate cu topoarele și coasele la vadurile Prutului și la strîmtori de păduri. Atunci acele pîlcuri harnice ale vânătorilor au cunoscut și ele cumplită zdrobire. Multe mii de robi au fost puși cu grumazurile în jug, ca să are pămîntul amestecat cu sînge și să boronească ghindă, în acele locuri ale pieirii care pe urmă s-au chemat Dumbrăvile Roșii.

A fost strigăt în toată Lehia, nu atît pentru această sălbatică întîmplare, căci războiul n-are lege ; cît pentru nebunia cea nouă a lui Olbriht. Mînia și scîrba fără margini a lui Crai au cunoscut-o toate noroadele Republicii, în alte fapte și lovituri necugetate întoarse împotriva lor, ca și cum ele ar fi fost vinovate că vînătoarea n-a ieșit bine. A rămas neagră pomenire în această țară despre pieirea nobilimii la Cozmin și despre plugurile care au arat în sînge. Riga se învenina de obidă, cerșind în fiecare zi săbiei sale răzbunare ; așa încît socoteala bătrînului Voievod se dovedea dreaptă : acest vînător nu cunoștea truda. Îi trebuiau alte oști, și, ca să le poată năimi, amaneta bancherilor venețieni bunuri ale coroanei.

Atunci au venit pentru acea țară nevinovată și creștină ani înfricoșați, din pricina nebuniilor crăiești. Asta o mărturiseau cu înalt glas șleahicii în adunările lor. În luna lui mai a anului 98, Bali-Beg Malcocioglu sangiacul Silistrei s-a mișcat prin olatul Mării, deșertînd o parte din luptătorii cetăților, și a lovit în Lehia pînă

la Liov, împînzind în jaf patruzeci de mii de oameni. Au trecut și au bîntuit cu repeziune, încărcînd ne-sfîrșită pradă.

Abia a părut că se alină acest vifor cînd, în luna următoare iunie, s-a deslănțuit altul de cătră Moldova. Stolurile lui Ștefan-Vodă au străpuns pînă la cetățile Tiribol și Podhaeț. S-au arătat la Braclav, la Liov și în Podolia. Hatmanul Arbore și vechiul pîrcălab Hărman au ținut cap de zimbru în poarta cetății Przemysl. Cît a ținut această raită, măria sa Ștefan-Vodă și-a pus cort lîngă Sniatin și, după ce a rînduit pe opt drumuri convoiurile cu dobîndă, a pus pisării să însemne în izvoade noroadele din o sută de sate rusești, cărora le poruncise mutare peste hotar, în sloboziile Moldovei.

Castelanii și căpiteniile nici nu se desmeticiseră bine ; abia primiseră un rînd de porunci de la Crai, cînd alți curieri s-au învîrtejit peste cei dinainte. Intrau în Galiția tatarii. Aceia purtau arcan într-o mîină și sulîța cu șumuiac aprins în alta. Au făcut și crîmlenii destulă tăiere, prădăciune și robie.

Alt zvon s-a ridicat, cum că, după ce trec tatarii, se întoarce Bali-Beg cu un număr de lucrători îndoit decît întăia oră.

Atunci, în disperare și cu brațele căzute, vînătorul a înțeles în sfîrșit ce are de făcut. Din veacuri bătrîne nu mai fusese acea țară de viteji și de cavaleri așa de slăbită și înjosită. La mijlocul lunii iulie, soliile de pace cereau intrare la Ștefan-Vodă. La 16 aprilie a anului următor 99, Hărman pîrcălab și Ivanciul pisarul s-au dus la Cracău în numele Voievodului lor și au iscălit liniștea, adică supunerea lui Olbriht. Însuși mărîtul

Crai, de atîta inimă rea, căzuse la boală. Stătea în pat cu fața cătră părete și din cînd în cînd întindea îndărăt mîna spre cupar, ca să-și astîmpere cu vin arșița. Astfel a tot sporit în el fierea, pînă ce l-a înăbușit ; și Dumnezeu a binevoit să-i dea astîmpărul morții nu multă vreme după aceea, iunie 1501.

III

Fiind în amurgul vieții sale și luptându-se cu suferința, Voievodul nu contenea să-și puie în rînduială ctitoriile și să ție statornicite rînduielile pe care le așezase. De și cu riga cel nou Alexandru, fratele răposatului Olbriht, avea o prietinie mai veche care întărise pacea legată, totuși mărirea sa nu primea să-și scoată din olatul Pocuției pîrcălabii. Căci acel ținut, moștenire de la uncheșii săi, înțelegea să-l lase feciorului său Bogdan-Vodă.

În pragul veacului nou, stînd în cetatea Sucevei și primind de pretutindenii închinările, se întorcea către medicii săi, zîmbindu-le cu înțeles. O dată cu acei medici de la Apus — Matei de Murano sau Jeronim de Cesena sau Iohan Clingensporn, care s-au oprit la căpătăiul său, privindu-l duși pe gînduri și evocînd trecutul, au început a se perinda din nou soliile domnilor și crailor, vestind iarăși ridicarea lumii creștine împotriva otomanilor. Sanctitatea sa papa rostea iarăși vorbele vechi, cunoscînd în acea Țară depărtată de la marginea barbarilor pe atletul lui Crist ; Veneția, prin ambasadorii săi, își dădea din nou silința să sporească

simțămîntul religios al principilor, deoarece, la asaltul infidelilor, pierdea iarăși o serie de colonii ; oameni de bună credință umblau la Buda și la Cracovia ; alții cu rece calcul socoteau armatele și foloasele ; o clipă între fierturile de buruieni, oblojeli cu scamă și mîngîierile Doamnei Voichița, luptătorul pentru o nălucire își ridică fruntea și își încruntă sprînceana nouroasă. O chemare de demult a sufletului său îi zugrăvea vedenii nouă pe părății chiliei ; era ca o adiere mîhnită de bucium în munți cînd cade înserarea.

Acuma nu mai este timp. La noapte va veni îngerul lui Dumnezeu să cerceteze această cetate.

Sfîrșiturile oamenilor sînt îndărătnice și hursuze. Totuși, în cea din urmă iarnă, măria sa a dat călărimilor sale poruncă să potcovească buiestrașii, și le-a împins în Pocuția, urmîndu-le însuși măria sa în sanie. Între vracii săi, avînd alături călare pe Bogdan-Voievod, trase liniile nouă de hotar, ca să stea în veac pentru Moldova.

Puține din cele alcătuite de măria sa s-au schimbat. S-au prefăcut hotarele ; au trecut rîndurile de oameni. Pretutindeni au rămas lăcașurile lui Dumnezeu ; în toate răzășiile stau uricele sale ; în toate cotloanele pămîntului Moldovei amintirea războaielor pentru dreptate ; cel din urmă urmaș al plugarilor de atunci cunoaște semnele măriei sale Ștefan într-un vad de ape, într-un pisc de stîncă, într-o ruină de pe un colnic. De patru veacuri și jumătate acea putere trăiește asupra Moldovei, ceea ce dovedește că anume oameni nu pier decît prin pulberea lor. Puterea lor adevărată stăruiește dincolo de ceea ce numesc oamenii de rînd moarte. La sfînta Putnă, unde măria sa și-a așezat singur mormîntul și piatra cu inscripție între flori de acantă, nu s-a stîns nici o clipă candelă aprinsă în iulie 1504.

Sfârșitul, între cele din urmă zvîrcoliri omenești, sub fierul roș care îi ardea plaga, între Bogdan-Voievod și doamna Voichița, care-i țineau mîinile de ceară stropindu-le cu lacrimi, a rămas al acelui trecut și al acelei singure clipe cînd Dumnezeu dînd semn, sufletul a fost eliberat de mucenicia acestei vieți. Diplomatul ascuțit, strategul teribil și prudent se scutura cu frunzele acelui an de jale. Spiritul rămîne în lucruri, în întocmiri și în suflete și încă încearcă a ne călăuzi pe căile viitorimii.

Capitolul I

În care se arată de ce a trebuit să vie Ștefan-Voievod cel Mare la tronul Moldovei

5

Capitolul II

Despre puterile răului care s-au ridicat împotriva legii lui Hristos și despre un jurământ al unui tânăr voievod ; despre credința de demult și o poveste cu sfântul Ioan din Peșteră ; despre blindeța noroadelor și prinților din evul mediu

17

Capitolul III

Țara Moldovei odinioară, așa cum ne-o înfățișează un voievod al ei

45

Capitolul IV

Zvonuri și povești în Moldova la moartea lui Ioan Huniade ; apoi învierea la Suceava în anul 1457 și așezarea nouă a țării

61

Capitolul V

Ștefan-Voievod începe a se mișca, în vreme ce Mahomet-Sultan vine la Dunăre și în Țara Românească cu război împotriva lui Țepeș-Vodă. Cum, — după Hotin, s-a dobândit Chilia și cum a fost războiul cu Matiaș Corvin, craiul unguresc

85

Capitolul VI

Solie la Vilna. Vorbe între măriile sa Ștefan-Vodă și coconul său Alexandrel. Plinirea pedepsei unui uci-gaș de domn și frate. Despre năvălirea tatarilor de la Volga și despre sfîntirea Putnei. Despre un cutremur care a fost în anul al paisprezecelea al domniei lui Ștefan-Voievod

113

Capitolul VII

Războiul cu Radu-Vodă Basarab. Pregătiri ale domnilor și craiilor pentru cruciadă împotriva lui Mahomet-Sultan. Sila otomanilor vine asupra Moldovei. Ștefan-Vodă așteaptă zadarnic sprijinul creștinătății. Stă singur în războaiele cu păgînii

141

Capitolul VIII

Din care se vede că nenorocirile și răutățile se țin de mîna; că de cele mai multe ori nu spiritul cîrmuiește materia; că Ștefan-Vodă a stat singur în dureri și încercări. În sfîrșit, se arată tînguirea măriei sale Ștefan-Voievod

169

Capitolul IX

Despre fîntîna răscumpărării și începutul războiului cu Olbriht-Crai; despre bătălia de la Cozmin și praznicul oștilor la Hîrlău

199

Despre sfârșitul războiului cu Craiul Olbrilit și cele
din urmă rînduieli pentru veac, după care îngerul a
venit să cerceteze pe robul lui Dumnezeu Ștefan-
Voievod cel Mare și Sfînt * * * * *

